

Bijlagen adviesrapportage

Kansen zien en keuzes maken

- Geloofsopvoeding in Bijbels perspectief -

Juli 2012

In opdracht van Kinderwerk Timotheüs

Afstudeerproject van de opleiding
Godsdienst Pastoraal Werk

Bijlagen adviesrapportage

Kansen zien en keuzes maken

- Geloofsopvoeding in Bijbels perspectief -

Marjanne de Bruin-Lommerde
Bertine Geluk-de Groot
Jan Houtman
Teus van de Lagemaat (projectcoach)

Juli 2012

In opdracht van Kinderwerk Timotheüs
Marian Geeve (algemeen coördinator)
Annasjouk Nijhof (docent en coördinator trainingen)

Christelijke Hogeschool van Ede,
Opleiding Godsdienst Pastoraal Werk

INHOUDSOPGAVE

A) Vragenlijst Kinderwerkers	6
B) Vragenlijst Ouders	15
C) Uitkomsten enquête Kinderwerkers	24
D) Uitkomsten enquête Ouders	41
E) Communicatie naar kerkelijke gemeenten	56
F) Literatuuranalyse (uitgebreid)	57
1. Wat is geloofsopvoeding: Geloven en opvoeden	57
2. Bijbelse visie op kinderen	60
3. Bijbelse visie op geloofsopvoeding en de rol van ouders hierbij	64
4. De rol van de kerk bij de geloofsopvoeding	71
5. Samenwerking tussen ouders en kerk	74
6. Geloofsontwikkeling per leeftijdsfase	79

A) Vragenlijst Kinderwerkers

Kinderwerk

1. Welke taak / taken m.b.t. het kinderwerk voert u binnen uw kerkelijke gemeente uit? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ik ben eindverantwoordelijk
- ☐ Ik ben medeverantwoordelijk
- ☐ Ik draai regelmatig een groep
- ☐ Ik val af en toe eens in maar heb geen structurele taak
- ☐ Ik assisteer de betreffende leiding
- ☐ Niet van toepassing

2. Hoe lang doet u dit al? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Korter dan 1 jaar
- ☐ 1 tot 5 jaar
- ☐ 6 tot 10 jaar
- ☐ Langer dan 10 jaar

3. Op welke manier bent u met het kinderwerk in aanraking gekomen? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ik ben benaderd door de kerkenraad / oudstenraad
- ☐ Ik heb gebeden om een taak en dit kwam op mijn pad
- ☐ Ik zie en ervaar het kinderwerk als een roeping
- ☐ Ik ben er zomaar ingerold
- ☐ Er was een lege plek ontstaan en ik voelde mij verantwoordelijk deze in te nemen
- ☐ Via mijn eigen kinderen die deelnemen aan het kinderwerk
- ☐ Ik weet het eigenlijk niet

4. Stelling: Jezus plaatste de kinderen in het midden (Marcus 10:13-16); dat is in onze kerk ook zo!*

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Helemaal mee eens
- ☐ Mee eens
- ☐ Neutraal
- ☐ Mee oneens
- ☐ Helemaal mee oneens

5. Wat vindt u als kinderwerker uw belangrijkste taak? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Dat ik de kinderen op hun niveau de Bijbel uitleg
- ☐ Dat de kinderen in de Here God gaan geloven
- ☐ Te zorgen dat de kinderen regelmatig en trouw aanwezig zijn
- ☐ Een goed contact met de kinderen opbouwen

- ☐ Regelmatig voor de kinderen te bidden
- ☐ Dat de kinderen zich het eigendom mogen weten van de Here Jezus
- ☐ Dat ouders ondersteund worden in de geloofsopvoeding
- ☐ Weet het niet

6. Hoe zou u het kinderwerk in uw gemeente willen omschrijven? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Het kinderwerk is bijzonder goed georganiseerd
- ☐ Het kinderwerk zou hier en daar wel wat verbetering kunnen gebruiken
- ☐ Het kinderwerk wordt al jaren op dezelfde manier vorm gegeven en is echt aan een update toe
- ☐ Het kinderwerk staat in de kinderschoenen en grondige aanpak is nodig

7. Stelling: ouders binnen onze kerkelijke gemeente kunnen op het gebied van geloofsopvoeding wel wat hulp van de gemeente gebruiken! *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Helemaal mee eens
- ☐ Mee eens
- ☐ Neutraal
- ☐ Mee oneens
- ☐ Helemaal mee oneens

Geloofsopvoeding

8. Wat ziet u als het belangrijkste doel van de geloofsopvoeding? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Kinderen leren om God en de ander lief te hebben
- ☐ Als ouders aan je kinderen laten zien hoe je in het leven van alle dag zelf echt met God leeft, wat uitkomt in je manier van spreken, denken en in je gedrag
- ☐ Kinderen onderricht geven in het Heilsplan van God
- ☐ Kinderen brengen tot het maken van een keuze voor God en op Hem leren vertrouwen
- ☐ Anders

9. Wat is de belangrijkste taak voor de gemeente als het gaat om de geloofsopvoeding van de kinderen? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Geen, want dat is de verantwoordelijkheid van de ouders zelf
- ☐ Ondersteuning aan de ouders bieden, want dat hebben ze denk ik wel nodig
- ☐ Dat is een goede vraag, daar heb ik nog niet zo over nagedacht eerlijk gezegd
- ☐ Dat is toch duidelijk: voorzien in kinderwerk dat aansluit op het niveau van het kind
- ☐ Als gemeente in het geheel medeverantwoordelijkheid dragen in de geloofsopvoeding van de kinderen
- ☐ Weet het niet

10. Wilt u aangeven of deze activiteiten binnen uw kerkelijke gemeente worden georganiseerd: *

Kies het toepasselijk antwoord voor elk onderdeel:

	Ja	Nee	Weet ik niet
Kinderclub ☐	☐	☐	☐
Vakantiebijbelweek ☐	☐	☐	☐
Basiscatechese ☐	☐	☐	☐
Clubkamp ☐	☐	☐	☐
Zondagsschool / kindernevendienst ☐	☐	☐	☐
Organiseren van speciale kinderdiensten ☐	☐	☐	☐
Activiteiten / uitjes ☐	☐	☐	☐
Kindermoment in de kerkdienst ☐	☐	☐	☐

11. Overige activiteiten die in bovenstaande lijst niet genoemd worden zijn:

Vul uw antwoord hier in:

Relatie en geloof

12. Hoe waardeert u de persoonlijke relatie die u heeft met de kinderen uit de groep? (1 is niet zo goed en 5 heel goed) *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5

13. Komt u binnen die persoonlijke relatie ook daadwerkelijk tot een geloofsgesprek en/of gebed met het kind? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

14. Indien 'nee': wat is hiervoor de belangrijkste reden? (ga anders verder met vraag 17)

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ik durf dit eigenlijk niet
- ☐ Lukt gewoon niet vanwege de tijd
- ☐ Gewoon nog nooit aan gedacht
- ☐ Ik ben dit niet zo gewend te doen
- ☐ Eigenlijk vind ik dit niet zo belangrijk binnen het kinderwerk
- ☐ Weet het niet

15. Zou u dit anders willen zien?

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

16. Indien 'ja', wat hebt u hiervoor nodig? (ga anders verder met de volgende vraag)

Selecteer alles wat voldoet

- ☐ Meer geloofsvertrouwen
- ☐ Een gerichte training / toerusting
- ☐ Gebed
- ☐ Meer tijd nemen voor voorbereiding
- ☐ Meer tijd nemen voor persoonlijke aandacht voor elk kind
- ☐ Weet niet goed wat ik nodig heb, ik durf het gewoon niet
- ☐ Weet het niet

17. Hebt u wel eens meegemaakt binnen het kinderwerk dat er een kind tot geloof gekomen is? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja, meer dan eens
- ☐ Ja, dat is wel eens gebeurd
- ☐ Nee, maar ik verlang er wel naar dat dit gebeurt
- ☐ Nee, dat is nog nooit gebeurd
- ☐ Ik weet het niet

Ouders

18. Krijgt u als kinderwerker vragen van ouders uit uw kerkelijke gemeente die betrekking hebben op de geloofsopvoeding? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja, dit komt met regelmaat voor
- ☐ Ja, een enkele keer
- ☐ Nee, dat is nog niet voorgekomen
- ☐ Weet ik niet

19. Onderhoudt u contact met de ouders van kinderen waar u verantwoordelijk voor bent? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja, met zekere regelmaat
- ☐ Ja, maar dan is er wel een aanleiding
- ☐ Ja, een enkele keer
- ☐ Nee, eigenlijk gebeurt dit niet

- ☐ Nee, maar ik zou dit contact wel graag willen hebben

20. Welke vormen van ondersteuning biedt uw kerkelijke gemeente om ouders te helpen bij de geloofsopvoeding van hun kind(eren)? *

Kies het toepasselijk antwoord voor elk onderdeel:

	Ja	Nee	Weet ik niet
Organiseren van thema avonden over geloofsopvoeding ☐	☐	☐	☐
Gespreksgroepen voor ouders om gedachten/ideeën uit te wisselen, van elkaar te leren en elkaar te bemoedigen ☐	☐	☐	☐
Ouders voorzien van materiaal waarmee ze thuis samen met hun kind(eren) aan de slag kunnen ☐	☐	☐	☐
Het stimuleren / attenderen tot het bezoeken van een conferentie ☐	☐	☐	☐
Ouders uitnodigen om een clubavond / kindernevendienst / zondagsschool uur bij te wonen en te ervaren hoe dat gaat ☐	☐	☐	☐
Doopcatechese ☐	☐	☐	☐
Preken ☐	☐	☐	☐

21. Welke vorm van ondersteuning mist u in bovenstaande opsomming?

Vul uw antwoord hier in:

Kerkelijke gemeente

22. Heeft de gemeente een schriftelijk vastgelegde visie (bijvoorbeeld in het beleidsplan) op kinderwerk in de gemeente? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Er staat wel ergens wat op papier waar ongeveer in staat wat we vinden
- ☐ Nee
- ☐ Daar wordt momenteel aan gewerkt
- ☐ Weet het niet

23. Stelling: kinderwerkers en kerkleiding geven vanuit een gezamenlijk doel de geloofsopvoeding van kinderen gestalte! *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Helemaal mee eens
- ☐ Mee eens
- ☐ Neutraal
- ☐ Mee oneens
- ☐ Helemaal mee oneens

24. Ervaart u dat het kinderwerk een gedeelde verantwoordelijkheid is van kinderwerkers en kerkleiding? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja, absoluut
- ☐ Ja
- ☐ Een beetje
- ☐ Nee

25. Hoe waardeert u als kinderwerker de plaats van het kind binnen de gemeente? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ De kinderen worden gekend, gehoord en gezien
- ☐ Er is veel aandacht voor kinderen in allerlei kinderwerk doordeweeks
- ☐ Er is veel aandacht voor kinderen tijdens de zondagse dienst en in allerlei kinderwerk doordeweeks
- ☐ Er is veel aandacht voor kinderen tijdens de zondagse dienst
- ☐ De belangen van kinderen zijn ondergeschikt aan de belangen van volwassenen
- ☐ De kinderen nemen niet zo'n belangrijke plaats in

26. Welk(e) verlangen(s) heeft u t.a.v. de plaats van het kind in uw gemeente? (meerdere antwoorden mogelijk) *

Selecteer alles wat voldoet

- ☐ Meer aandacht voor de kinderen in de zondagse dienst
- ☐ Meer aandacht voor de persoonlijke geloofsontwikkeling van kinderen

- ☐ Meer aandacht voor het cognitieve aspect van de geloofsopvoeding (bijv. overdragen van kennis)
- ☐ Meer de samenwerking te zoeken met de ouders in de geloofsopvoeding
- ☐ Dat het kind zelf ervaart dat het gehoord, gekend en gezien wordt
- ☐ Met elkaar een duidelijke visie en doelstellingen te formuleren m.b.t. het kinderwerk
- ☐ Geen verlangens, het kinderwerk in onze gemeente loopt goed
- ☐ Weet het niet

Toerusting

27. Op welke terreinen is er volgens u behoefte aan toerusting van kinderwerkers? *

Selecteer alles wat voldoet

- ☐ Het trainen van praktische vaardigheden (bijv. Bijbelverhaal vertellen, zingen, orde houden etc.)
- ☐ Vormen van visie
- ☐ Persoonlijke geloofsverdieping
- ☐ Coaching en/of persoonlijke begeleiding
- ☐ Inzicht in methodes en materialen
- ☐ Er is geen behoefte aan toerusting, het kinderwerk functioneert goed
- ☐ Anders:

28. Op welk terrein heeft u behoefte aan toerusting? *

Selecteer alles wat voldoet

- ☐ Training door professionals
- ☐ Bezinning met andere kinderwerkers uit de gemeente
- ☐ Bezinning met andere kinderwerkers uit de gemeente en de gemeenteleiding samen
- ☐ E-learning
- ☐ Via conferenties en/of toerustingsdagen
- ☐ Ik heb geen behoefte aan toerusting

29. Hoe vaak zou een vorm van bovenstaande toerusting volgens u plaats moeten vinden?

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Jaarlijks
- ☐ Maandelijks
- ☐ Wekelijks
- ☐ Af en toe
- ☐ Op verzoek

30. Is er binnen de gemeente structureel beleid op de toerusting van kinderwerkers? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Waardering

31. Wat is volgens u de beste omschrijving van een goede kinderwerker? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Onderwijzer
- ☐ Begeleider
- ☐ Gids
- ☐ Trainer
- ☐ Maatje
- ☐ Oppasdienst
- ☐ Hulpverlener
- ☐ Coach
- ☐ Herder
- ☐ Wegwijzer
- ☐ Weet het niet

32. In welke omschrijving herkent u zich het meest als kinderwerker? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Onderwijzer
- ☐ Begeleider
- ☐ Gids
- ☐ Trainer
- ☐ Maatje
- ☐ Oppasdienst
- ☐ Hulpverlener
- ☐ Coach
- ☐ Herder
- ☐ Wegwijzer
- ☐ Dat verschilt heel sterk
- ☐ Geen enkele

33. Welke kwaliteiten waardeert u het meest in een kinderwerker? Kies de drie meest belangrijke!

Selecteer alles wat voldoet

- ☐ Liefde en een groot hart voor kinderen
- ☐ Handig op creatief gebied
- ☐ Heeft een natuurlijk gezag
- ☐ Een levend, persoonlijk geloof
- ☐ Enthousiasme
- ☐ Bereid om zichzelf te ontwikkelen en te leren als kinderwerker
- ☐ Visionair
- ☐ Iemand die er de gave voor heeft
- ☐ Anders

34. Ervaart u als kinderwerker een stuk erkenning en waardering? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja, met name van ouders
- ☐ Ja, met name van de kerkleiding
- ☐ Ja, zowel van ouders als kerkleiding
- ☐ Ja, vooral van de kinderen
- ☐ Nee

35. Hoe ervaart u de betrokkenheid van ouders bij het kinderwerk? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ouders zijn heel betrokken en er zijn regelmatig gesprekjes of ze komen helpen met activiteiten
- ☐ Ouders zijn betrokken maar niet heel persoonlijk, meer op afstand
- ☐ Ouders brengen hun kind en halen het weer op
- ☐ We zien de ouders zelden of nooit
- ☐ Weet het niet

Persoonlijke gegevens

36. Uw geslacht? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Man
- ☐ Vrouw

37. U valt binnen de leeftijdscategorie: *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ 15 tot 19 jaar
- ☐ 20 tot 25 jaar
- ☐ 26 tot 35 jaar
- ☐ 36 tot 55 jaar
- ☐ Ouder dan 55 jaar

38. U bent verbonden aan / lid van de kerkelijke gemeente met de signatuur: *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Pinkster
- ☐ Baptist
- ☐ Evangelisch
- ☐ PKN
- ☐ Nederlands Gereformeerd
- ☐ Christelijk Gereformeerd
- ☐ Gereformeerd Vrijgemaakt
- ☐ Anders

39. Hoe lang bent u al verbonden aan / lid van deze kerkelijke gemeente? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Korter dan 1 jaar
- ☐ 1 tot 5 jaar
- ☐ 6 tot 10 jaar
- ☐ Langer dan 10 jaar

B) Vragenlijst Ouders

Ouders en geloofsopvoeding

1. Hoe kijkt u als ouders aan tegen de geloofsopvoeding van uw kind(eren)? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ We vinden dat heel belangrijk en we zijn daar heel bewust mee bezig
- ☐ We vinden het belangrijk, maar zijn er niet heel bewust mee bezig
- ☐ We bidden en lezen uit de bijbel, maar verder doen we er niet zoveel aan
- ☐ We vinden het belangrijk en willen onze kinderen wel wat meegeven, maar weten niet goed hoe we het moeten doen
- ☐ Weet het niet

2. Welke definitie van geloofsopvoeding spreekt u het meest aan? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Alle invloeden (van mensen, cultuur en natuur) die het kind helpen om persoonlijk met God te leven in deze wereld
- ☐ Kinderen leren om God en de ander lief te hebben
- ☐ Als ouders aan je kinderen laten zien hoe je in het leven van alle dag zelf echt met God leeft, wat uitkomt in je manier van spreken, denken en in je gedrag
- ☐ Kinderen onderricht geven in het Heilsplan van God
- ☐ Kinderen brengen tot het maken van een keuze voor God en op Hem leren vertrouwen
- ☐ Anders

3. Wat motiveert u het meest om serieus werk te maken van de geloofsopvoeding van uw kind(eren)? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ik heb beloofd hen christelijk op te voeden bij hun doop/opdragen
- ☐ Ik wil graag dat mijn kind(eren) Jezus Christus zullen leren kennen als hun Heer en Verlosser
- ☐ Als je gelooft, heb je vaste grond onder je voeten en dat wil ik mijn kind graag meegeven
- ☐ Ik heb zelf ontdekt dat dit het belangrijkste is en dat wil ik heel graag mijn kind(eren) meegeven
- ☐ Ik wil hen graag de Bijbelse normen en waarden doorgeven
- ☐ Geen mening

4. Samen met uw kind(eren) de (kinder)bijbel lezen, eventueel met een dagboekje en daar samen over praten, is voor u en de kinderen: *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Een moment van intimiteit waar iedereen van geniet
- ☐ Een moment van rust in de drukte van alledag wat u niet graag zou missen
- ☐ Een opdracht die u graag wilt vervullen, maar die u best moeilijk vindt
- ☐ Een verplichting waaraan u voldoet omdat het nu eenmaal zo hoort
- ☐ Volkomen nieuw want dit heb ik eigenlijk nog nooit gedaan
- ☐ Een zeldzaamheid, want het leven is druk en vol zodat er weinig tijd voor is

- ☐ Niet van toepassing

5. Vindt u het moeilijk om hardop met uw kind(eren) te bidden? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Nee
- ☐ Wel een beetje lastig
- ☐ Best lastig
- ☐ Zo lastig dat ik het maar liever niet doe
- ☐ Ik weet het niet

6. Kies uit onderstaande opsomming de 4 items die voor u beslist bij geloofsopvoeding horen.*

Selecteer alles wat voldoet

- ☐ Samen met kind(eren) uit de (kinder)bijbel lezen en daar over praten
- ☐ Samen bidden in het gezin
- ☐ Samen zingen
- ☐ Filternet op de computer
- ☐ Regelmatig boeken/artikelen lezen m.b.t. de geloofsopvoeding
- ☐ Concreet voorleven van Bijbelse waarden en normen in het dagelijks leven
- ☐ De christelijke feesten vieren
- ☐ Kind(eren) meenemen naar de kerk/kindernevendienst/kinderdienst
- ☐ Kind(eren) naar doordeweekse activiteiten van de kerk sturen
- ☐ Kennisoverdracht (leren van Bijbelteksten / Bijbelse verhalen / feiten)
- ☐ Kinderen liederen en Psalmen aanleren
- ☐ Als gezin een christelijke conferentie/evenement bijwonen
- ☐ Als gezin participeren in diaconale projecten

7. Wat mist u in bovenstaande opsomming?

Vul uw antwoord hier in:

8. Welke gewoonten en/of rituelen hebben in uw gezin een plaats? (meerdere antwoorden mogelijk) *

Selecteer alles wat voldoet

- ☐ Samen als gezin Bijbellezende
- ☐ Samen als gezin bidden
- ☐ Samen als gezin zingen
- ☐ Samen met kind(eren) bidden en Bijbellezende voor het slapen gaan
- ☐ Herinneren van de doopdag door bijvoorbeeld aansteken van de doopkaars
- ☐ Speciaal gebed/zegening voor een kind bij een bijzonder moment, bijv. verjaardag
- ☐ Bijzondere aandacht voor de christelijke feesten (bijv. stille week, advent)
- ☐ Samen praten over wat in de (kinder)dienst is behandeld
- ☐ Anders:

Ouders en ondersteuning

9. Wat vindt u het moeilijkst van de geloofsopvoeding? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Zelf het voorbeeld zijn voor mijn kinderen in geloof, gebed, Bijbel lezen, vertrouwen etc.

- ☐ Consequent zijn in het met hen bidden, uit de Bijbel lezen en daarover praten
- ☐ De praktische kant: bijv. hoe ga je op een Bijbels verantwoorde manier om met computer, tv, naar de kerk gaan, zondagsrust
- ☐ Ik ondervind eerlijk gezegd weinig tot geen hindernissen in de geloofsopvoeding
- ☐ De vragen die ik heb als gelovige, mijn eigen twijfelend geloof, wat moet ik dan over brengen
- ☐ Omgaan met alle invloeden van buiten het gezin die op een kind afkomen
- ☐ Hoe ik moet omgaan met weerstand bij de kinderen als het gaat om geloven
- ☐ Ik weet het niet

10. Ik zou het fijn vinden handvatten aangereikt te krijgen over hoe ik beter samen met mijn kind(eren)... *

Selecteer alles wat voldoet

- ☐ Kan Bijbel lezen
- ☐ Kan bidden
- ☐ Kan zingen
- ☐ Kan praten over en uitleggen van Bijbelse begrippen als zonde, trouw, gerechtigheid, vergeving
- ☐ In huiselijke kring meer aandacht kan geven aan de christelijke feesten/rituelen
- ☐ De geloofsopvoeding kan integreren in het leven van iedere dag
- ☐ Eigenlijk in al deze genoemde zaken
- ☐ Geen behoefte aan

11. Als er door uw gemeente een bijeenkomst wordt georganiseerd met als thema 'geloofsopvoeding' zou u daar dan heen gaan? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ik zou daar zeker heen gaan
- ☐ Ik zou er misschien heen gaan
- ☐ Ik ga er niet heen

12. Als u er niet heen gaat wat is daar van de reden? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ik heb geen tijd
- ☐ Ik weet wel hoe ik de geloofsopvoeding van mijn kind(eren) vorm moet geven
- ☐ Ik voel me daar niet prettig; iedereen weet het altijd zo goed, daar word ik onzeker van
- ☐ Dit heeft bij mij geen prioriteit
- ☐ Ik vind het niet interessant

13. Welke onderwerpen m.b.t. geloofsopvoeding zouden uw interesse hebben? *

Selecteer alles wat voldoet

- ☐ Geloofsopvoeding algemeen
- ☐ Geloofsontwikkeling van kinderen
- ☐ Praktische tips
- ☐ Uitwisseling van ervaringen
- ☐ Ontwikkeling en groei van mijn persoonlijk geloof
- ☐ Onderwerpen die specifiek horen bij de leeftijdsgroep van mijn kinderen
- ☐ Anders:

14. Welke vorm van toerusting heeft uw voorkeur? (meerdere antwoorden mogelijk) *

Selecteer alles wat voldoet

- ☐ Bijeenkomsten op een doordeweekse avond
- ☐ Bijeenkomst op zaterdag of zondag
- ☐ Bijeenkomst tijdens de zondagse dienst
- ☐ Conferentie
- ☐ Gespreksavond met accent op uitwisseling van ervaring
- ☐ Bijeenkomst met een spreker van buitenaf
- ☐ E-learning
- ☐ Anders:

Ouders en het kind

15. Ervaart u als ouder dat uw kind gekend wordt in de gemeente? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja, met name door de kinderwerkers
- ☐ Ja, zowel door kinderwerkers als door andere gemeenteleden
- ☐ Ja, ook door de predikant/voorganger en kerkenraad/oudstenraad
- ☐ Nee, ik ervaar weinig persoonlijke aandacht voor mijn kind in de gemeente
- ☐ Ik weet het niet

16. Wat vindt u de belangrijkste taak van de kinderwerkers? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Dat zij de kinderen op hun niveau de Bijbel uitleggen
- ☐ Dat zij de kinderen helpen in de Here God te gaan geloven
- ☐ Te zorgen dat de kinderen regelmatig en trouw aanwezig zijn
- ☐ Een goed contact met de kinderen opbouwen
- ☐ Regelmatig voor de kinderen te bidden
- ☐ Dat zij regelmatig de ouders spreken over hun kinderen
- ☐ Dat zij de ouders ondersteunen bij de geloofsopvoeding
- ☐ Ik weet het niet

17. Wat vindt u de belangrijkste taak voor de gemeente als het gaat om de geloofsopvoeding van uw kinderen? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Geen, want dat is de verantwoordelijkheid van de ouders zelf
- ☐ Ondersteuning aan de ouders bieden want dat hebben ze, denk ik, wel nodig
- ☐ Dat is een goede vraag, daar heb ik nog niet zo over nagedacht eerlijk gezegd
- ☐ Dat is toch duidelijk: voorzien in kinderwerk dat aansluit op het niveau van het kind
- ☐ Als gemeente in het geheel medeverantwoordelijkheid dragen in de geloofsopvoeding van de kinderen
- ☐ Ik weet het niet

18. Stelling: Jezus plaatste de kinderen in het midden (zie Marcus 10:13-16); dat is in onze gemeente ook zo! *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Helemaal mee eens
- ☐ Mee eens
- ☐ Neutraal
- ☐ Mee oneens
- ☐ Helemaal mee oneens

19. Stelling: het is belangrijk om met andere ouders van gedachten te wisselen over geloofsopvoeding! *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Mee eens, in onze gemeente gebeurt dit regelmatig
- ☐ Mee eens, ik zou wel willen dat daar in onze gemeente mogelijkheden voor waren
- ☐ Ik heb daar niet zoveel behoefte aan
- ☐ Mee eens

20. Stelling: geloofsopvoeding is allereerst de verantwoordelijkheid van ouders thuis! *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Helemaal mee eens
- ☐ Mee eens
- ☐ Neutraal
- ☐ Mee oneens
- ☐ Helemaal mee oneens

Ouders en de gemeente

21. Heeft u wel eens aan uw gemeente om hulp gevraagd bij de geloofsopvoeding? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja, regelmatig
- ☐ Ja, een enkele keer
- ☐ Nee, nog nooit gedaan
- ☐ Niet van toepassing

22. Heeft de gemeente samen met u gezocht naar een oplossing?

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Ja
- ☐ Een beetje
- ☐ Nee
- ☐ Niet van toepassing

23. Door welke persoon uit de gemeente bent u geholpen?

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Door een kinderwerker
- ☐ Door een predikant/voorganger
- ☐ Door een andere leidinggevende van de gemeente
- ☐ Door de pastoraal werker / pastoraal ouderling
- ☐ Door een ander gemeentelid

24. Stelling: ik voel me door de gemeente gesteund bij de geloofsopvoeding van mijn kind(eren)? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Helemaal mee eens
- ☐ Mee eens
- ☐ Neutraal
- ☐ Mee oneens
- ☐ Helemaal mee oneens

25. Op welke wijze ondervindt u steun vanuit de gemeente bij de geloofsopvoeding van uw kind(eren)? *

Selecteer alles wat voldoet

- ☐ Er is een ruim aanbod aan kinderwerk
- ☐ Er is veel aandacht voor de kinderen in de diensten
- ☐ De gemeenteleiding informeert regelmatig bij ouders naar de behoeften die er zijn
- ☐ Ik ervaar persoonlijke aandacht van gemeenteleden/gemeenteleiding voor mijn kinderen
- ☐ Er worden bijeenkomsten over geloofsopvoeding georganiseerd voor ouders
- ☐ Onder de aandacht brengen van conferenties/evenementen voor ouders en kinderen
- ☐ Aanmoedigen om als gezin te participeren in diaconale projecten
- ☐ Kinderen betrekken bij het organiseren van vieringen
- ☐ Ik ondervind eigenlijk op geen enkele wijze steun

26. Hoe waardeert u de onder vraag 25 genoemde ondersteuning vanuit de gemeente? *

Kies het toepasselijk antwoord voor elk onderdeel:

	Goed	Voldoende	Matig	Onvoldoende	N.V.T.
Ruime aanbod aan kinderwerk	☐	☐	☐	☐	☐
Aandacht in de diensten	☐	☐	☐	☐	☐
Informeren van gemeenteleiding bij ouders	☐	☐	☐	☐	☐
Persoonlijke aandacht voor kinderen	☐	☐	☐	☐	☐
Organiseren van bijeenkomsten	☐	☐	☐	☐	☐
Onder de aandacht brengen van conferenties/evenementen voor ouders en kinderen	☐	☐	☐	☐	☐

	Goed	Voldoende	Matig	Onvoldoende	N.V.T.
Aanmoedigen om als gezin te participeren in diaconale projecten	☐	☐	☐	☐	☐
Kinderen betrekken bij het organiseren van vieringen	☐	☐	☐	☐	☐

27. Op welke wijze zou uw gemeente iets voor u kunnen betekenen bij de geloofsopvoeding van uw kind(eren)? *

Selecteer alles wat voldoet

- ☐ Gespreksgroepen met andere ouders
- ☐ Organiseren van thema avonden over geloofsopvoeding
- ☐ Een spreekuur waar je als ouder terecht kunt met vragen
- ☐ Een website waar je adviezen/tips/informatie kunt vinden m.b.t. geloofsopvoeding
- ☐ Helpen bij het opzetten van een gebedsgroep voor ouders
- ☐ Ik heb geen behoefte aan ondersteuning door de gemeente
- ☐ Preken over dit onderwerp
- ☐ Bibliotheek met boeken en bladen over geloofsopvoeding die uitgewisseld kunnen worden
- ☐ Anders:

Ouders en kinderwerker

28. Hoe bent u betrokken bij het kinderwerk in uw gemeente? *

Selecteer alles wat voldoet

- ☐ Ik breng mijn kinderen en haal ze weer op en verder heb ik geen taken
- ☐ Ik ben wel betrokken, maar alleen bij éénmalige activiteiten (bijv. rijden bij een uitje, pannenkoeken bakken)
- ☐ Ik geef leiding aan een activiteit voor kinderen
- ☐ Ik ben eindverantwoordelijk voor het kinderwerk
- ☐ Thuis praten we door over wat er in het kinderwerk is besproken
- ☐ Ik heb geregeld contact met één van de kinderwerkers over mijn kind en/of het programma
- ☐ Ik bid met regelmaat voor het kinderwerk
- ☐ Ik ben niet betrokken

29. Aan welke vormen van kinderwerk nemen uw kinderen deel? *

Selecteer alles wat voldoet

- ☐ Kinderclub
- ☐ Kindernevendienst
- ☐ Zondagsschool
- ☐ Basiscatechese
- ☐ Kinderdienst op zondag
- ☐ Anders:

30. Wat vindt u de beste omschrijving van een kinderwerker? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Onderwijzer
- ☐ Begeleider
- ☐ Gids
- ☐ Trainer
- ☐ Maatje
- ☐ Oppasdienst
- ☐ Hulpverlener
- ☐ Coach
- ☐ Herder
- ☐ Wegwijzer
- ☐ Weet niet

31. Hoe beoordeelt u de wijze waarop u de geloofsopvoeding in uw gezin gestalte geeft? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Goed
- ☐ Voldoende
- ☐ Kan wel beter
- ☐ Onvoldoende
- ☐ Geen mening

Ouders en persoonsgegevens

32. Uw geslacht? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Man
- ☐ Vrouw

33. In welke leeftijdscategorie valt u? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Jonger dan 20 jaar
- ☐ 20 tot 29 jaar
- ☐ 30 tot 39 jaar
- ☐ 40 tot 49 jaar
- ☐ 50 jaar en ouder

34. Wat is de samenstelling van uw gezin? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Vader - moeder - kind(eren)
- ☐ Vader - moeder - kind(eren) - pleegkind(eren)
- ☐ Samengesteld gezin
- ☐ Eén-ouder gezin

35. U bent verbonden aan / lid van de kerkelijke gemeente met als signatuur: *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Pinkster
- ☐ Baptist
- ☐ Evangelisch
- ☐ PKN
- ☐ Nederlands Gereformeerd
- ☐ Christelijk Gereformeerd
- ☐ Gereformeerd vrijgemaakt
- ☐ Anders

36. Hoe lang bent u verbonden aan / lid van deze kerkelijke gemeente? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

- ☐ Korter dan 1 jaar
- ☐ 1 tot 5 jaar
- ☐ 6 tot 10 jaar
- ☐ Langer dan 10 jaar

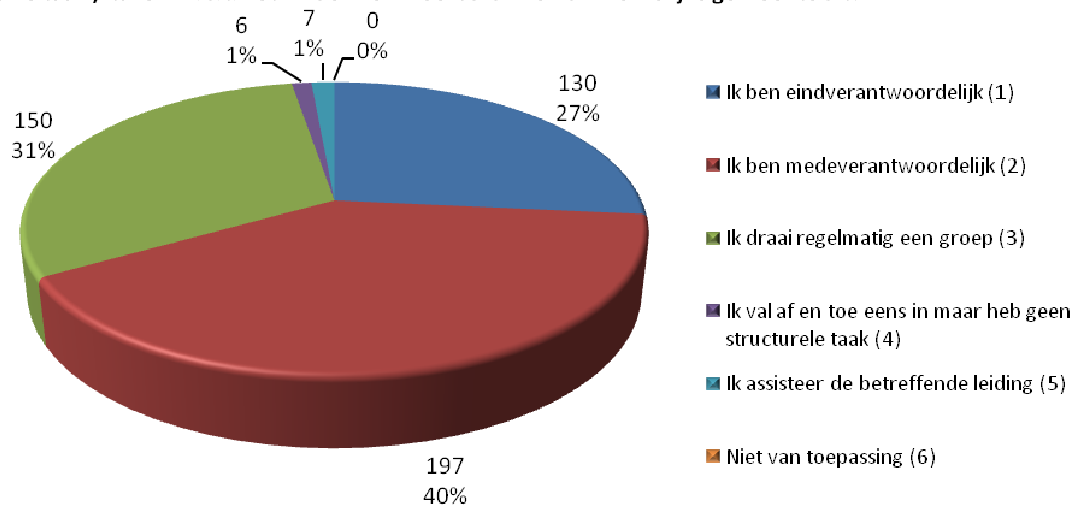
37. Bekleedt u een ambt of verricht u een taak binnen uw kerkelijke gemeente? *

Kies a.u.b. een van de volgende mogelijkheden:

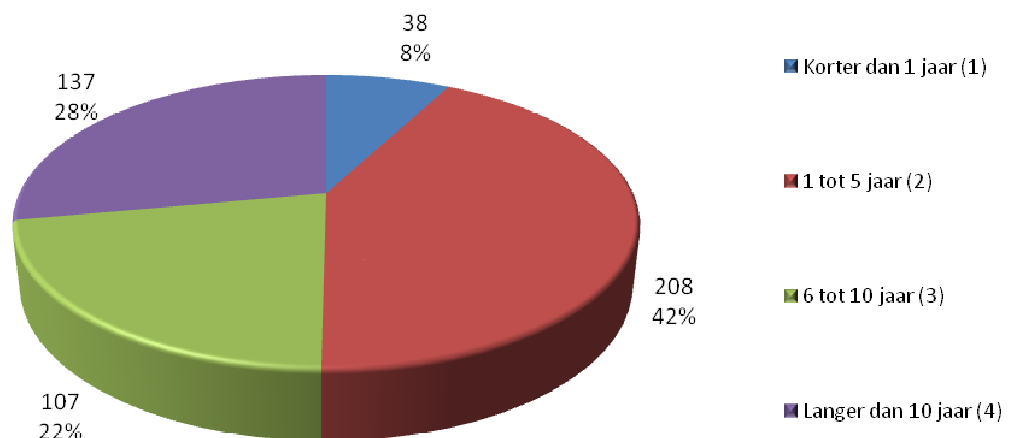
- ☐ Ja
- ☐ Nee

C) Uitkomsten enquête Kinderwerkers

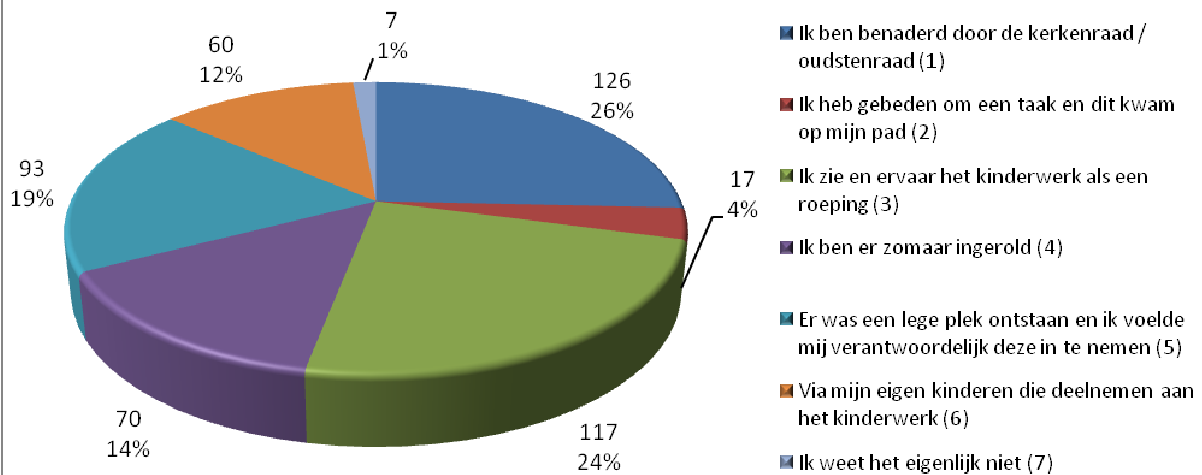
1. Welke taak / taken m.b.t. het kinderwerk voert u binnen uw kerkelijke gemeente uit?

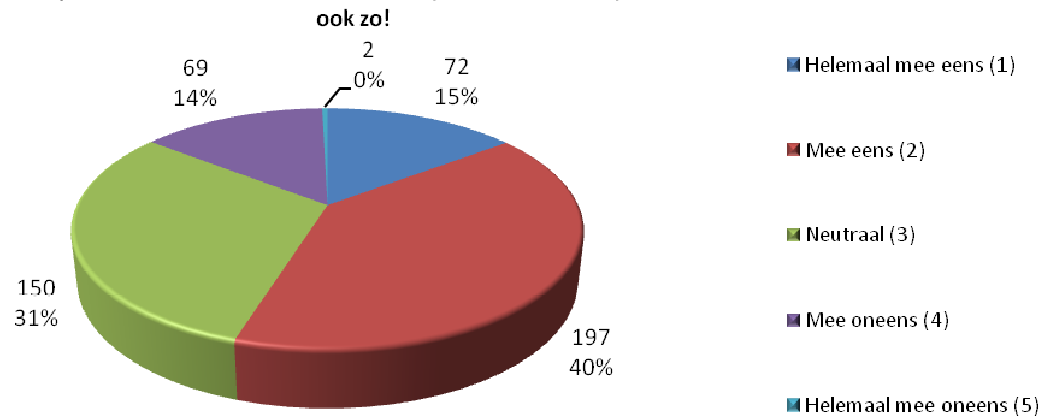
2. Hoe lang doet u dit al?

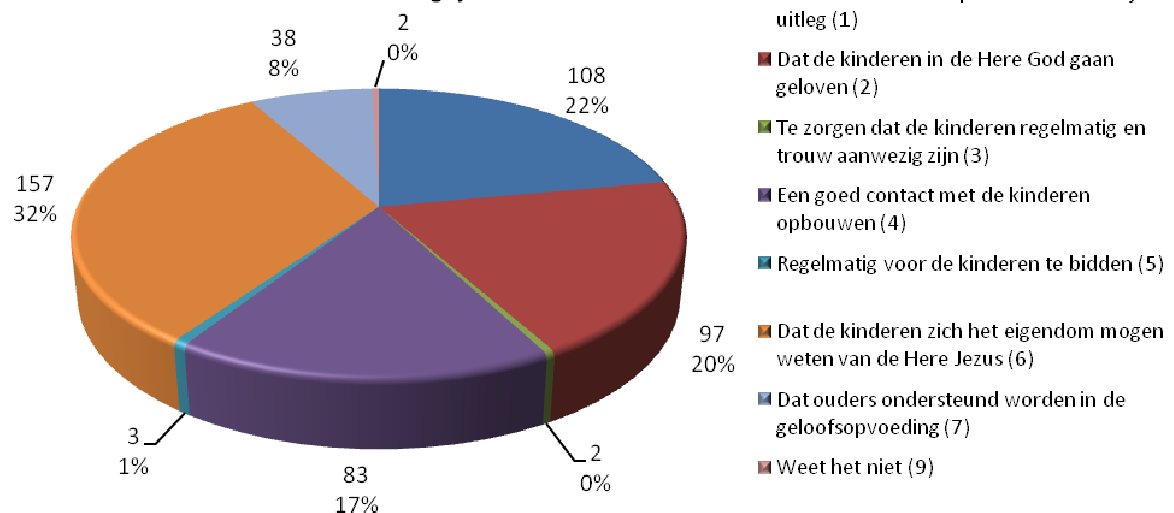
3. Op welke manier bent u met het kinderwerk in aanraking gekomen?

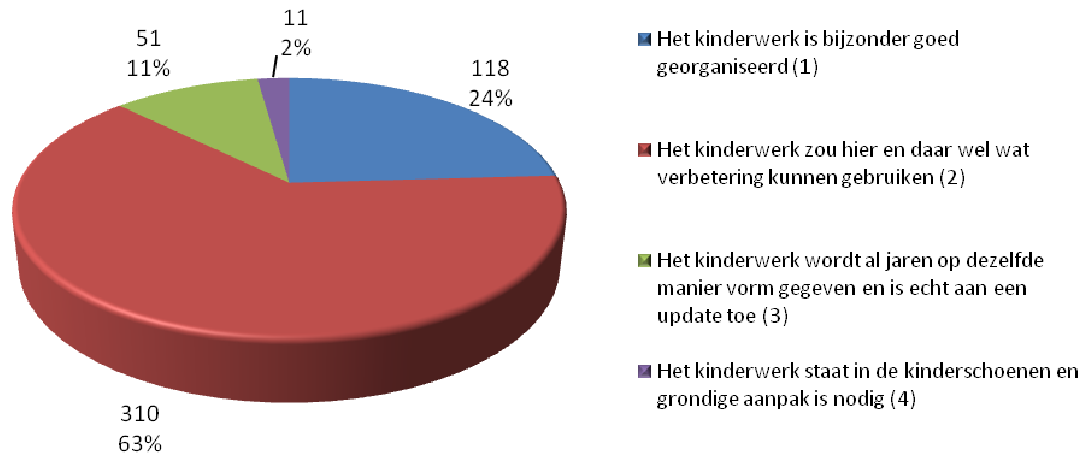
4. Stelling: Jezus plaatste de kinderen in het midden (Marcus 10:13-16); dat is in onze kerk ook zo!

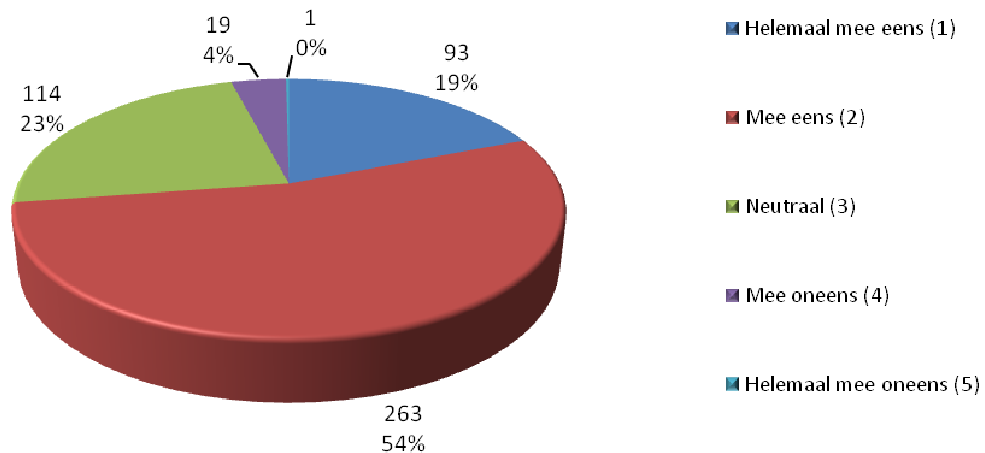
5. Wat vindt u als kinderwerker uw belangrijkste taak?

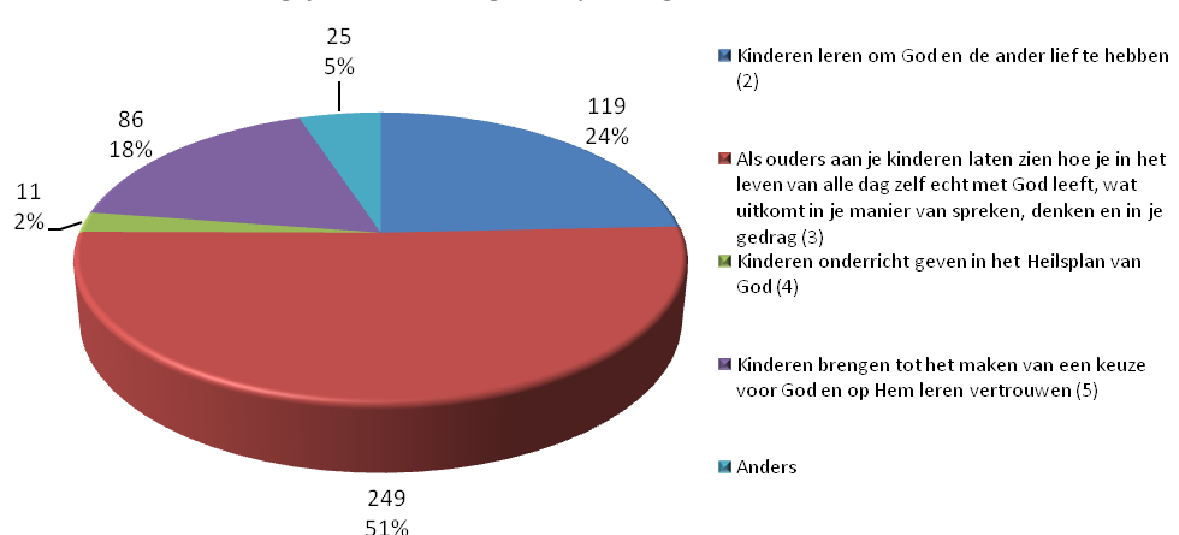
6. Hoe zou u het kinderwerk in uw gemeente willen omschrijven?

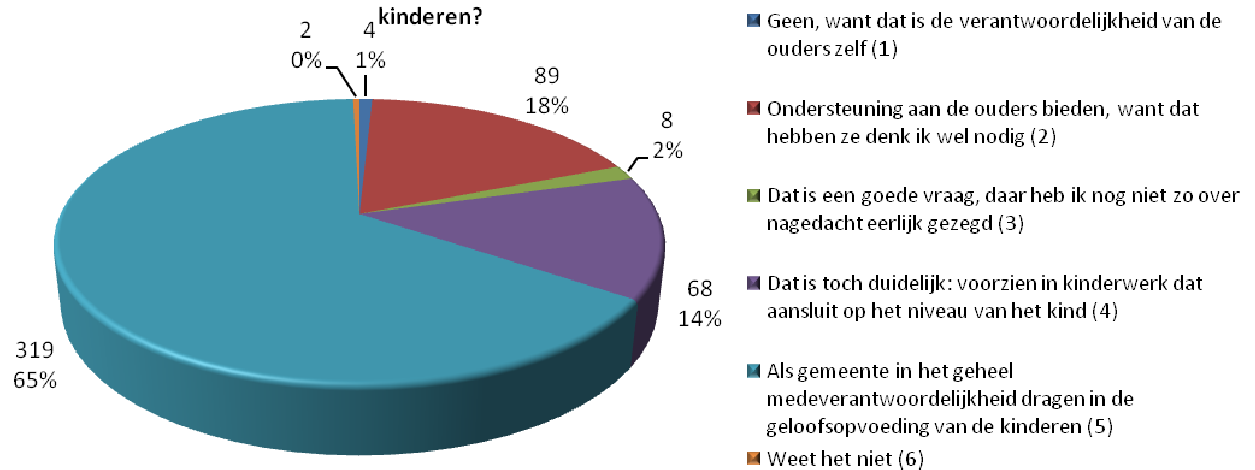
7. Stelling: ouders binnen onze kerkelijke gemeente kunnen op het gebied van geloofsopvoeding wel wat hulp van de gemeente gebruiken!

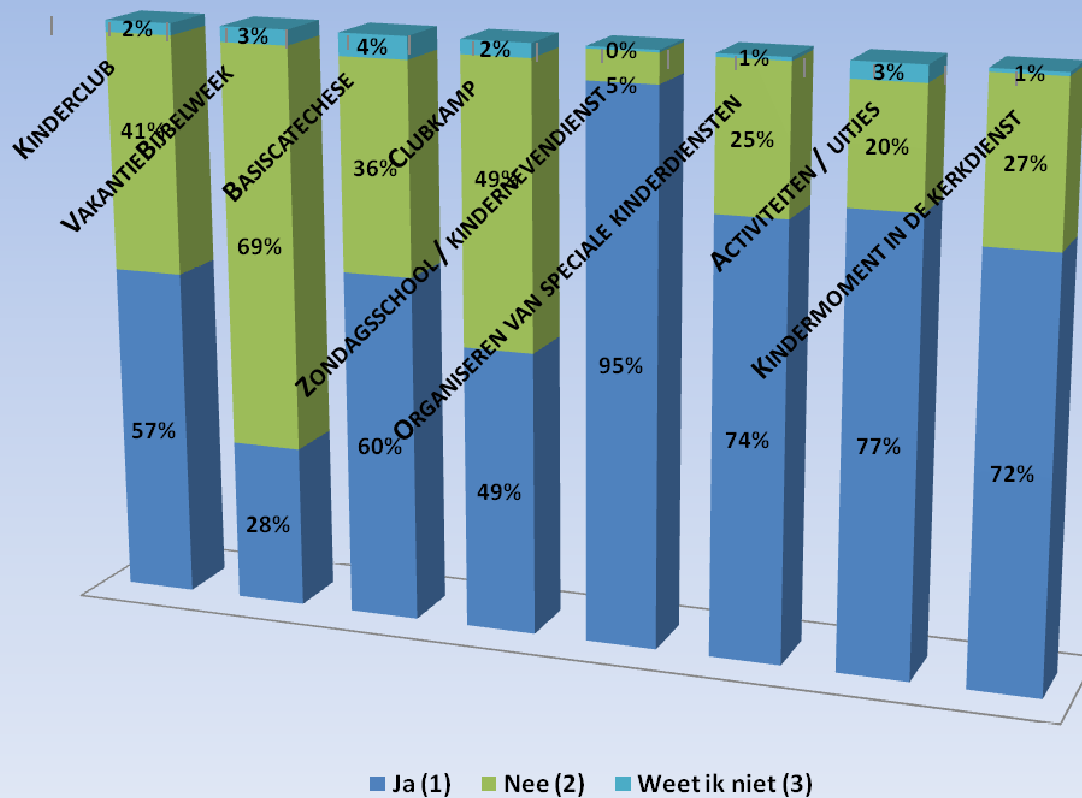
8. Wat ziet u als het belangrijkste doel van de geloofsopvoeding?

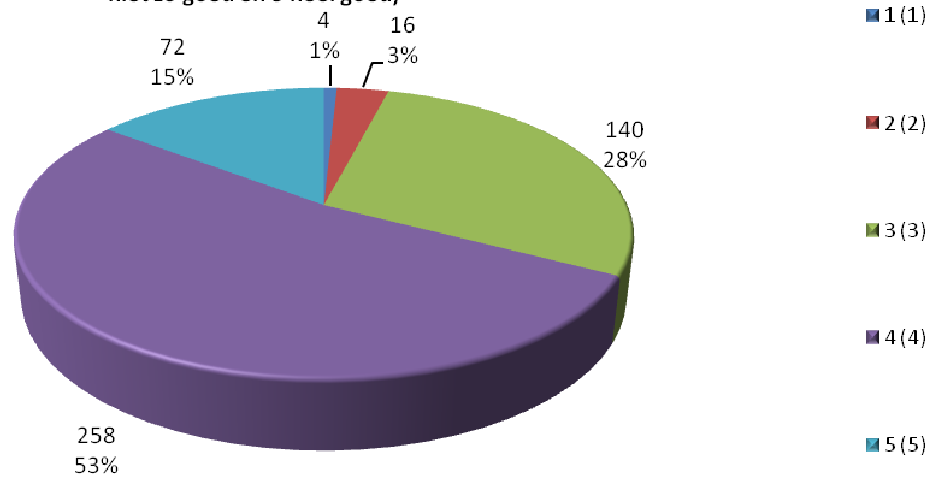
9. Wat is de belangrijkste taak voor de gemeente als het gaat om de geloofsopvoeding van de kinderen?

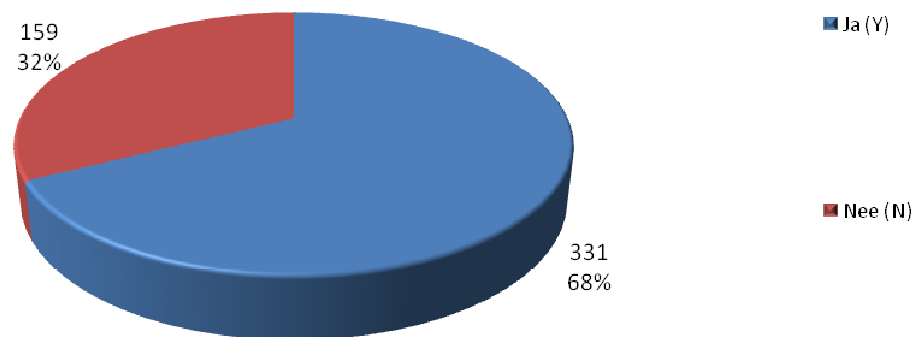
10. Wilt u aangeven of deze activiteiten binnen uw kerkelijke gemeente worden georganiseerd:

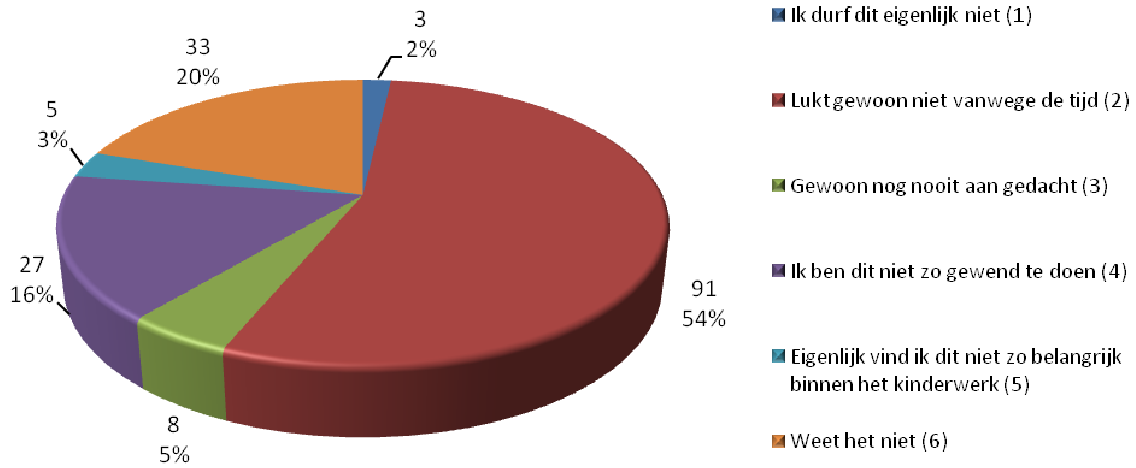
12. Hoe waardeert u de persoonlijke relatie die u heeft met de kinderen uit de groep? (1 is niet zo goed en 5 heel goed)

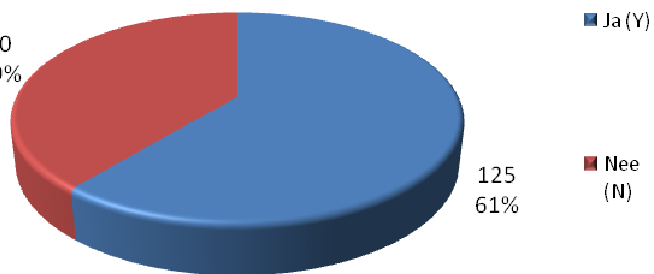
13. Komt u binnen die persoonlijke relatie ook daadwerkelijk tot een geloofsgesprek en/of gebed met het kind?

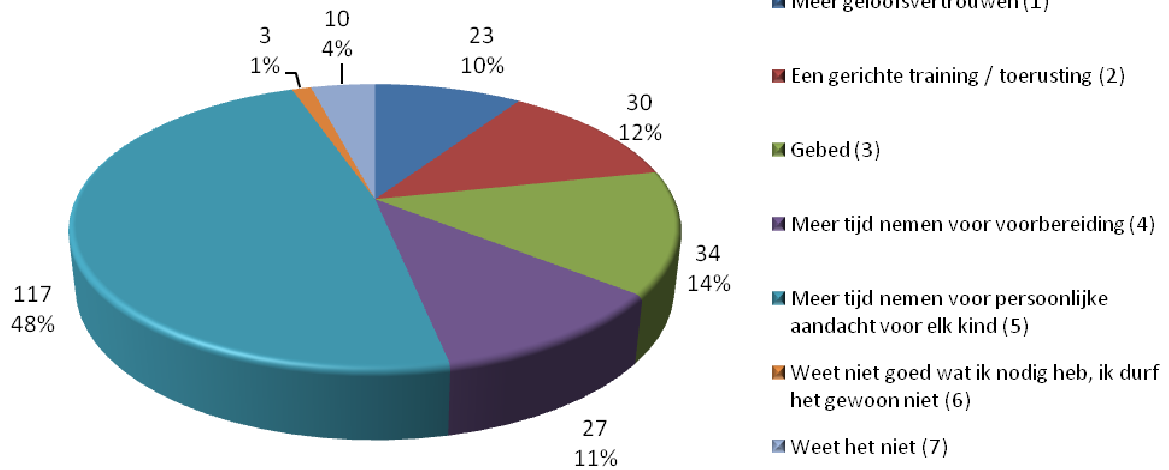
14. Indien 'nee': wat is hiervoor de belangrijkste reden?

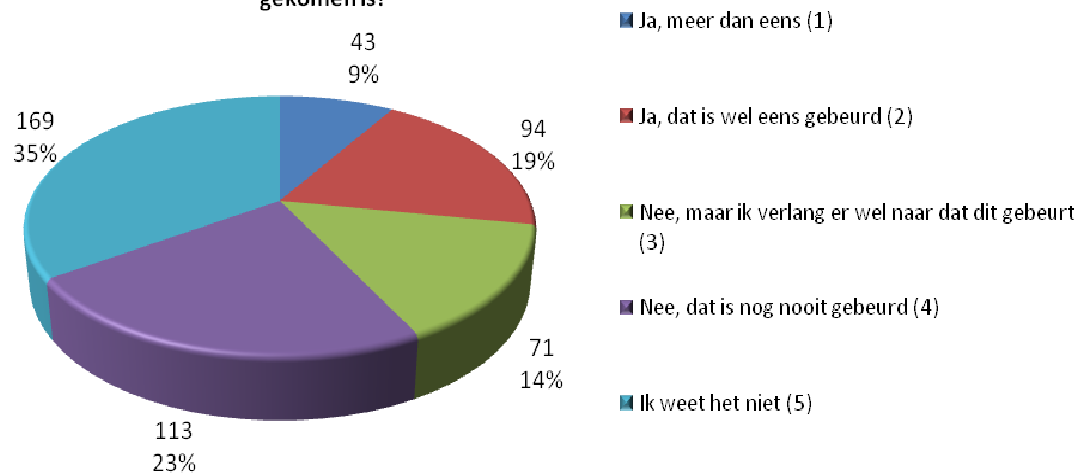
15. Zou u dit anders willen zien?

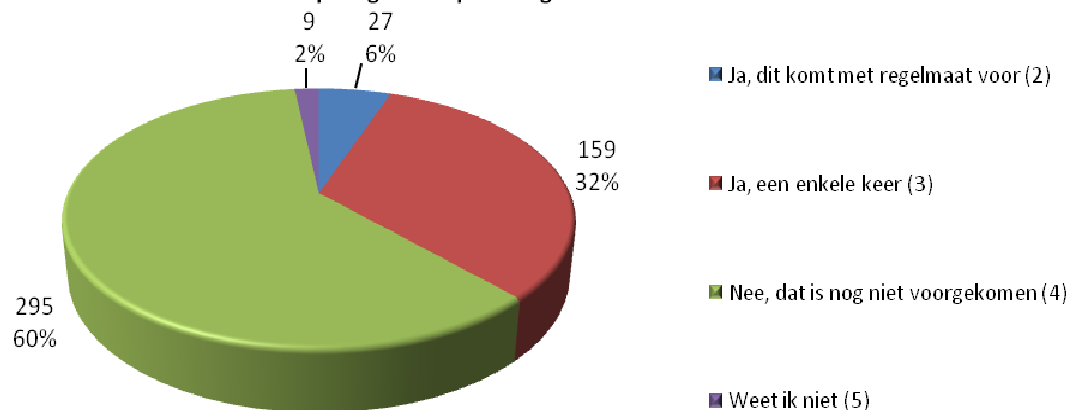
16. Indien 'ja', wat hebt u hiervoor nodig?

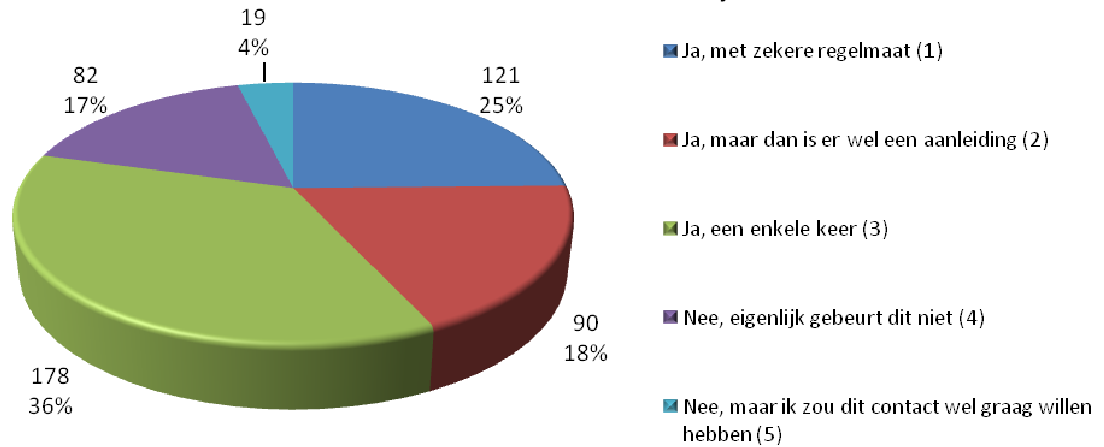
17. Hebt u wel eens meegemaakt binnen het kinderwerk dat er een kind tot geloof gekomen is?

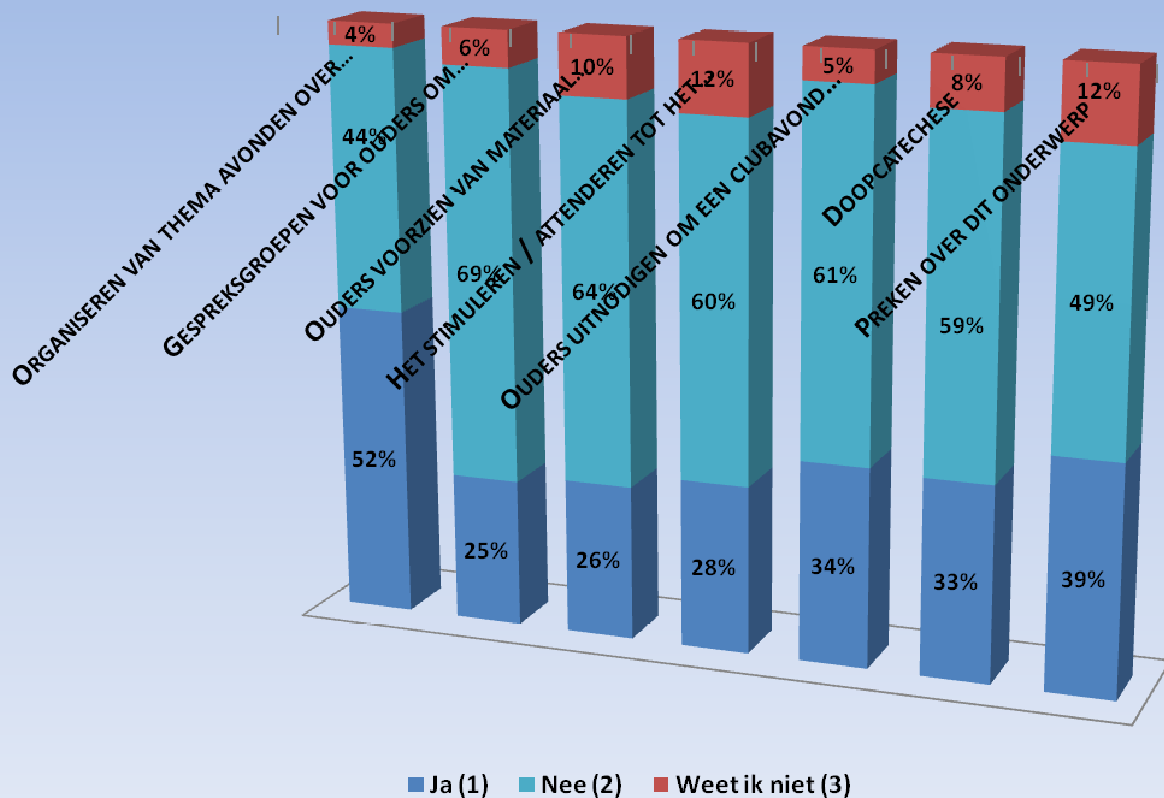
18. Krijgt u als kinderwerker vragen van ouders uit uw kerkelijke gemeente die betrekking hebben op de geloofsopvoeding?

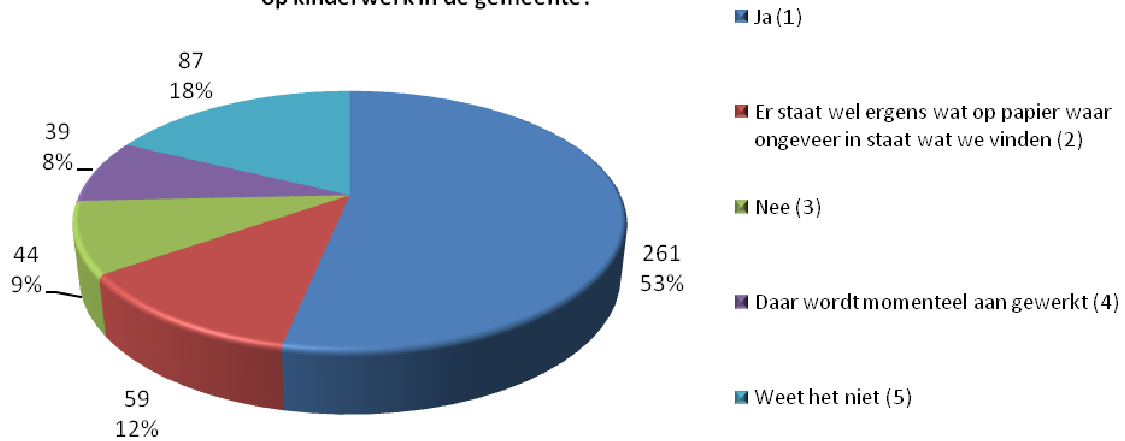
19. Onderhoudt u contact met de ouders van kinderen waar u verantwoordelijk voor bent?

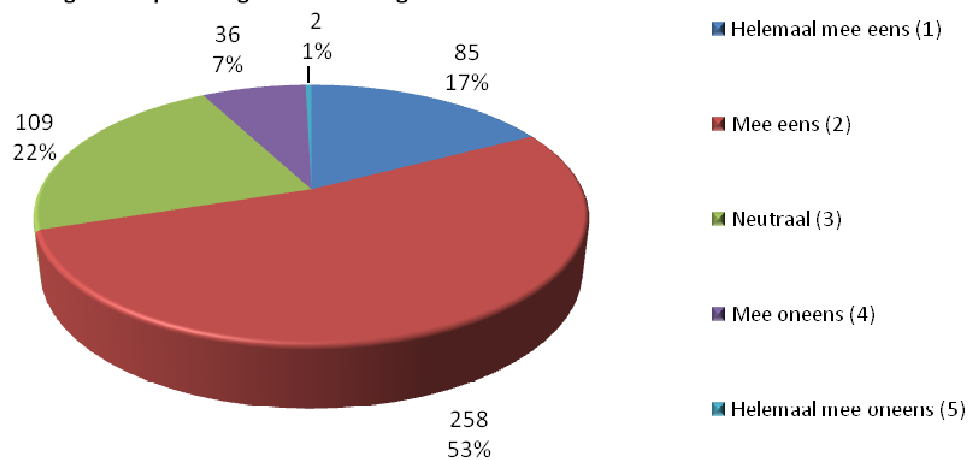
20. Welke vormen van ondersteuning biedt uw kerkelijke gemeente om ouders te helpen bij de geloofsoepvoeding van hun kind(eren)?

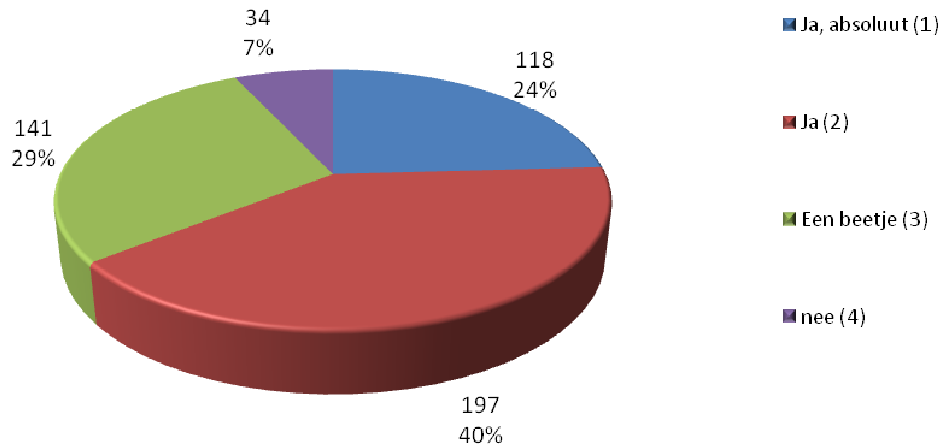
22. Heeft de gemeente een schriftelijk vastgelegde visie (bijvoorbeeld in het beleidsplan) op kinderwerk in de gemeente?

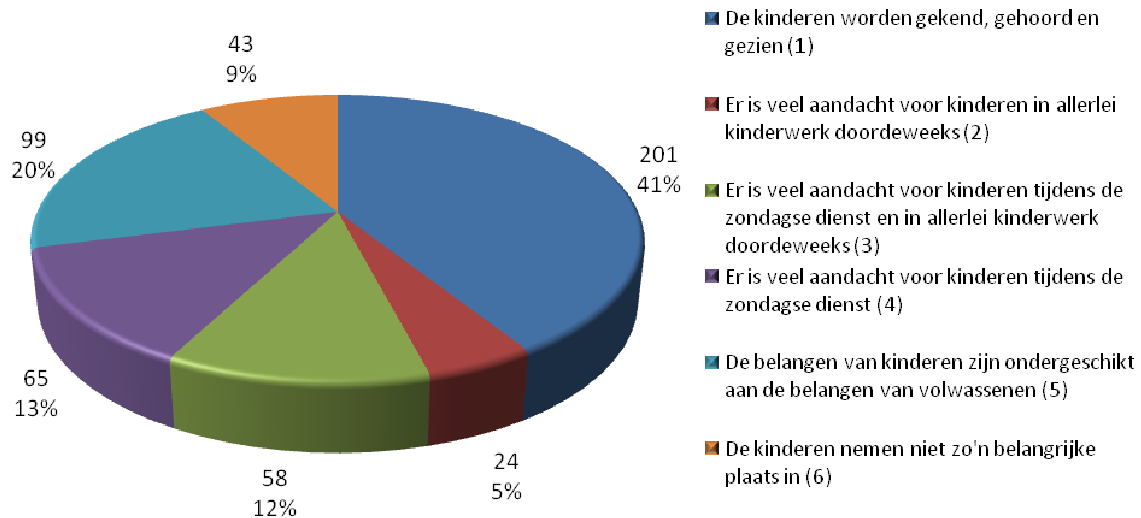
23. Stelling: kinderwerkers en kerkleiding geven vanuit een gezamenlijk doel de geloofsoopvoeding van kinderen gestalte!

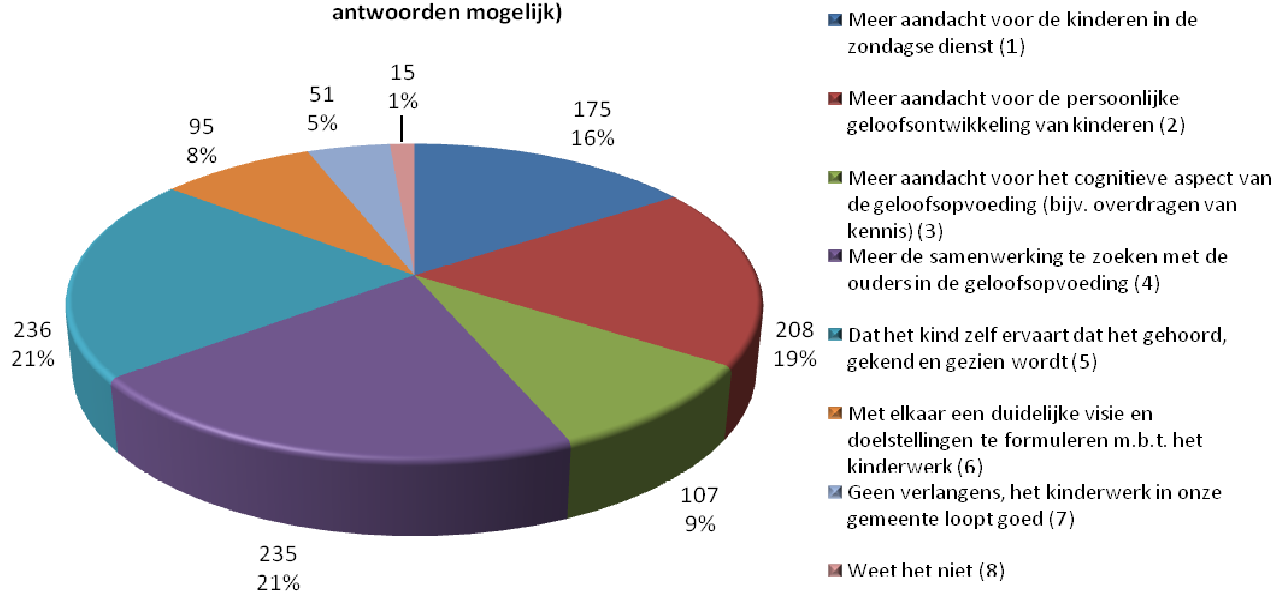
24. Ervaart u dat het kinderwerk een gedeelde verantwoordelijkheid is van kinderwerkers én kerkleiding?

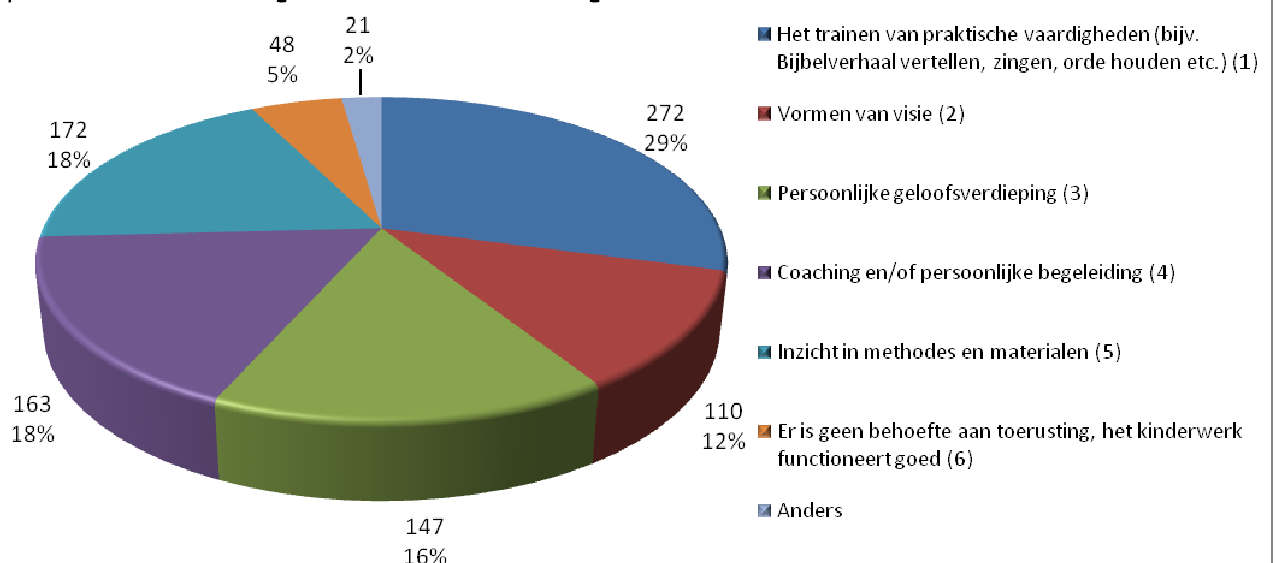
25. Hoe waardeert u als kindwerker de plaats van het kind binnen de gemeente?

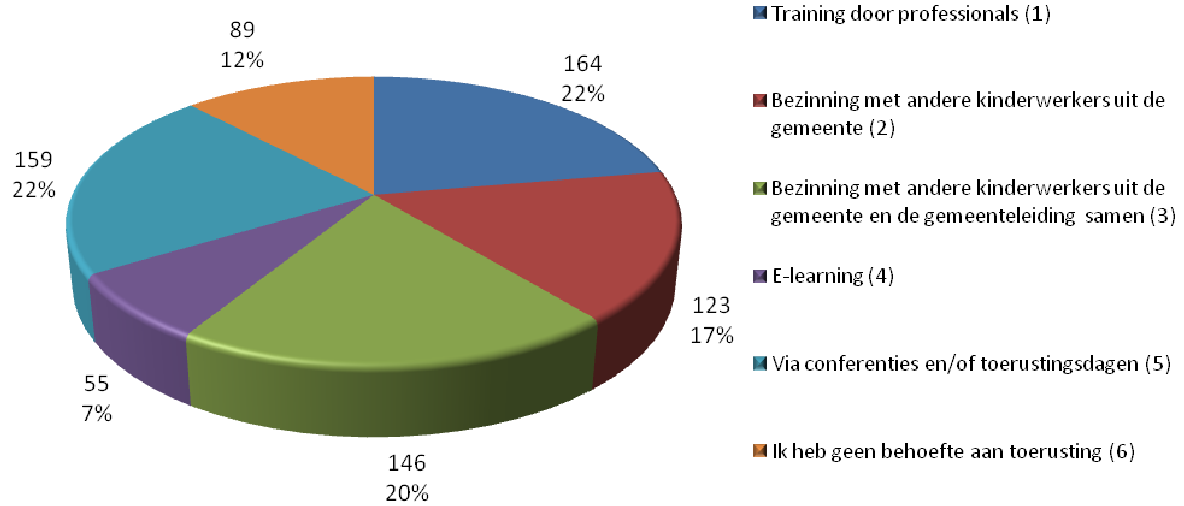
26. Welk(e) verlangen(s) heeft u t.a.v. de plaats van het kind in uw gemeente? (meerdere antwoorden mogelijk)

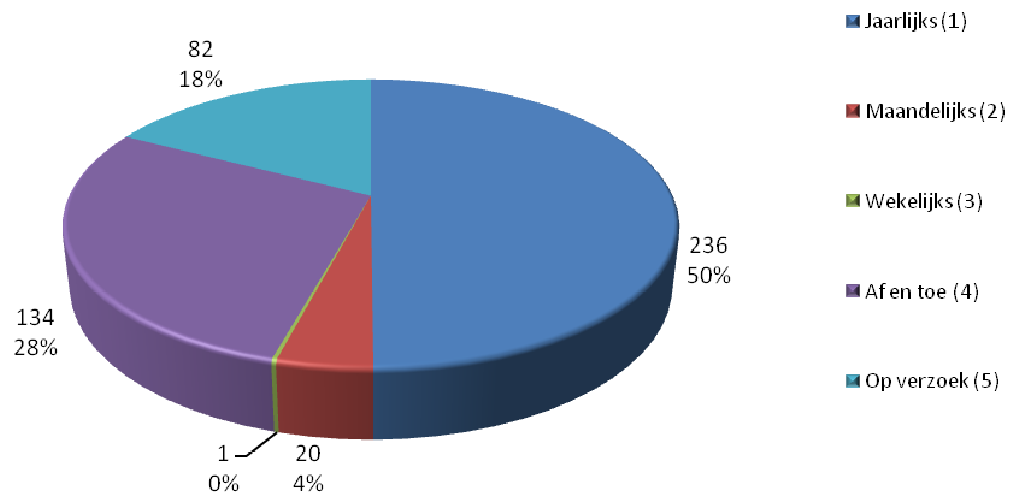
27. Op welke terreinen is er volgens u behoefte aan toerusting van kindwerkers?

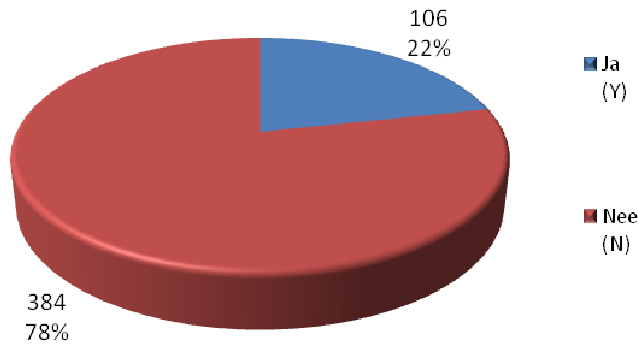
28. Op welk terrein heeft u behoefte aan toerusting?

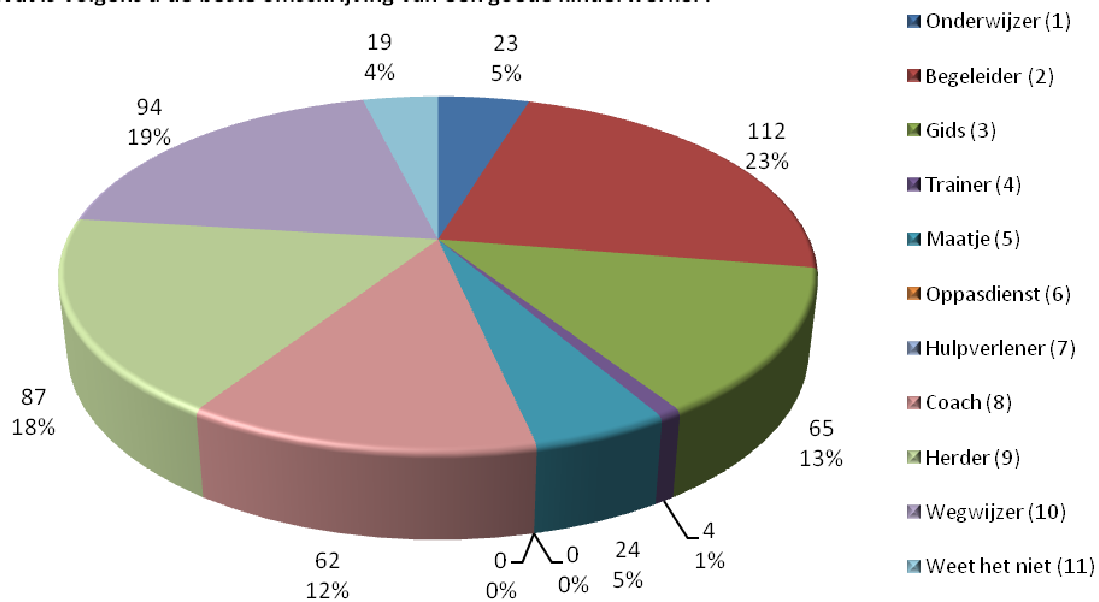
29. Hoe vaak zou een vorm van bovenstaande toerusting volgens u plaats moeten vinden?

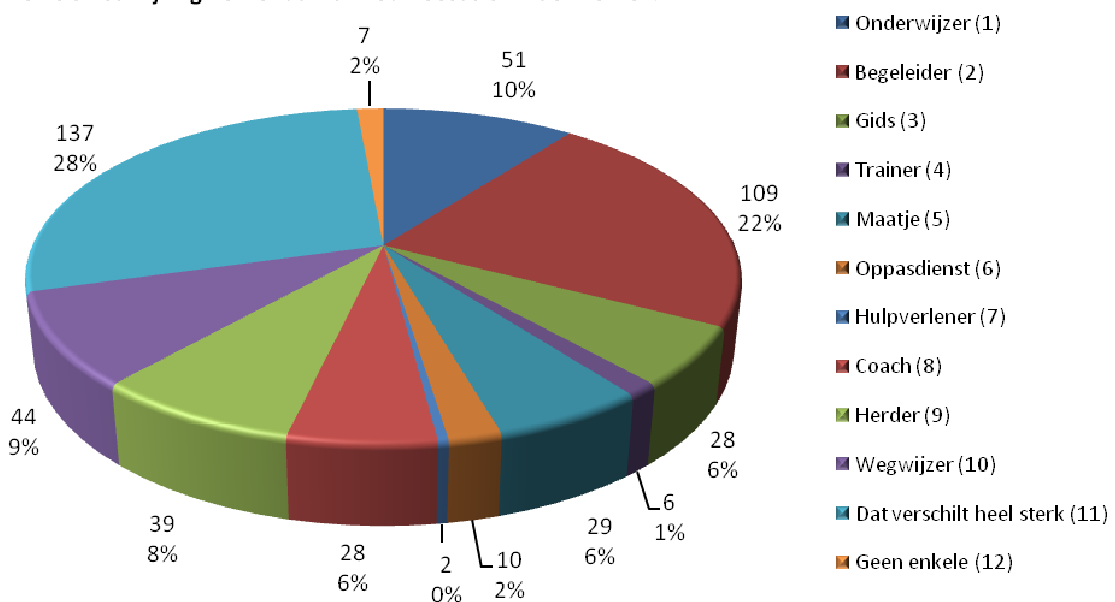
30. Is er binnen de gemeente structureel beleid op de toerusting van kinderwerkers?

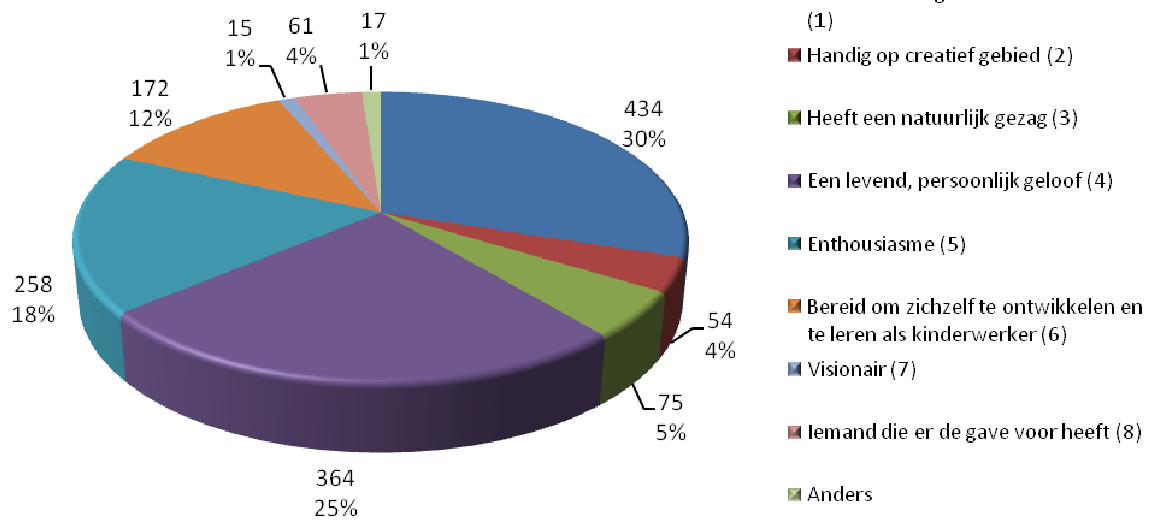
31. Wat is volgens u de beste omschrijving van een goede kinderwerker?

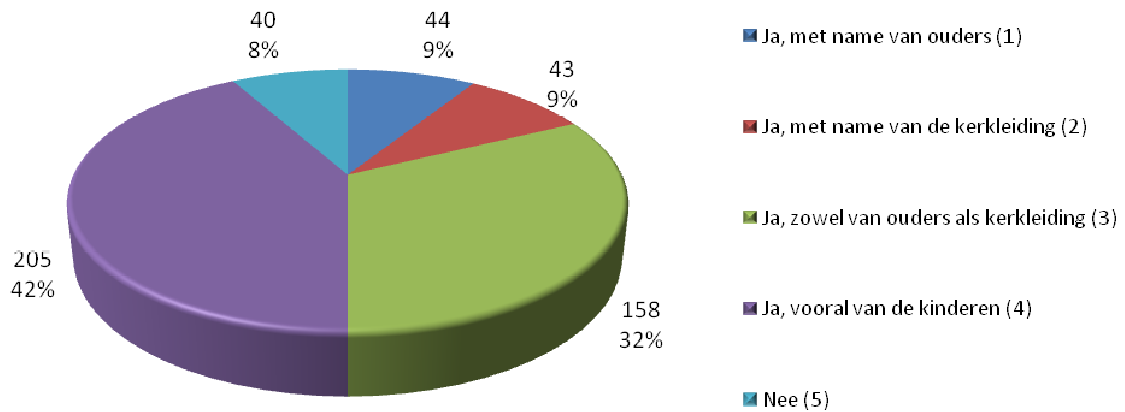
32. In welke omschrijving herkent u zich het meest als kinderwerker?

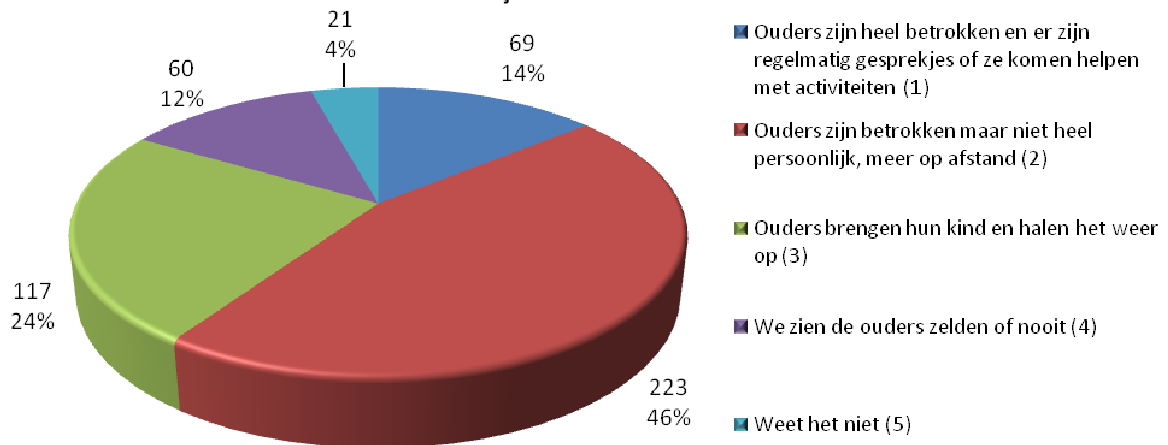
33. Welke kwaliteiten waardeert u het meest in een kinderwerker? Kies de drie meest belangrijke!

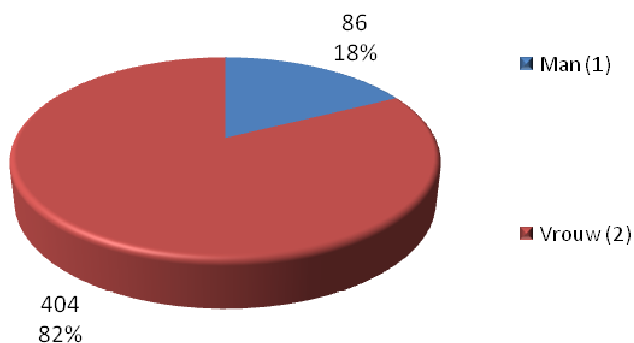
34. Ervaart u als kinderwerker een stuk erkenning en waardering?

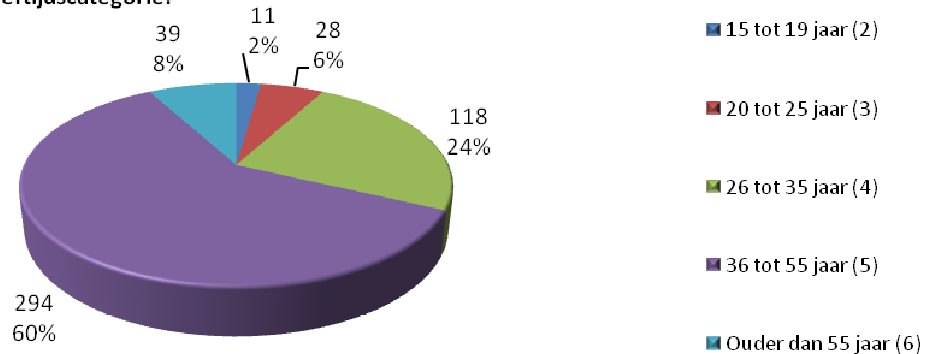
35. Hoe ervaart u de betrokkenheid van ouders bij het kinderwerk?

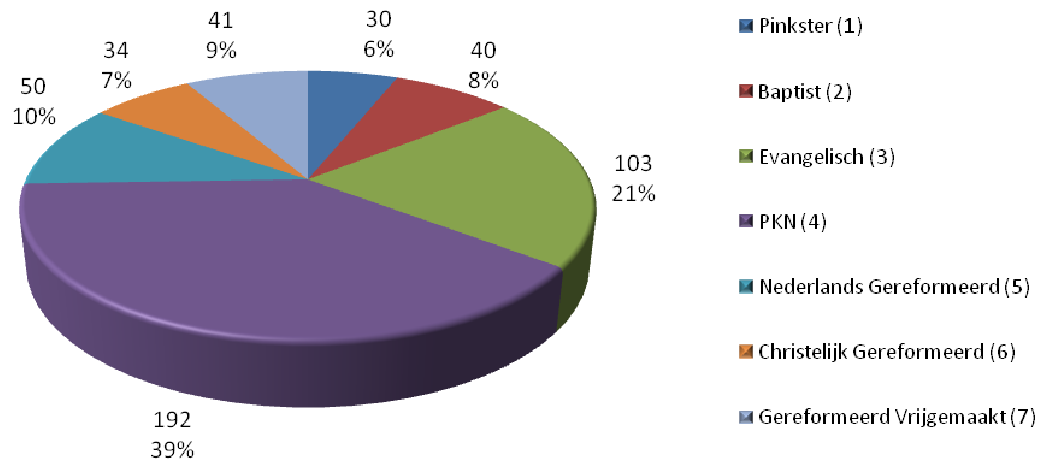
36. Uw geslacht?

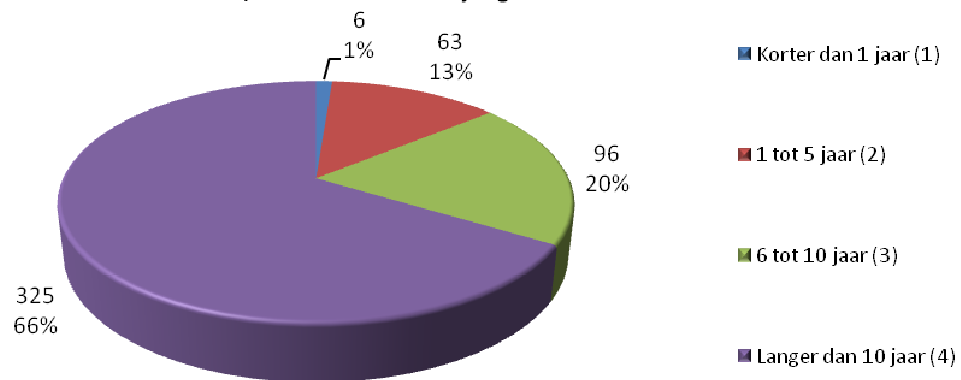
37. U valt binnen de leeftijdscategorie:

38. U bent verbonden aan / lid van de kerkelijke gemeente met de signatuur:

39. Hoe lang bent u al verbonden aan / lid van deze kerkelijke gemeente?

Aanvullende antwoorden bij vraag 11: overige activiteiten die niet in de lijst voorkomen:

aandacht voor de kleintjes (0 - 4 jaar)
boek voor de kinderen bij feestdagen
centrum voor moeder én kind(eren)
contact met partnergemeente
gebed voor kinderen
gemeenteweekend met veel ruimte voor de kinderen
gezamenlijke diensten
jeugdvereniging
kinderen en Avondmaal
kinderen zegenen
kinderkoor musicalgroep
knutselclub
missionaire en diaconale projecten met kinderen
oppasdienst met Bijbelverhaal
pastoraat voor kinderen
preekbladen
speciale kindermiddag (Vliegende speeldoos)
sportweek
Terugkom moment in de dienst
thema avonden voor ouders
verwerking van kerkdienst: ouders thuis in gesprek met hun kinderen
vieren van de feesten met aandacht voor de kinderen
zendingsacties met aandacht voor de kinderen

Aanvullende antwoorden bij vraag 21: welke vorm van ondersteuning mist u in bovenstaande opsomming?

avondmaalscatechese
aanstellen van gezinswerker
attentie hiervoor in huisbezoek
Betrokkenheid tussen ouders en gemeente vergroten
gebed voor de kinderen door gemeenteleden
geloofsopvoeding voor kinderen met een beperking
Gezinsdag, twee keer per jaar: workshops en ontmoeting, georganiseerde ontmoeting tussen gezinnen
God betrekken bij de opvoeding en Hem vragen om wijsheid.
Kinder- en jeugd pastoraat
meer mensen voor de uitvoering van het werk
meer ondersteuning vanuit de kerkelijke gemeente
meer uitwisseling van Informatie over het kinderwerk in de diensten.
Onderlinge gesprekken.
Ondersteuning van ouders uit de gehele gemeente in een gestructureerde aanpak
pastorale zorg aan ouders en/of kinderen
Persoonlijke aandacht
praktische informatie en tips aan de ouders verstrekken (ouderbrief, handvatten, etc...)
promotie van verschillende christelijke scholen
Regelmatig contact tussen de zondag school leiding van een groep en de betreffende ouders

Aanvullende antwoorden bij vraag 27: op welke terreinen is er volgens u behoefte aan toerusting van kinderwerkers?

gedrevenheid

inzicht in specifieke problematiek: kinderen met diagnose ADHD, ADD, PDD-NOS, Dyslexie enz.

meer contactverdieping met de kids en samenwerking/ contact met ouders

meer kinderwerkers, nu ligt de taak bij een te kleine groep.

onderlinge samenwerking

Aanvullende antwoorden bij vraag 33: welke andere kwaliteiten waardeert u het meest in een kinderwerker?

aanpassen aan het niveau van de kinderen

blijven afstemmen op (veranderende) behoeften van de kinderen

humor en creativiteit

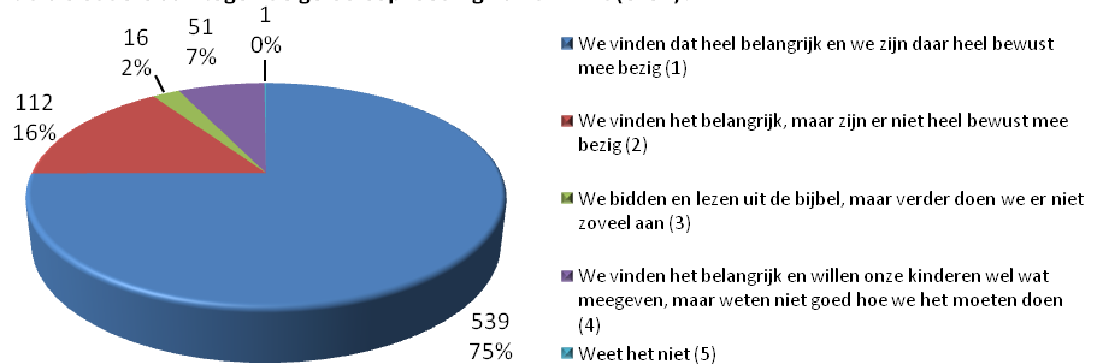
kunnen samenwerken

toewijding en trouw

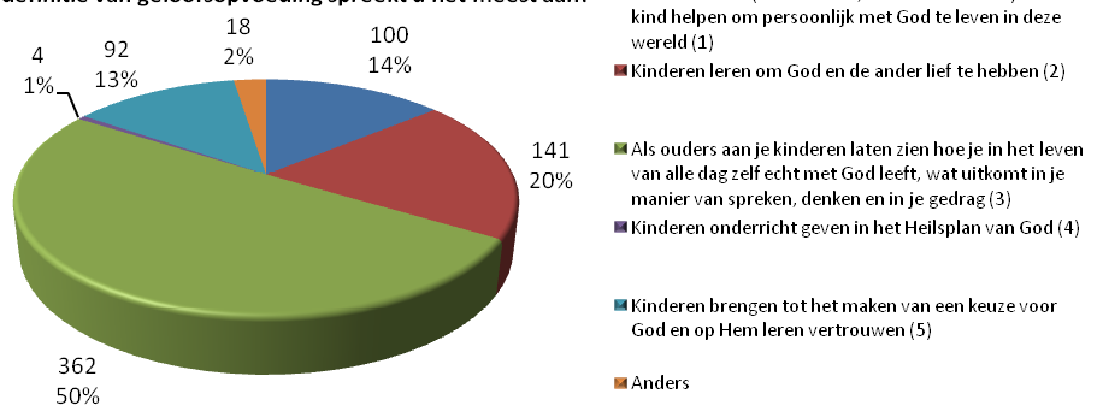
vol van de Heilige Geest

D) Uitkomsten enquête Ouders

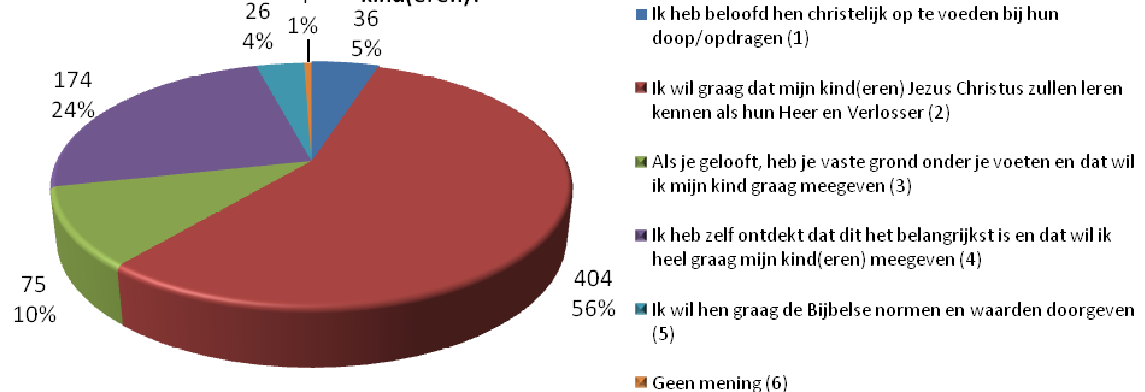
1. Hoe kijkt u als ouders aan tegen de geloofsopvoeding van uw kind(eren)?

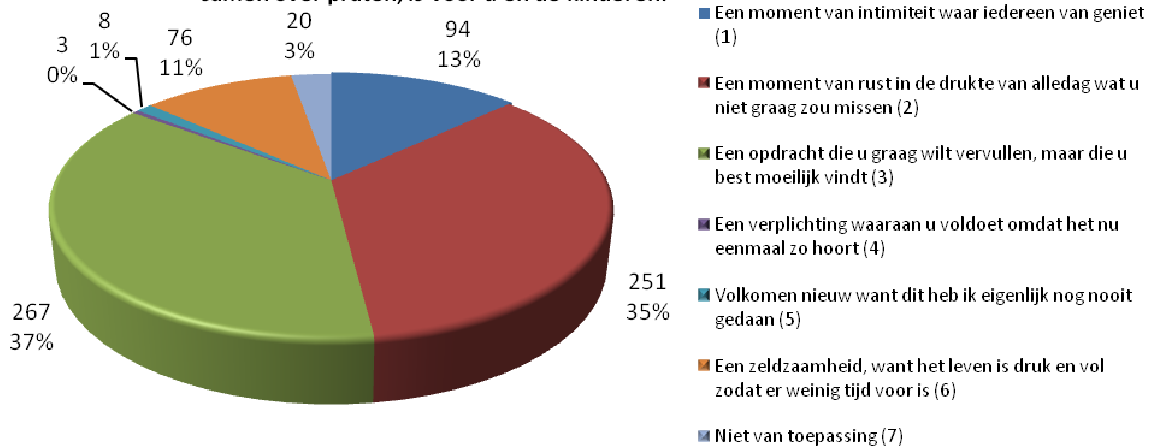
2. Welke definitie van geloofsopvoeding spreekt u het meest aan?

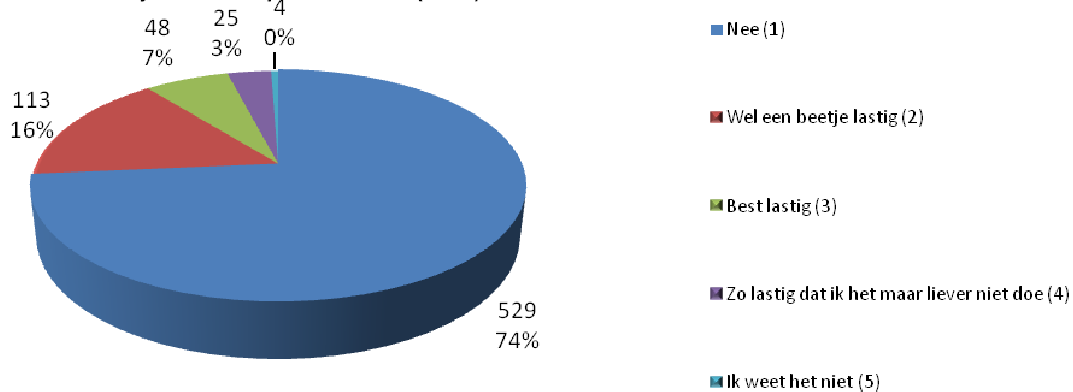
3. Wat motiveert u het meest om serieus werk te maken van de geloofsopvoeding van uw kind(eren)?

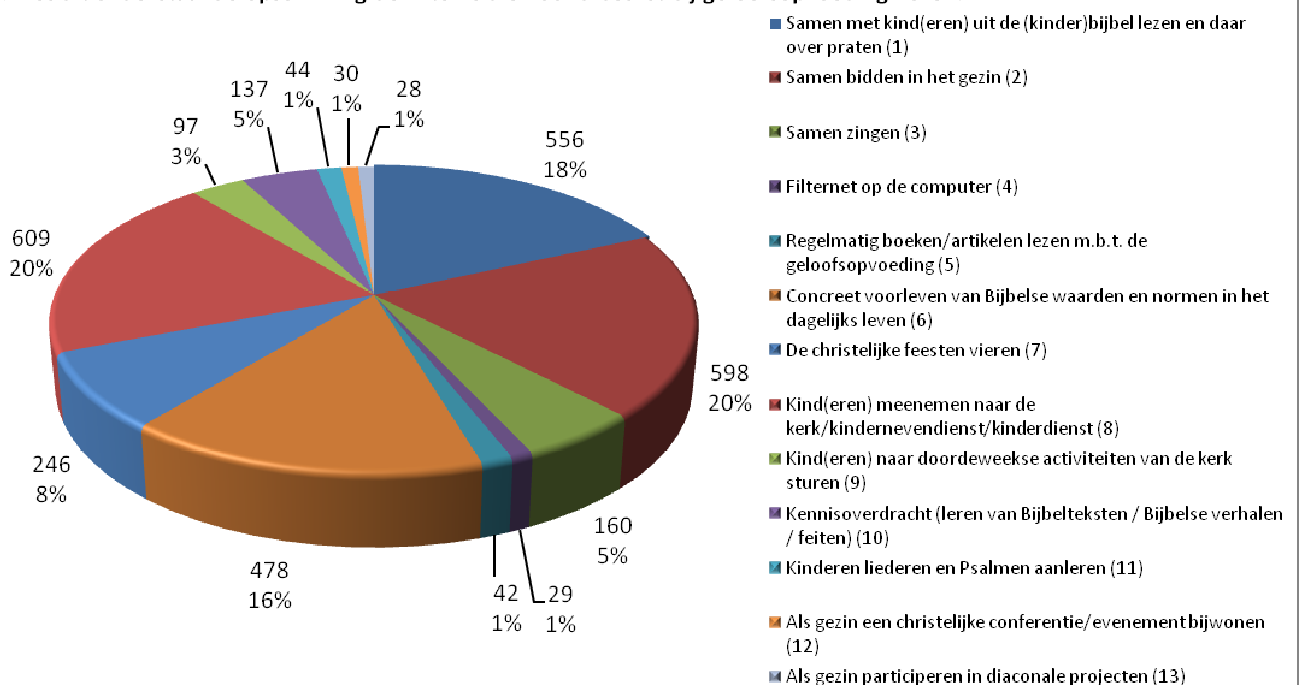
4. Samen met uw kind(eren) de (kinder)bijbel lezen, eventueel met een dagboekje en daar samen over praten, is voor u en de kinderen:

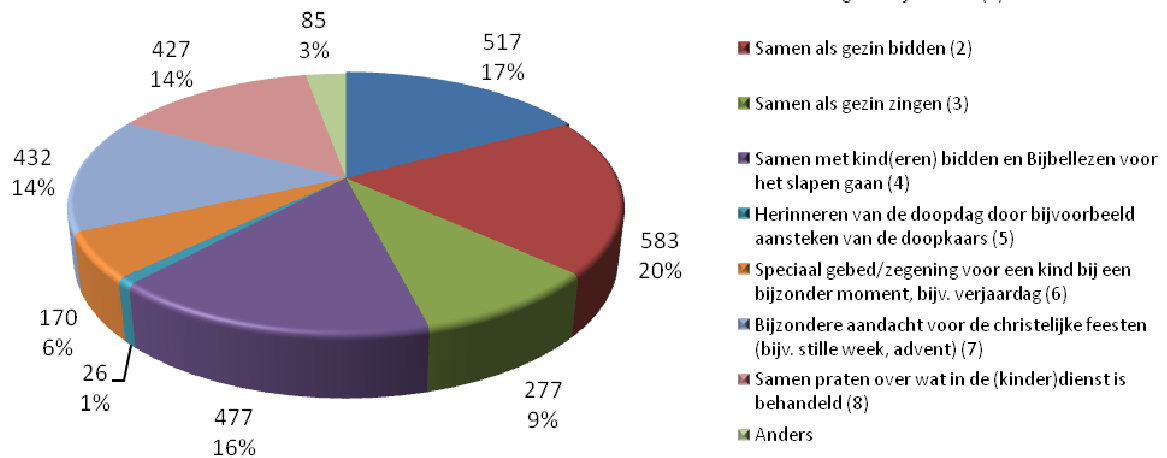
5. Vindt u het moeilijk om hardop met uw kind(eren) te bidden?

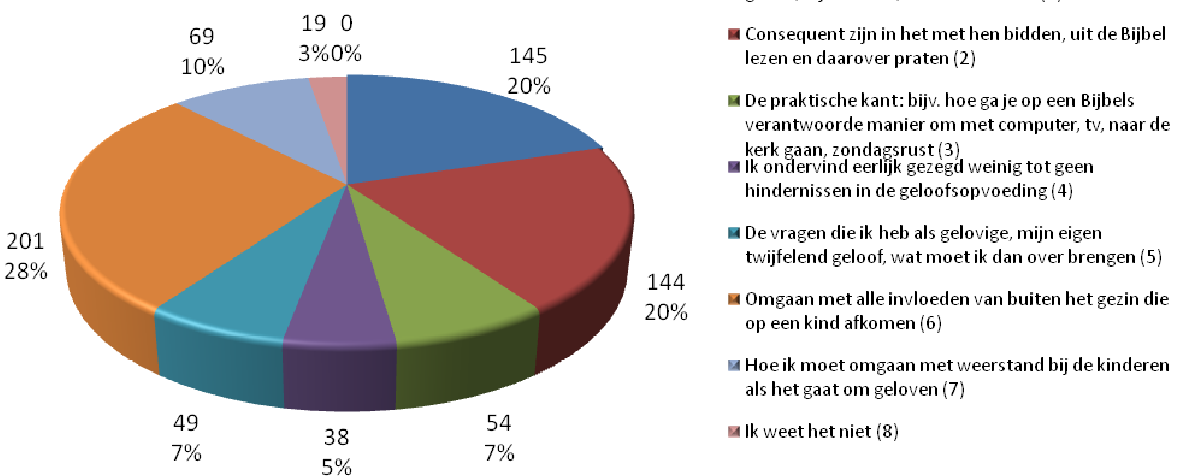
6. Kies uit onderstaande opsomming de 4 items die voor u beslist bij geloofsoopvoeding horen.

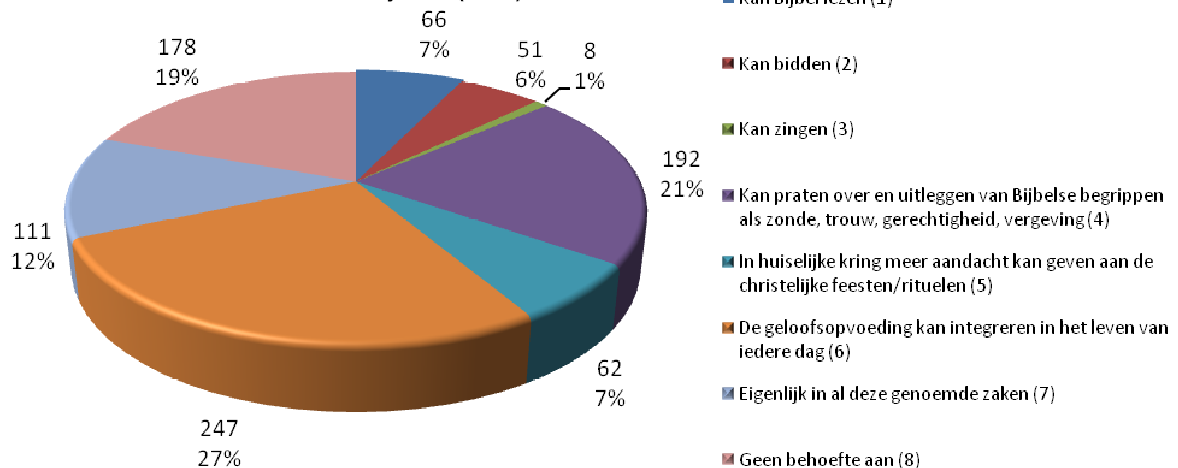
8. Welke gewoonten en/of rituelen hebben in uw gezin een plaats?

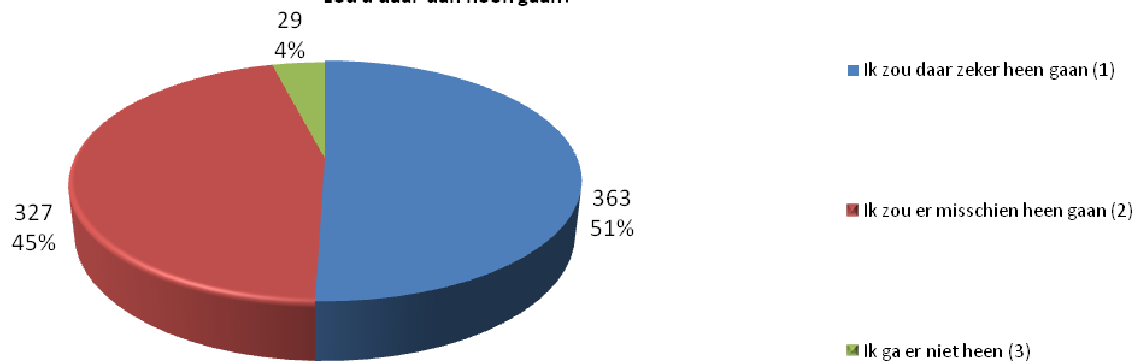
9. Wat vindt u het moeilijkst van de geloofsoopvoeding?

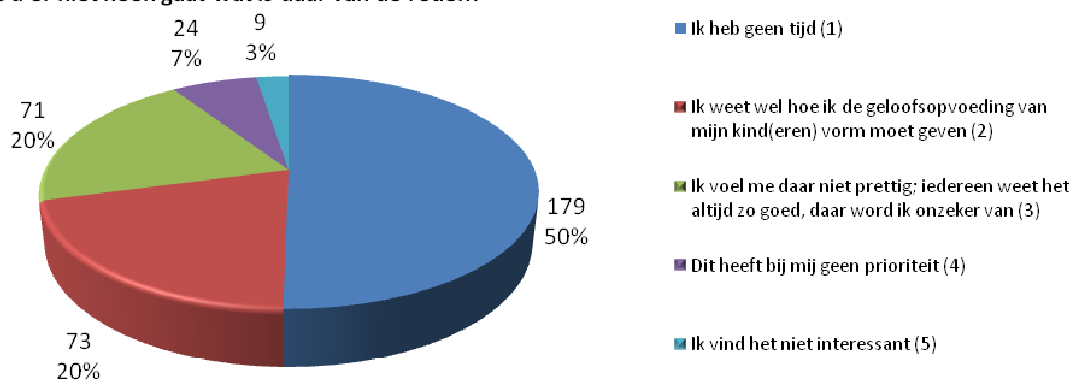
10. Ik zou het fijn vinden handvatten aangereikt te krijgen over hoe ik beter samen met mijn kind(eren)...

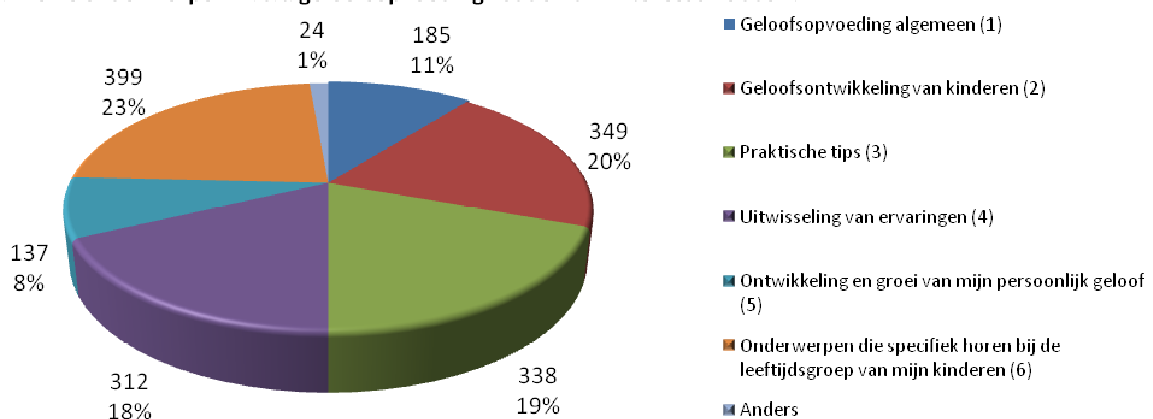
11. Als er door uw gemeente een bijeenkomst wordt georganiseerd met als thema 'geloofsopvoeding' zou u daar dan heen gaan?

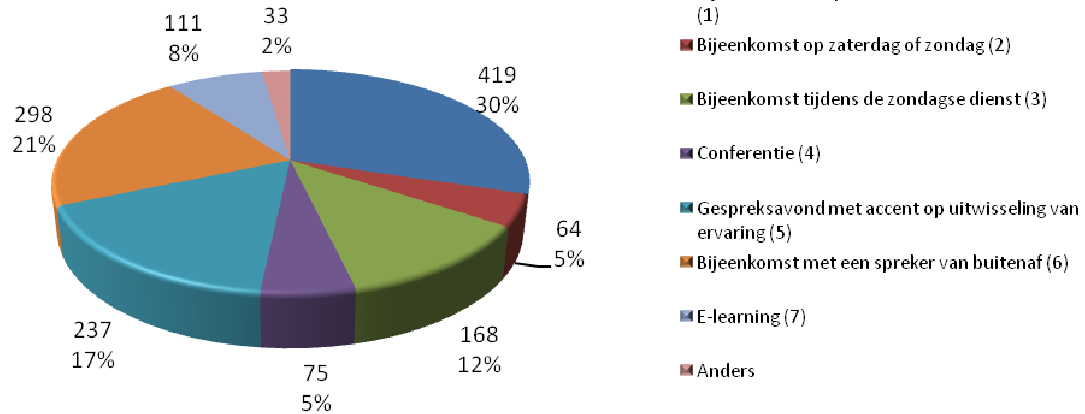
12. Als u er niet heen gaat wat is daar van de reden?

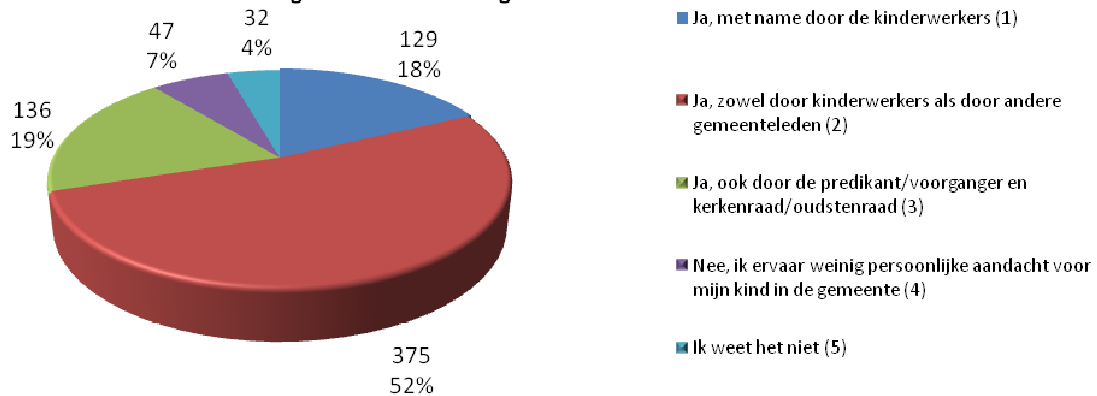
13. Welke onderwerpen m.b.t. geloofsopvoeding zouden uw interesse hebben?

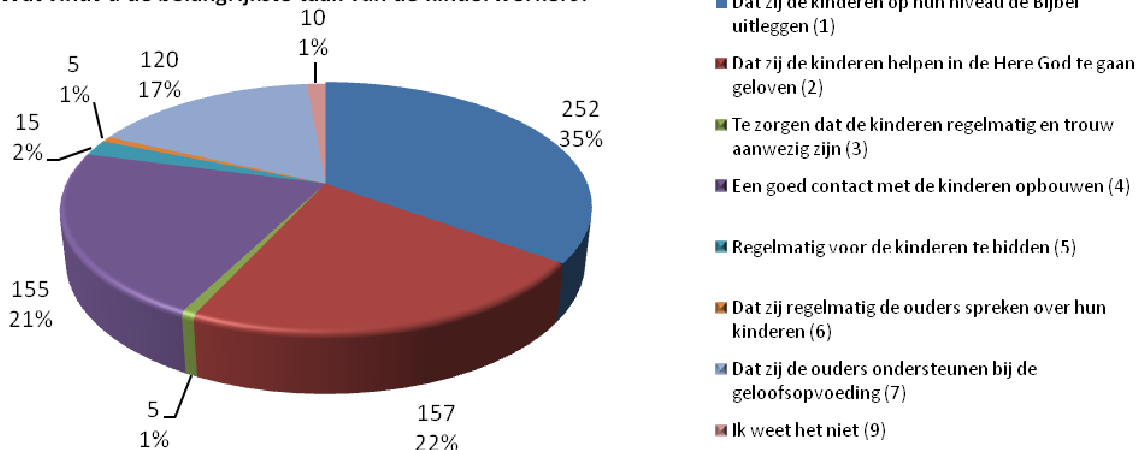
14. Welke vorm van toerusting heeft uw voorkeur?

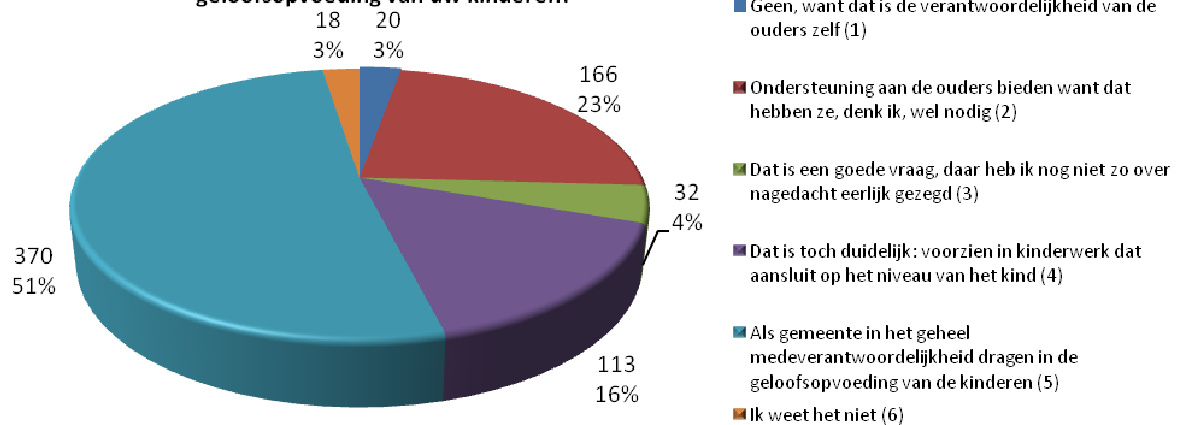
15. Ervaart u als ouder dat uw kind gekend wordt in de gemeente?

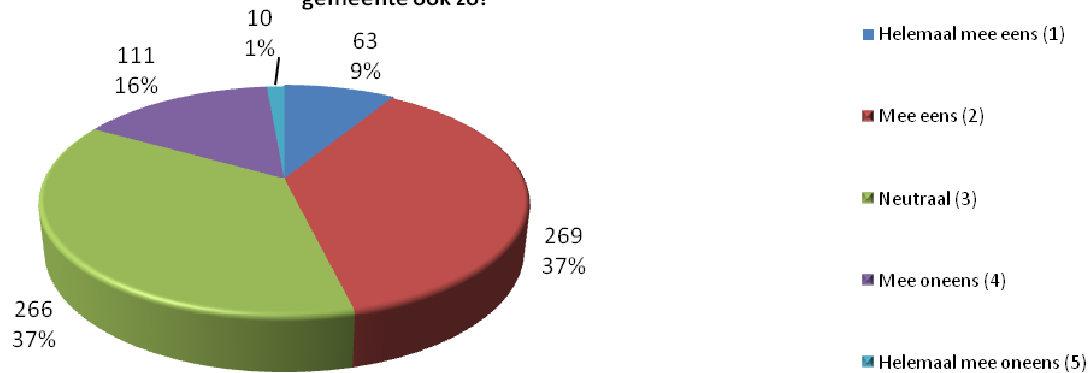
16. Wat vindt u de belangrijkste taak van de kinderwerkers?

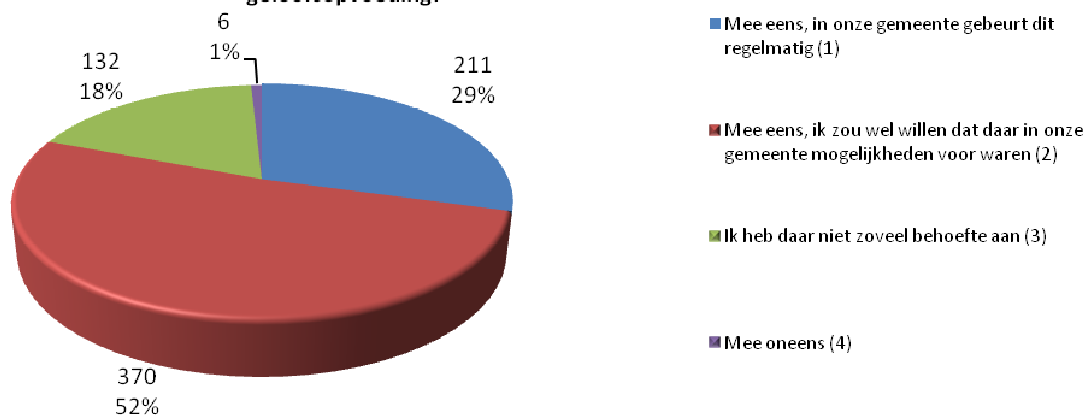
17. Wat vindt u de belangrijkste taak voor de gemeente als het gaat om de geloofsofvoeding van uw kinderen?

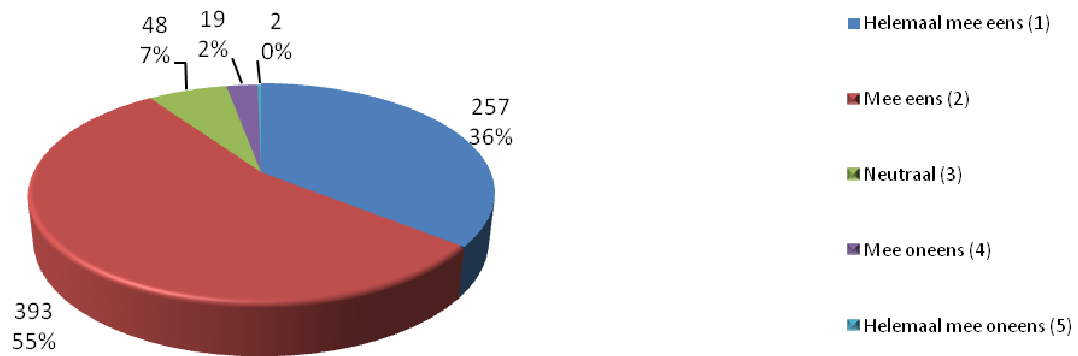
18. Stelling: Jezus plaatste de kinderen in het midden (zie Marcus 10:13-16); dat is in onze gemeente ook zo!

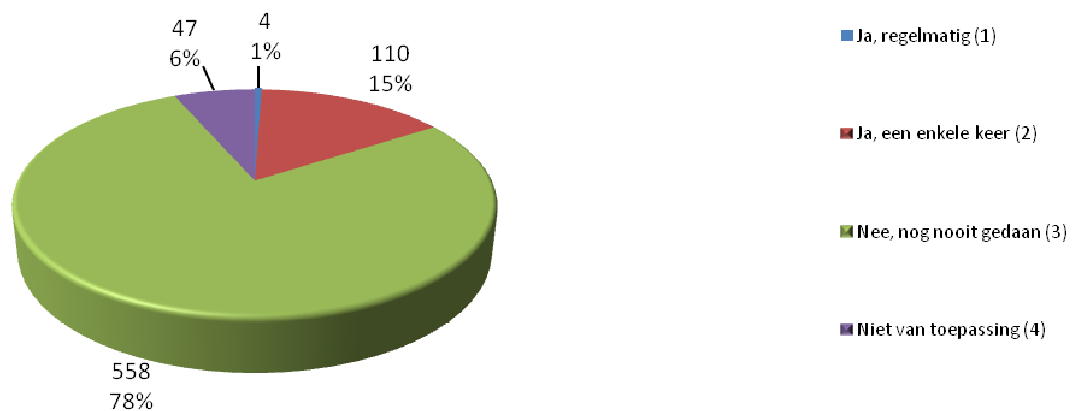
19. Stelling: het is belangrijk om met andere ouders van gedachten te wisselen over geloofsofvoeding!

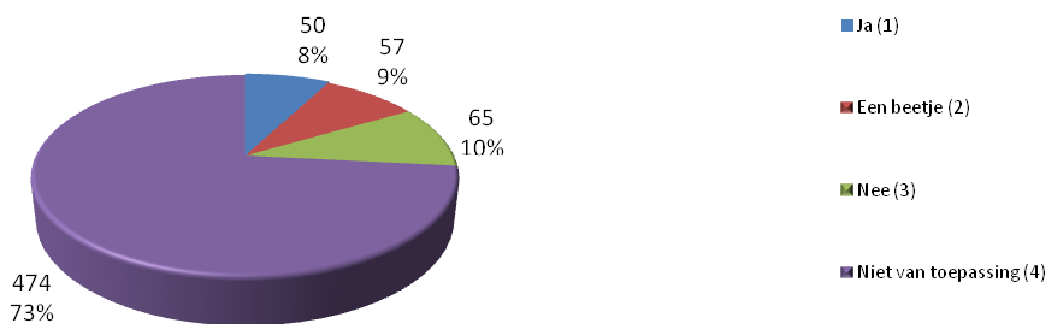
20. Stelling: geloofsopvoeding is allereerst de verantwoordelijkheid van ouders thuis!

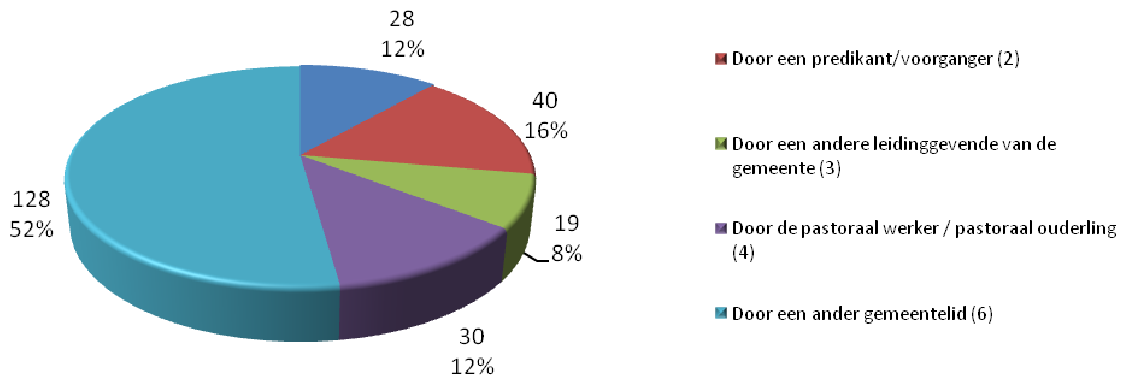
21. Heeft u wel eens aan uw gemeente om hulp gevraagd bij de geloofsopvoeding?

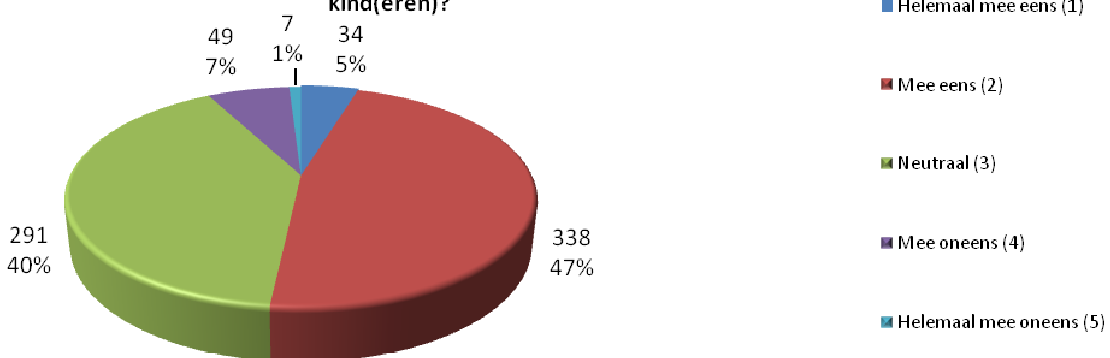
22. Heeft de gemeente samen met u gezocht naar een oplossing?

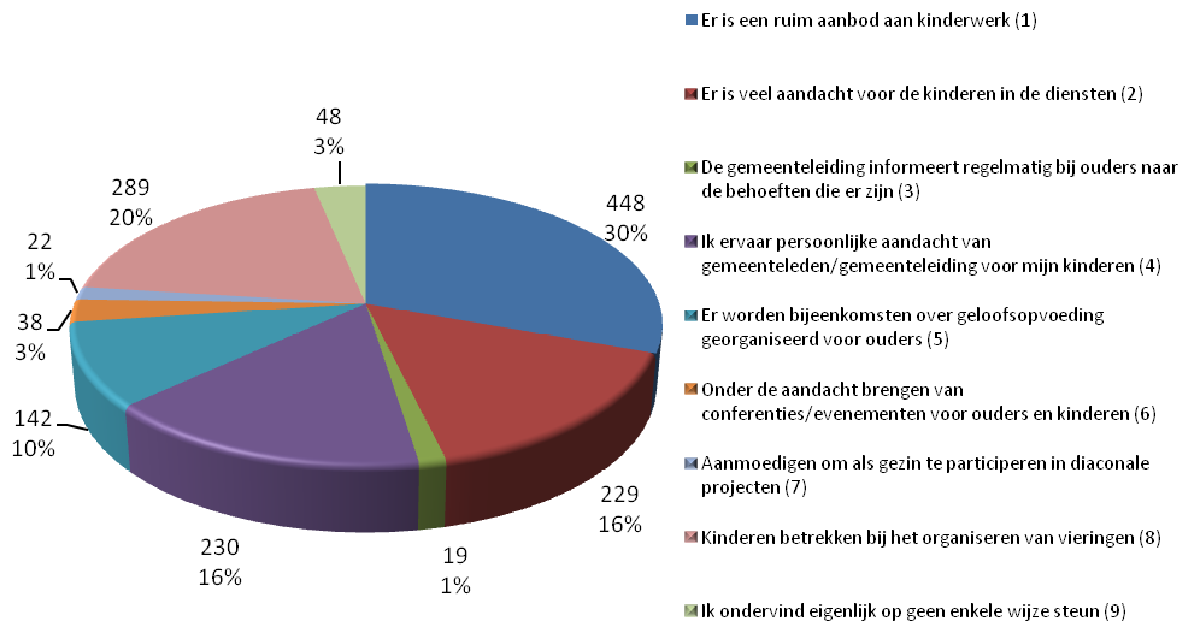
23. Door welke persoon uit de gemeente bent u geholpen?

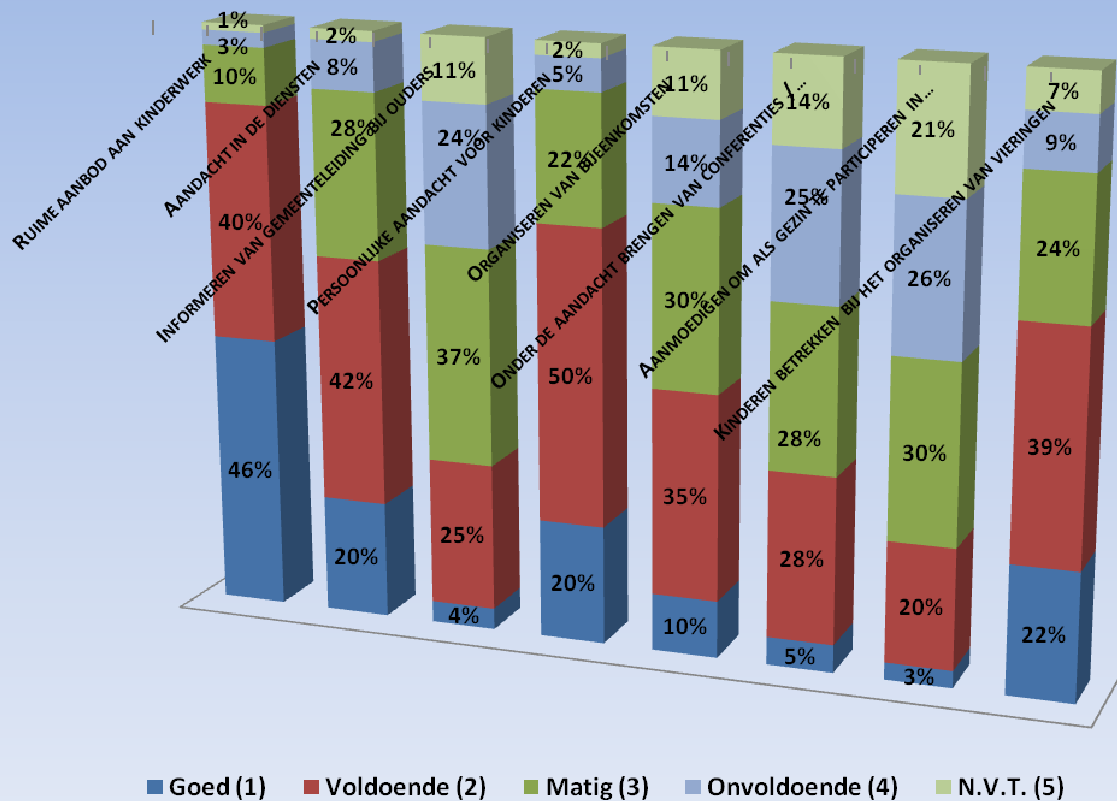
24. Stelling: ik voel me door de gemeente gesteund bij de geloofsopvoeding van mijn kind(eren)?

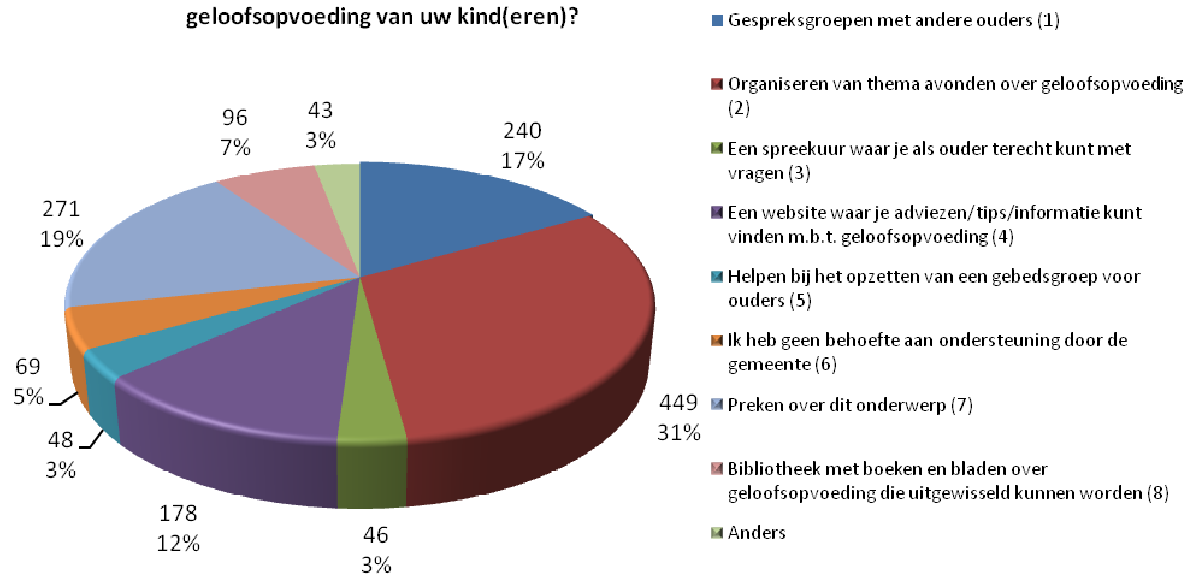
25. Op welke wijze ondervindt u steun vanuit de gemeente bij de geloofsopvoeding van uw kind(eren)?

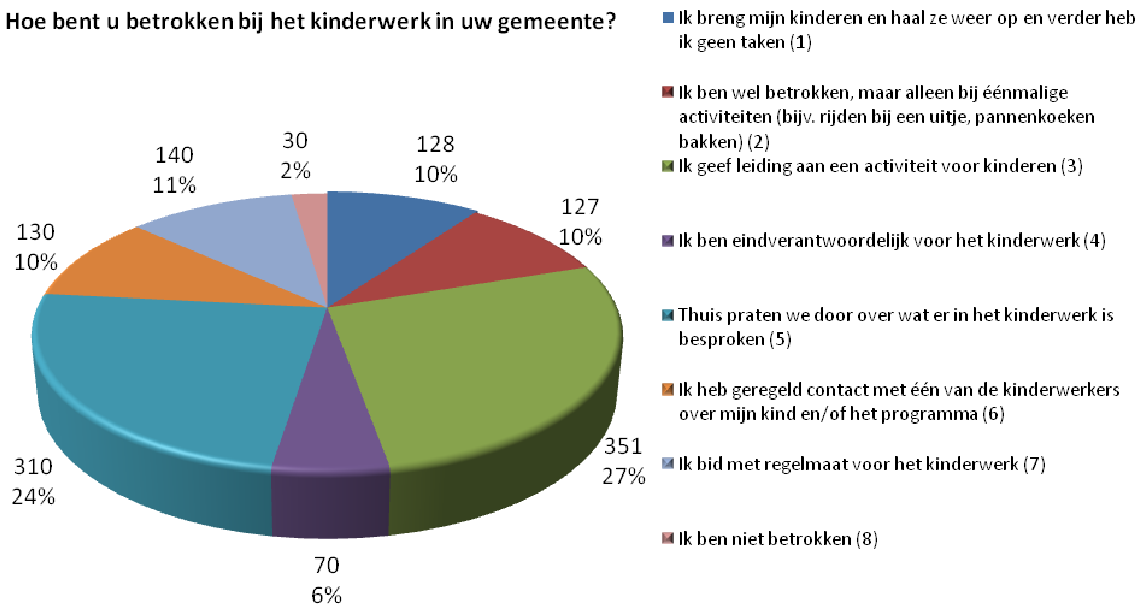
26. Hoe waardeert u de onder vraag 25 genoemde ondersteuning vanuit de gemeente?

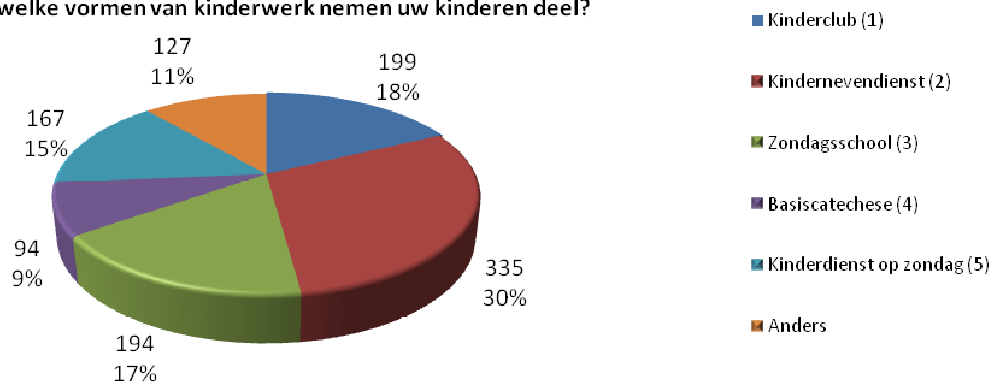
27. Op welke wijze zou uw gemeente iets voor u kunnen betekenen bij de geloofsopvoeding van uw kind(eren)?

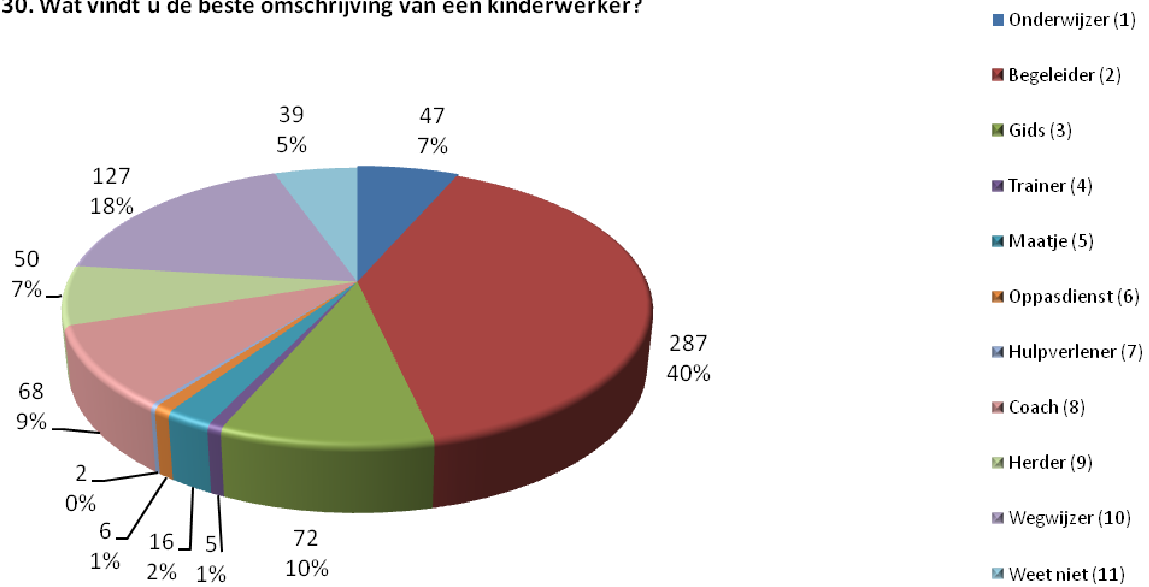
28. Hoe bent u betrokken bij het kinderwerk in uw gemeente?

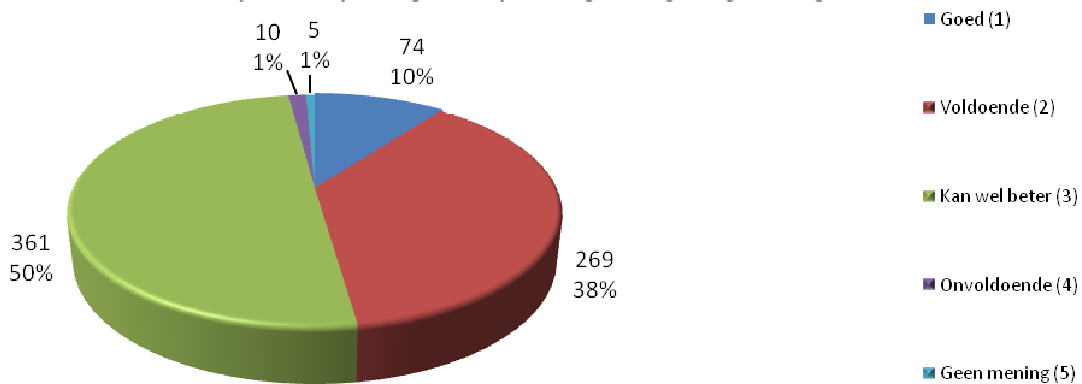
29. Aan welke vormen van kinderwerk nemen uw kinderen deel?

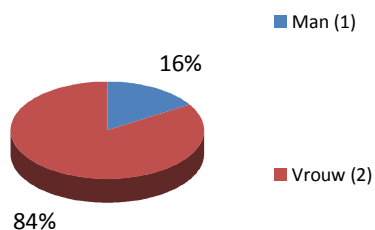
30. Wat vindt u de beste omschrijving van een kinderwerker?

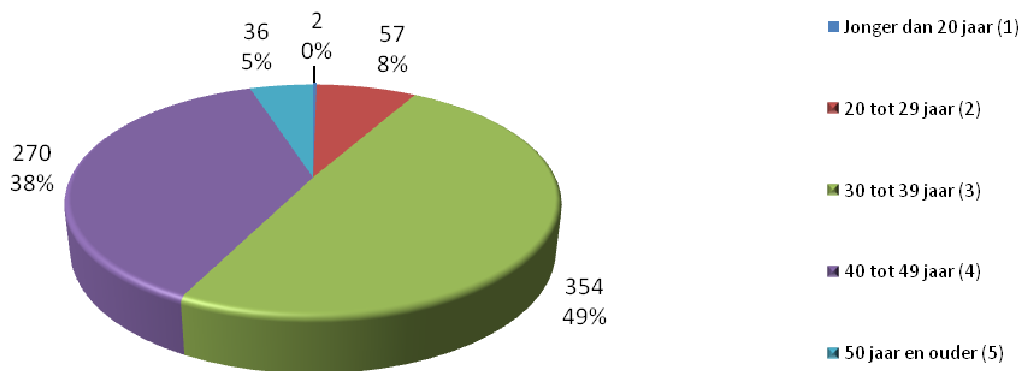
31. Hoe beoordeelt u de wijze waarop u de geloofsopvoeding in uw gezin gestalte geeft?

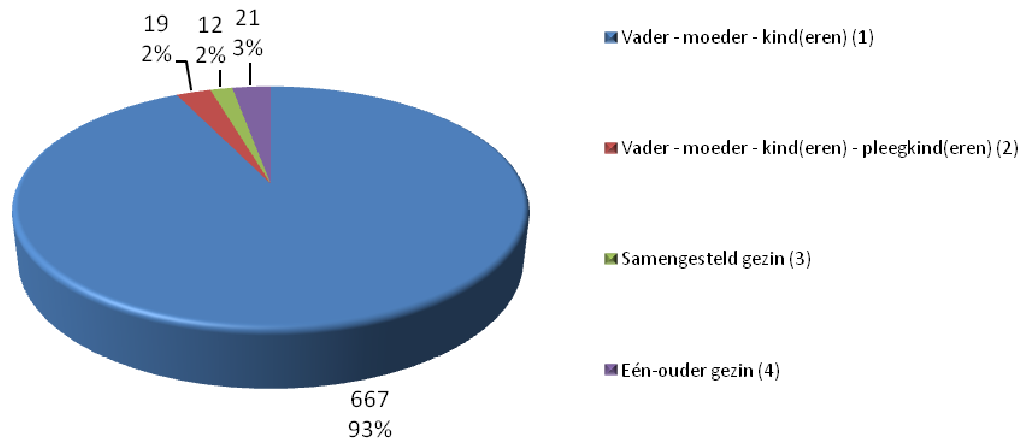
32. Uw geslacht?

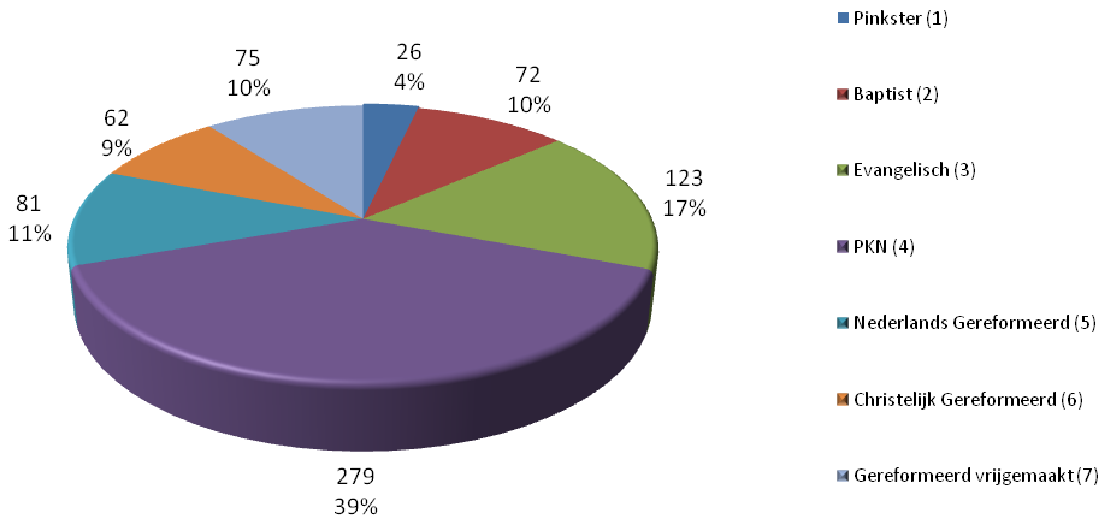
33. In welke leeftijdscategorie valt u?

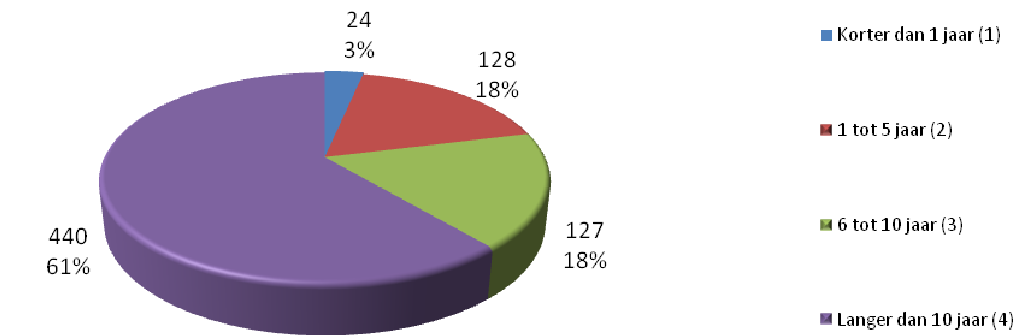
34. Wat is de samenstelling van uw gezin?

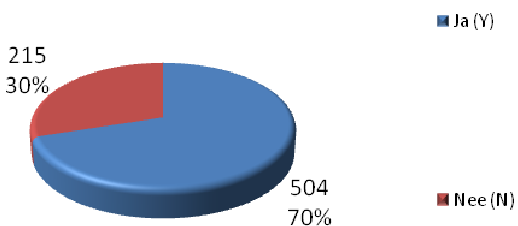
35. U bent verbonden aan / lid van de kerkelijke gemeente met als signatuur:

36. Hoe lang bent u verbonden aan / lid van deze kerkelijke gemeente?

37. Bekleedt u een ambt of verricht u een taak binnen uw kerkelijke gemeente?

Aanvullende antwoorden bij vraag 2: andere aansprekende definities van geloofsopvoeding

als ouders je geloof authentiek voorleven aan je kinderen
als ouders weten door God geliefd te zijn en dit aan je kinderen doorgeven
je kinderen leren om in alles God in hun leven te betrekken
je kinderen veel vertellen over de Bijbel en van God en zelf voorleven
kinderen leren te leven in Gods Genade en dankbaar zijn
Respect voor God en voor elkaar

Aanvullende antwoorden bij vraag 7: andere items behoren beslist bij geloofsopvoeding?

aansluiten bij belevingswereld van de jeugd
actualiteit en geloof verbinden
als moeder gelooft en vader niet
Als ouders de kinderen zegenen en elkaar leren zegenen.
bidden voor de vriendjes uit de klas en als deze bij ons komen ook met z'n allen bidden en hier over praten.
Bijbelse uitleg aan mijn kinderen kunnen geven op dingen ze van school meenemen (bijv. homo/lesbisch).
De zondagrust hanteren
doe als ouders actief mee aan geloofsopvoeding binnen de gemeente
Een school en kerk die zoveel mogelijk aansluit bij onze overtuiging
elkaar aanspreken op gedrag
elkaar schuld / fouten belijden
Gastvrij zijn, zorgen voor wat kwetsbaar is
Geef je kinderen ruimte zelf dingen te ontdekken in hun relatie met God
Grenzen stellen (wat doen we niet en vooral waarom niet)
Hoe ga je met een ander om in deze 'ik-gerichte' maatschappij.
hoe om te gaan met praktische zaken als computergebruik en uitgaan
Hulp voor de ouder bij geloofsopvoeding; als vader en moeder samen al moeilijk praten over geloofszaken, hoe breng je het dan over aan je kinderen; handvaten om als echtpaar ook bewust te zijn van geloof(sopvoeding)
Kijken naar de ander en zijn geloofsovertuiging respecteren
Kinderen aanwennen een eigen dagboekje te gaan gebruiken, voor het slapen gaan.
kinderen contact laten hebben met leeftijdsgenootjes zodat ze zich kunnen identificeren met elkaar
Kinderen het besef bijbrengen dat God hun leven heeft gewild en dat Hij de eerste is die naar hen omziet en hen met Zijn zorg omringt
Kinderen leren om de grootheid en goedheid van God terug te zien in de natuur.
Kinderen 'leren' te verlangen naar God zodat ze zich aan Hem en Zijn kerk verbonden weten
kinderen leren wat vieringen zijn: doopsviering, avondmaalsviering, maar ook een begrafenisviering
Liefde voor God, voor jezelf en je naasten bijbrengen.
luisteren naar leuke christelijke kindercd's met leuke liedjes en verhalen (IBB)
Met andere ouders er over te praten
Ongelovige kinderen meenemen naar de gemeente
Op moeilijke chr. vragen eerlijk antwoord geven, als je dit niet weet samen naar het antwoord zoeken
samen kennis maken met mensen van een ander geloof door sociale banden aan te gaan en er samen over te praten hoe dit zich verhoudt tot het christelijk geloof. Brede kijk op de liefde van Christus meegeven.
Überhaupt goede, lieve ouders zijn! Ook in het gewone dagelijkse leven (dus buiten de duidelijke 'geloofsopvoedings momenten' om.

Aanvullende antwoorden bij vraag 8: welke andere gewoonten en/of rituelen hebben in uw gezin een plaats?

Bij overlijden een gedenk altaar maken. Dit symboliseert de 40 dagen van overlijden van Jezus aan het kruis en de Hemelvaart.
knutselen nav bijbelverhaal
maandteksten van school thuis repeteren
met kinderen naar gezins-bijbelkring
Praten over situaties die gebeuren in hun leven en hun laten ontdekken hoe God er tegen aan kijkt en wil dat we handelen
samen naar liedjes luisteren onderweg en daar over praten.
thematijd op zaterdagavond met na afloop chips en dubbelfris!
Voorbede zieke familie
we zegenen iedere dag onze beide kinderen, soms zegenen onze kinderen ons (uit eigen beweging) ook! Dat is heel kostbaar. We merken dat er kracht vanuit gaat als we ze zegenen, God verbindt daar zijn kracht aan.

Aanvullende antwoorden bij vraag 13: welke andere onderwerpen m.b.t. geloofsopvoeding zouden uw interesse hebben?

christelijke feesten en de joodse wortels daarvan
de kinderen leren bidden
de puber en geloven
Hoe gaat partner ermee om?
omgaan met de media
omgaan met invloeden van buitenaf
omgaan met niet meer willen geloven door grotere kinderen
omgaan met weerstand
sexualiteit en christelijk geloof
Welke boeken echt leuk en leerzaam zijn voor kinderen om zelf te lezen. Ook bij kinderen met bv dyslexie..

Aanvullende antwoorden bij vraag 14: welke andere vorm van toerusting heeft uw voorkeur?

bijeenkomst tijdens schooltijden
hoeft niet georganiseerd te worden, dat vind ik bij vrienden
Moet niet apart staan. Zou ook een regelmatig onderwerp in de zondagdienst mogen zijn.
ochtend samen met moeders
Om de week kom ik samen met 2 vriendinnen en praten we hier veel over, een soort moederkring dus.
persoonlijk gesprek
sing in

Aanvullende antwoorden bij vraag 27: op welke andere wijze zou uw gemeente iets voor u kunnen betekenen bij de geloofsopvoeding van uw kind(eren)?

aanspreekpunt in de gemeente
Elkaars expertise durven zien en inzetten/gebruiken
gebedsadoptie van kinderen door gemeenteleden
kindernevendiensten, kinderalphacursus, zondagsschool
Meer de kinderen onder de aandacht brengen in de diensten en ze een moment in de dienst geven
meer mensen die mee willen draaien in het kinderwerk
meer terugkoppeling van leiding aan ouders
nieuwsbrieven
plek waar het kind zich veilig voelt en aansluiting heeft
regelmatig elkaar erop wijzen dat kinderen binnen de gemeente een zegen zijn voor heel de gemeente

E) Communicatie naar kerkelijke gemeenten

Geachte scriba/contactpersoon, - en ook kinderwerker en ouders/verzorgers -

In opdracht van Stichting Opwekking / Kinderwerk Timotheüs doen wij, studenten van de Christelijke Hogeschool Ede, als afstudeerproject een groot en landelijk onderzoek naar geloofsopvoeding van kinderen in de leeftijd tot en met 12 jaar.

Wij zijn benieuwd naar de invloeden die ouders en gemeenten daarin hebben en hoe die zich tot elkaar verhouden. Het onderzoek wordt uitgevoerd onder een representatieve afspiegeling van alle denominaties binnen de protestantse kerken en gemeenten. Uw kerkelijke gemeente is geselecteerd uit het bestand van Kinderwerk Timotheüs of dat van de Evangelische Alliantie.

Deze mail betreft een belangrijk onderdeel van dit onderzoek, namelijk: de uitvoering van twee enquêtes. Eén enquête is bestemd voor kinderwerkers en één voor ouders/verzorgers. Het is de bedoeling dat de enquête 'kinderwerkers' wordt ingevuld door een kinderwerker en dat deze vervolgens deze mail doorstuurt naar maximaal 10 ouders/verzorgers (met kinderen in de leeftijd tot en met 12 jaar) zodat zij de enquête 'ouders' kunnen invullen.

Voor het welslagen van het onderzoek is het van cruciaal belang dat u als scriba deze mail zo spoedig mogelijk doorstuurt naar de (eindverantwoordelijke) kinderwerker. En dat u als kinderwerker deze mail doorstuurt naar ouders/verzorgers, met het verzoek de enquête 'ouders' in te vullen.

Link enquête 'Kinderwerkers':

<http://www.studentenenquete.nl/vragen/index.php?sid=28525&lang=nl>

Link enquête 'Ouders':

<http://www.studentenenquete.nl/vragen/index.php?sid=68157&lang=nl>

Wilt u de enquêtes zo snel mogelijk invullen, maar uiterlijk vóór 17 mei a.s.? Bedankt!

Alvast hartelijk dank voor uw medewerking!

Met vriendelijke groet,

Projectgroep Afstudeeronderzoek Geloofsopvoeding
Marjanne de Bruin-Lommerde
Bertine Geluk-de Groot
Jan Houtman

St. Opwekking / Kinderwerk Timotheüs
Marian Geeve
Annasjouk Nijhof

Voor specifieke vragen/inlichtingen:

Jan Houtman 06-23828339 en/of janhoutman@kpnmail.nl

F) Literatuuranalyse (uitgebreid)

In deze bijlage vindt u het resultaat van vele uren studie in de literatuur. Door boeken en artikelen samen te vatten, citaten te noteren en kernpunten te beschrijven is deze uitgebreide literatuuranalyse tot stand gekomen. Voor het adviesrapport zijn uiteraard alleen de belangrijkste punten gebruikt. De achtergrond van die punten (en nog vele extra's) vindt u hieronder.

1. Wat is geloofsopvoeding: Geloven en opvoeden

Kunnen kinderen geloven? Moeten kinderen eerst een bewuste keuze gemaakt hebben voor God voor je het kind gelovig kunt noemen? Geloven is volgens Hebr. 11:1 een zeker weten, een niet zien, een vast vertrouwen. Deze dingen zijn bij een kind aanwezig. Een kind kan vol vertrouwen zijn over het later bij Jezus in de hemel te zijn. Jezus zelf geeft aan dat het geloof van een kind een echt en volwaardig geloof is. Het wordt zelfs als voorbeeld gesteld voor volwassenen. Maar een kind gaat niet vanzelf geloven. Opvoeders hebben de taak het kind te helpen om te gaan leren geloven.

Geloofsopvoeding is in de huidige geseculariseerde samenleving niet meer vanzelfsprekend. Ouders moeten hier bewust en systematisch mee bezig zijn. Geloven is een zaak van hoofd, hart en handen. De mens is met zijn hele wezen betrokken bij geloven.

Het geloof van een kind is kwetsbaar, kinderen zijn sterk beïnvloedbaar. Dit geeft aan volwassenen een grote verantwoordelijkheid. Hoewel volwassenen meer geloofskennis en –ervaring hebben, is het geloof van een kind daarom niet ondergeschikt aan dat van een kind. Niet kennis en ervaring zijn essentieel, maar zeker weten en vast vertrouwen. Een kind mag groeien in geloof door ontwikkeling van cognitieve, sociale en emotionele vaardigheden.

Wat verstaan we onder geloofsopvoeding? Vanuit de literatuur zetten we een aantal definities op rij:

Geloofsopvoeding draait om het hart. Het is de wijze waarop kinderen worden opgevoed in het geloof in God en een hartsrelatie met Hem aangaan. Daarbij spelen niet alleen kennis en vaardigheden een belangrijke rol, maar vooral de houding van de opvoeder ten opzichte van de wereld om hen heen. Gaandeweg zullen kinderen ervaren dat zij samen met de opvoeders optrekken op de weg van geloof. Dat is een weg die met vallen en opstaan wordt afgelegd en soms grote omwegen kent, maar het doel mag duidelijk zijn: iedere volgende generatie mag leren zijn vertrouwen op God te stellen.

De auteurs maken duidelijk dat er een verschil is tussen geloofsopvoeding en godsdienstige opvoeding door ook van het laatste een duidelijke omschrijving te geven:

Godsdienstige opvoeding draait om de vorm. Het omvat alles wat te maken heeft met het christelijk geloof, zo dat het vorm en inhoud gegeven kan worden. Hierbij kan gedacht worden aan zingen, bidden en Bijbellesen, en ook aan het overbrengen en aanleren van gewoonten en kennis van de eigen geloofsgemeenschap.¹

Ter Horst geeft de volgende definitie van geloofsopvoeding:

‘alle invloed die het kind helpt om persoonlijk met de Heer te leven in deze wereld’

Met alle invloed bedoelt hij de invloed van mensen, natuur en cultuur.

Hij onderscheidt in het menselijk beleven worden 3 gebieden:

de zinnen – geven geloofsopvoeders hun kinderen iets waarop ze hun zinnen kunnen zetten?

het Ik – het wezen/de identiteit. Komt dit tot zijn recht binnen de geloofsopvoeding/in de geloofsgemeenschap?

¹ De Baat, R. en Nijburg A., *Kinderwerk, Meesterwerk*, pag. 46-48.

het Hart – hiermee bedoelt ter Horst het binnenste van het binnenste van de mens. Hier gaat het om het Grote verlangen naar de volheid van het bestaan. Waar of bij wie wordt die volheid gezocht? *(Een punt van aandacht wat opvallend is, is de nadruk die Ter Horst legt op zingen in de geloofsopvoeding. ‘Wie niet zingt, is niet bezig met geloofsopvoeding’. Zingen, zoals een moeder doet voor haar baby, een volwassen kind met een demente moeder, noemt de auteur de oer-hymne. Eén van de bronnen van alle opvoeding en alle godsdienst. Voor er werd verteld of verkondigd werd er gezongen en daarbij vaak ritmisch bewogen. Alleen het hymnische is wijd genoeg om de volle werkelijkheid – hemel en aarde - even te omvatten.)*²

De auteurs van *‘Kinderwerk, Meesterwerk’* geven aan dat het bij geloofsopvoeding van belang is een einddoel te hebben. Niet alleen de geloofsontwikkeling (het proces) maar ook wat je als geloofsopvoeder uiteindelijk voor ogen hebt telt. Goed onderwijzen wil het kind helpen, sturen, steunen en dragen. Zij formuleren het volgende doel:

Het doel van geloofsopvoeding is om het kind zó te begeleiden en te coachen op weg naar volwassenheid dat hij toegerust en gemotiveerd zijn Schepper zelfstandig kan dienen en van daaruit leert leven als christen in een veranderende samenleving.

Gelovige ouders/opvoeders geven grote plaats aan gewetensopvoeding naast de algemene opvoedingsdoelen. Kinderen moeten leren christelijke normen en waarden leren waarderen en toepassen in hun eigen leven. De bedoeling van elk mens is dat hij/zij zal leven tot eer van God met de mogelijkheden die elk uniek mens ontvangen heeft van de Schepper. Leven uit liefde voor God en dienstbaar zijn aan onze naaste. *‘Breng mijn zonen terug, mijn dochters die Ik omwille van mij majesteit geschapen heb’.*³

Opvoedingsdoel gelovige ouders: *Het kind in zijn groei zo begeleiden dat het als volwassen mens van God, de ander en zichzelf zal houden.*

Dit houdt concreet in:

kiezen – kind leert God kennen en wil zijn leven aan Hem overgeven.

ontplooien - het kind kan zijn gaven en capaciteiten zo goed mogelijk ontwikkelen

volwassen worden – kind kan zelfstandig, emotioneel evenwichtig en verantwoordelijk functioneren in de samenleving.⁴

*‘De godsdienstige opvoeding omvat alles wat ertoe bijdraagt het christelijk geloof vorm en inhoud te geven voor kinderen, namelijk zingen, bidden en Bijbellesen.’*⁵

Hoewel ouders niet in staat zijn hun kinderen het geloof te geven, wil God hen gebruiken om kinderen te leren geloven. In *‘Met kinderen onderweg’*⁶ gebruikt men het beeld van het planten van een boom. De tuinman kan het leven en de groei van de boom niet bewerkstelligen. dat moet hij aan God overlaten. Wél kan hij er alles aan doen om de jonge boom die hij geplant heeft op de juiste manier te verzorgen. Het is zijn taak een optimaal klimaat te creëren waarin de boom kan groeien.

Al zijn inspanningen zijn echter geen garantie voor groei. Eenzelfde gedachte vinden we in *‘Geloofwaardig opvoeden’*.⁷ Daar wordt gesteld dat opvoeders het komen van God niet in de hand hebben. Mooi gezegd, maar moeten we daaruit concluderen dat opvoeders dan maar een houding zullen hebben van ‘stil maar, wacht maar?’ Integendeel! Opvoeders zullen zich zoveel mogelijk inspannen om te voorkomen dat kinderen zich in het proces van levensbeschouwelijke identiteitsontwikkeling afsluiten voor het komen van God.

² Ter Horst, W. *Christelijke geloofsopvoeding*, pag. 16-18.

³ Jesaja 43:7

⁴ Vrijmoeth-de Jong, M., Karssen-Engelsman, I., Lenstra-Vrijmoeth, C., *Geloven in opvoeden*, pag. 3-4.

⁵ Bos-Meeuwsen, M., Dam van H., *Met kinderen onderweg: Wegwijzer voor geloofsopvoeding in het gezin*, pag.17.

⁶ Bos-Meeuwsen, M., Dam van H., *Met kinderen onderweg: Wegwijzer voor geloofsopvoeding in het gezin*, pag.97.

⁷ Laar-Jochimsen, T., Praamsma, J.M., Gerkema-Mudde, J., *Geloofwaardig opvoeden; Op zoek naar richting en ruimte*, pag. 55.

Bij alle inspanningen mag er het besef zijn dat geloven ons raakt in ons hele bestaan als mens. Hart, hoofd en handen zijn hierbij betrokken. Elk aspect vraagt om aandacht:

Gevoelsontwikkeling

Belangrijkste aspect van de geloofsopvoeding. Zaak van je hart.

Dus het hart van het kind moet worden aangesproken waardoor het kind geraakt kan worden. gevoelens als verdriet, blijdschap, ontroering, medeleven, medelijden spelen een grote rol bij de geloofsontwikkeling. Deze gevoelens kunnen emoties teweeg brengen die geloofsgroei bevorderen. Zij kunnen worden tot 'heilige' momenten van ontmoeting met God.

Cognitieve ontwikkeling

Dit heeft vooral in protestantse gezinnen altijd veel aandacht gekregen. Uit vertellen van verhalen en spreken over Bijbelse dingen kan een kind leren dat God goed is en te vertrouwen en welke richtlijnen Hij geeft voor een echt gelukkig leven. Elke leeftijdsfase heeft hierbij eigen aandachtspunten. Let op dat wordt aangesloten bij wat voor het kind te behappen is. Bijv. onder de 12 jaar kan een kind niet abstract denken. Bijbelkennis is nodig, maar echt kennen van God is een zaak van het hart.

Wilsontwikkeling

Geloof zonder werken is dood (Jac. 2:17,26). Ouders kunnen kinderen leren dat geloof zichtbaar moet worden in je handelen. Ouders hebben hierin een voorbeeldfunctie. Leer je kinderen zich in te zetten voor een ander.⁸

Ouders dienen zich ervan bewust te zijn dat er een balans is tussen hoofd, hart en handen. Veel ouders zijn zelf opgevoed met veel aandacht voor de verstandelijke kant van geloven. Zij moeten alert zijn op eenzijdigheid en kunnen hierin samen met hun kinderen groeien in gevoel en ervaring.

Hoe kunnen opvoeders kinderen helpen te gaan leren geloven?

Door voorbeelden te zien

ouders laten zien door hoe ze spreken, doen en laten, door hun manier van denken wat een écht leven met God is. Kinderen voelen feilloos aan of dat echt is. Ouders kunnen door hun manier van leven iets van Gods eigenschappen laten zien liefde – vertrouwen – goedheid – vergeving – geduld – rechtvaardigheid. Het voorbeeld van praktisch christen-zijn kan kinderen enorm ten goede beïnvloeden: bijbelstudie – gebed – zingen – Godsvertrouwen – naastenliefde – schuld belijden – kerkgang.

Ontdekkend leren geloven

Hierbij is de motivatie van het kind van belang. Ouders kunnen het geloof voorleven en hulpmiddelen aanbieden (bijv. dagboekje) en daarmee het kind aanmoedigen en een steuntje in de rug bieden, maar het kind moet zelf het besluit nemen er mee aan de slag te gaan.

Leren geloven door vertellen en gesprek

Een voorbeeld is psalm 78; ouders moeten hun kinderen vertellen van de daden van God zodat de kinderen ook op God gaan vertrouwen. Zie ook Deut. 6:7 Spreek erover..... Dat geldt voor allerlei leefsituaties. Geloven is niet alleen voor toen en daar, maar ook voor hier en nu. Wanneer ouders met hun kinderen spreken over hun relatie met God in moeite, zorgen, vreugde, over Gods troost in hun verdriet nemen zij daarin hun kinderen mee.⁹

Wat geven geloofsopvoeders door aan hun kinderen? Dit is een vraag die in de literatuur niet expliciet aan de orde komt. Er is ruime aandacht voor motivatie, doelen, middelen, ontwikkelingsfasen van kinderen met betrekking tot geloofsopvoeding, maar wat is nu datgene wat doorgegeven moet worden?

⁸ Vrijmoeth-de Jong, M., Karssen-Engelsman, I., Lenstra-Vrijmoeth, C., *Geloven in opvoeden*, pag. 126-129.

⁹ Vrijmoeth-de Jong, M., Karssen-Engelsman, I., Lenstra-Vrijmoeth, C., *Geloven in opvoeden*, pag. 123-126

Ter Horst noemt dat *geloofsgoed*. Belangrijk onderdeel hiervan zijn de geloofsgeheimen; onbegrijpelijke zekerheden, die de gelovende niet uit zichzelf heeft, maar waar hij niet buiten kan. O.a. koninkrijk, toekomstverwachting, opstanding, schuldvergeving, schepping en herschepping, vrede, genade en vrijheid. Het zijn zaken die men niet zintuiglijk kan waarnemen, van huis uit vreemd en daarom geheimen genoemd.

Ze zitten verborgen in verhalen, liederen/muziek, gebeden en in symbolen/rituelen. In de geloofsopvoedingen dienen opvoeders te beseffen dat de geheimen als gave en opgave gegeven zijn. Kinderen moeten de geheimen leren kennen als aan hen gegeven om het woord van God te verstaan en tegelijk is het zaak hen te helpen die geheimen als opgave te verwerkelijken, om een antwoord te geven aan God. Geloofsgeheimen verbergen zich a.h.w. in het geloofsgoed en opvoeders gaan er met hun kinderen naar op zoek. Dat is een spannende zoektocht; geloofsgeheimen gaan het voorstellingsvermogen ver te boven, maar kunnen wel beleefd worden.

Ter Horst stelt: Eerst beleven en dan pas de verwijzende term leren. Belangrijke vraag aan opvoeders is hoe zij zelfs staan in de geloofsgeheimen. Hoe transparant ben je naar kinderen?

De mogelijkheid tot gebed is een voorbeeld van een geloofsgeheim. Bidden is een geconcentreerde manier van geloven. Niet alleen stil zijn en je verwonderen, maar ook vertrouwelijk vertellen en aandachtig luisteren. Symbolen als het kruis, de duif vragen om ervaringsgrond. De geloofsleer is het systematisch doordenken van het geloof. Valkuil hierbij is: leeruitspraken zijn grote-mensen-symbolen. Zij zijn erg lastig voor kinderen. Rituelen kunnen kinderen onderweg begeleiden.

Vaak zijn ze zinvol bij belangrijke overgangen in het leven. Ze kunnen samenvallen met geloofservaringen waarop je terug kunt vallen (bijv. kerkelijk jaar, gedenkdagen als doopdag, verjaardag, opstaan, nacht in gaan).¹⁰

‘Hoe zou een kind moeten worden opgevoed? Aangezien het kind een religieus wezen is, kan hij niet worden behandeld als een object van de opvoeding, dat zelf geen stem heeft en klakkeloos dient te gehoorzamen aan het vooraf gestelde opvoedingsdoel van de opvoeder. Dat getuigt niet van respect voor de eigenheid en de religieuze natuur van de mens. De subject-subjectrelatie, die wel in overeenstemming is met het wezen van de mens, lijkt het beste te worden vormgegeven in een autoritatieve opvoedingsstijl. Deze opvoedingsstijl wordt gekenmerkt door het bieden van duidelijke structuren en grenzen in een sfeer van betrokkenheid en respect. Mijns inziens is deze opvoedingsstijl in lijn met het christelijke denken zoals eerder verwoord.’¹¹

De Bijbel is de basis voor de geloofsopvoeding. Christenen worden in de Bijbel opgeroepen hun vertrouwen op God te stellen die zich laat kennen in zijn Woord. Gevoelens en ervaringen zijn hierbij niet de norm. Je baseren op de feiten en zo God leren vertrouwen is primair. Gevoel kan dan wel een gevolg zijn van geloof en gehoorzaamheid aan God.

2. Bijbelse visie op kinderen

Uit de geschiedenis van de pedagogiek is bekend dat het kind lange tijd als ‘kleine volwassene’ is gezien, benaderd en behandeld. In de Bijbel is ook niet direct een aparte behandeling van het kind terug te vinden. Toch is kind-zijn in de Bijbel impliciet duidelijk aanwezig. Zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament. Kinderen onder de 12-13 jaar worden niet gezien als kleine volwassenen, maar als kinderen voor wie ouders duidelijk verantwoordelijkheid dragen, gezien de nadruk die in de Bijbel gelegd wordt op opvoeding en onderwijs. Dat kinderen een andere positie innemen dan volwassenen blijkt ook uit het duidelijke markeringspunt tussen kinderen en volwassenen wanneer een meisje of jongen op 12 of 13 jarige leeftijd dochter of zoon der wet wordt.

¹⁰ Ter Horst, W. *Christelijke geloofsopvoeding*, pag. 74-96

¹¹ Laar-Jochimsen, T., Praamsma, J.M., Gerkema-Mudde, J., *Geloofwaardig opvoeden; Op zoek naar richting en ruimte*, pag. 28

Kinderen horen erbij! In het Oude Testament lezen we dat kinderen tot zegen zijn gegeven (Psalm 127: 3 *'kinderen zijn een geschenk van de Heer'*) en in het Nieuwe Testament dat ze door Jezus tot een zegen worden gesteld (Marcus 10: 16 *'Hij nam de kinderen in zijn armen en zegende hen'*).

Het Oude Testament

Vanuit de Bijbel leren we dat ieder kind door God gewild is. Je bent er niet 'zomaar': het feit dat je als mens leeft op deze wereld is van onschatbare betekenis. Ieder kind is kostbaar voor God, een parel in Gods hand, als mens, de kroon op de schepping. Daarom heeft ook ieder kind recht op zorg, op opvoeding, mag geen enkel kind mishandeld worden. ... In Psalm 8 en 139 wordt die uniciteit van de mens én het unieke van ieder mens afzonderlijk op onnavolgbare wijze beschreven.¹²

Kinderen in het Oude Testament horen er wel degelijk bij; ze zijn opgenomen in het verbond wat God heeft gemaakt met Israël, zijn volk. Een voorbeeld hiervan is de tekst uit Jesaja 59:21 *Dit verbond sluit ik met hen – zegt de Heer: mijn geest, die op jou rust, en de woorden die ik je in de mond heb gelegd, zullen uit jouw mond niet wijken, noch uit de mond van je kinderen, noch uit de mond van je kindskinderen, van nu tot in eeuwigheid – zegt de Heer. (NBV)*¹³

'Bij de Heer komen kinderen op een belangrijke plaats. Ieder kind is waardevol voor Hem. God wil kinderen tot leven wekken, omdat Hij zelf Vader wil zijn. Daarom zijn wij geen 'mensen van God' maar 'kinderen van God'. Alle grote mensen moeten worden als kinderen, anders kunnen zij het koninkrijk van God niet eens binnen gaan. Wat is er zo uniek aan kinderen? Zij kennen het verschil tussen geloven en begrijpen. Zij kunnen oprecht en vol vertrouwen geloven, zonder dat ze eerst met hun verstand gaan berekenen. En juist geloof is noodzakelijk om je in Gods Koninkrijk thuis te voelen. De Bijbel zegt: *'Hij zegent uw kinderen in uw midden'* (Ps. 147:13).¹⁴

De mens staat in relatie tot God. Kern van deze relatie is de onvolmaaktheid van de mens en de oproep van God aan mensen zich te laten vormen naar Gods beeld. Mensen in ontwikkeling. De Bijbel maakt geen onderscheid tussen volwassenen en kinderen. Kinderen worden op hun eigen niveau geroepen en ingeschakeld. Denk aan Samuël, het Joodse slavinnetje in het huis van Naäman. Kinderen delen in zegen en beloften. Kinderen hoeven niet eerst volwassen te worden en te laten zien wat ze geworden zijn voor God hen zijn hulp en zegen belooft. Denk aan Izaäk, Simson, Salomo en Johannes de Doper. Het verschil tussen volwassenen en kinderen zit in de ontwikkeling. Het is de taak van volwassenen kinderen te helpen groeien. Ook worden volwassenen zelf geroepen zich verder te laten vormen door God. De auteurs van het boek *'Geloven in Opvoeden'* onderscheiden zeven aspecten van het Bijbels mensbeeld (deze gelden evenzeer voor het kindbeeld). De mens/het kind is:

- beelddrager van God
- werknemer van God
- mens in relatie: tot God zijn Schepper, tot zichzelf als mens, tot zijn medemens, tot schepping, natuur en cultuur
- persoon in ontwikkeling
- bemind door God
- uniek schepsel
- zondig
- duur gekocht
- vernieuwd door de Heilige Geest

¹² Bos-Meeuwssen, M, Dam van H., *Met kinderen onderweg: Wegwijzer voor geloofsopvoeding in het gezin*; Zoetermeer: Boekencentrum (2001) pag.33.

¹³ Schaap-Jonker, H., Van Wijnen, H., *Alle aandacht! Preken voor kinderen en jongeren*; Zoetermeer: Boekencentrum (2011) pag.103-118.

¹⁴ Vlugs, E., *Weid mijn lammeren: Geestelijke begeleiding en pastoraat aan kinderen*; Hoornaar: Gideon.(2000) pag. 20-21.

Voor kinderen zijn er vanuit de Bijbel een aantal aspecten extra te noemen:

- kinderen zijn afhankelijk van volwassenen voor verzorging opvoeding en onderwijs.
- kinderen zijn belangrijk in Gods ogen (Marcus 9:36/37 en Mattheüs 18:10).
- kinderen hebben geen pretenties, kinderen zijn erg beïnvloedbaar en daardoor kwetsbaar.¹⁵

Het Nieuwe Testament

W.A. Strange¹⁶ constateert dat er nauwelijks schriftelijk materiaal is over kinderen in de nieuwtestamentische-brieven en kerkelijke geschriften uit de eerste eeuw. Zijn conclusie: de positie van kinderen was geen probleem van gewicht toen. In tegenstelling tot wat we nu gewoon zijn, dacht men in de eerste eeuw niet na over het wezen van het kind en kind-zijn. Daarom weten we er niet veel van en wat we weten moet grotendeels ontleend worden aan incidentele opmerkingen van auteurs die over andere zaken schreven. Het eerst bekende werk van een christelijke schrijver is: *De inani et de educandis a parentibus liberis* van Chrysostomus (347-407). Het geeft op systematische wijze advies over het opvoeden van kinderen. We weten wel dat Joodse gezinnen op veel gebieden verschilden van hun niet-joodse tijdgenoten (bijv. over kindermoord en te vondeling leggen). Adviezen over de praktijk van het opvoeden kwamen vaak neer op pleidooi voor hanteren van strenge tucht. (vgl. Spreuken). Het woord 'kind' komt in de evangeliën en brieven wel vaak voor: het geeft dan de relatie aan tussen de schrijver en de geadresseerden of de positie van gelovigen; nog onvolwassen in het geloof.

Kinderen in de Evangeliën

Verrassend genoeg opvallend aanwezig. Bij Jezus telden ze wel degelijk mee. We zien hen in verscheidene genezingen en zij hebben ook een plaats in het onderwijs. Eén van de kenmerken van Jezus' optreden was dat Hij grote betekenis aan kinderen hechtte.

De gangbare gewoonte was kinderen over het hoofd te zien. Vgl. Matt. 14:21 *'Zij die gegeten hadden waren ongeveer 5000 mannen, vrouwen en kinderen niet meegerekend'*. 'Vrouwen (niet-Joodse), slaven en kinderen werden onder de Joden in één adem genoemd. Daaruit sprak niet veel waardering. Ook in de Romeinse samenleving van toen werden kinderen ondergewaardeerd; ze werden (vooral meisjes) zonder aarzelen verkocht. Wat Jezus laat zien is radicaal anders. Uitspraken als: *Wie één van deze kinderen ontvangt, ontvangt Mij' en 'Ik verzeker jullie: als je niet verandert en wordt als een kind, zul je het koninkrijk van de hemel zeker niet binnengaan'*, staan haaks op de algemeen heersende opvatting van die tijd.

Het is verwonderlijk dat de evangelisten nauwelijks aandacht besteden aan de kindertijd van Jezus zelf. Er zijn in de vroege kerk wel stemmen geweest die beweerden dat Jezus vanwege zijn goddelijke natuur niet echt een menselijk kind is geweest (o.a. Nestorius begin 5e eeuw). Juist omdat de kerk belijdt dat Christus de gestalte van een mens én van een kind heeft aangenomen heeft kind-zijn een nieuwe waardigheid en een nieuw gewicht gekregen.

Kinderen worden door Jezus genoemd in verband met het Koninkrijk van God. Door en in de komst van Jezus is het Koninkrijk gekomen, hoewel nog niet ten volle. Jezus liet zien dat Gods Koninkrijk alle menselijke verwachtingen omver gooide. Kinderen die werden beschouwd als randfiguren staan bij Jezus model voor het burgerschap van het Koninkrijk. Je kunt dat Koninkrijk niet binnengaan op grond van verdienste, voorrechten of status. Normaal gesproken zijn volwassenen voorbeeld voor kinderen, maar Jezus draait het om!

Jezus hoorde zijn discipelen discussiëren over een plaats in het Koninkrijk en zet tegenover hun verlangen naar eer en een hoge positie het kind. Met lege handen en in vol vertrouwen op zijn hemelse Vader. Hij laat zien dat zijn volgelingen moeten leven als dienaren in het Koninkrijk, net als

¹⁵ M. Vrijmoeth-de Jong, I. Karssen-Engelsman, C. Lenstra-Vrijmoeth, *Geloven in opvoeden*: Stichting LOEK: (2006) pag. 17-24.

¹⁶ W.A. Strange, *Kinderen in de vroeg-christelijke kerk*; Heerenveen: Uitgeverij Barnabas, (1999) pag. 11-13.

kinderen die een sociaal ondergeschikte positie innamen, afhankelijk van anderen en met de plicht anderen op hun wenken te bedienen. Toen Jezus dus zei: *‘Voor zodanigen (kinderen) is het Koninkrijk van God’*, zei Hij iets over het soort mensen dat het Koninkrijk binnengaat.

Met het aanbreken van de komst van het Koninkrijk van God mogen ook kinderen delen in het Heil van het Messiaanse Rijk. Voorbeelden: het dochttertje van Jairus wordt opgewekt - Markus 5: 35 vv – De dochter van de Griekse vrouw uit het gebied van Tyrus wordt bevrijd van een demon – Markus 7:24 vv – de genezing van een bezeten jongen – Markus 9:14 vv – de genezing van de zoon van een dienaar van de koning in Kapernaüm - Joh. 4:46 vv -.¹⁷

In Mark. 9: 36-37 plaatst Jezus een kind in het midden om de discipelen te leren wat hun plaats is. Een kind heeft geen positie of waardigheid en is daarmee een goed voorbeeld van iemand die de geringste is. Jezus geeft aan dat het kind geaccepteerd dient te worden als was Hij het zelf. Wie een kind verzorgt, aandacht schenkt in Jezus’ naam doet dit aan Hem. Een belofte dat Jezus zich vergaand verbonden wist met onmondige kinderen (Matt. 19: 13-15).

Naar Joodse gewoonte brachten de ouders hun kinderen bij Jezus om gezegend te worden. Vraag om Gods bescherming over hun jonge en kwetsbare leven. De discipelen zijn van mening dat Jezus’ niet bezig is met kinderwerk, maar ze worden bestraft. Jezus zegent de kinderen, Hij legt hen de handen op en laat zo zien dat ze nu al mogen delen in de zegeningen van het Koninkrijk van God dat met zijn komst is aangebroken.¹⁸

In Mattheüs 18:10 komen we een unieke tekst tegen : *‘Ziet toe dat gij niet één van deze kleinen veracht. Want Ik zeg u dat hun engelen in de hemel voortdurend het aangezicht zien van mijn Vader die in de hemel is’*. In de Joodse gemeenschap van toen was geloven in engelen gewoon. Ook de gedachte dat ieder een engel bij zich had, was algemeen aanvaardt (Hand. 12:15). De engelen van kinderen bevonden zich voor Gods aangezicht, dat geeft een hoge rang aan. W.A. Strange¹⁹ meent aan hoge rang van de engelen waarde en waardigheid van kinderen af te leiden.

In de evangeliën vinden we geen aanwijzingen dat Jezus kinderen rechtstreeks heeft aangesproken. Kinderen komen ook niet zelf aan het woord, maar er wordt namens hen gesproken. Meestal door de ouders. In Jezus’ tijd werden kinderen gezien als een onderdeel van het gezin waartoe ze behoorden. Jezus heeft niet geprobeerd die zienswijze en de positie van kinderen in de samenleving te veranderen. Door hen ten voorbeeld te stellen bevestigde Hij hen in hun kind-zijn. Hij gaf zijn volgelingen de opdracht bijzondere zorg en aandacht aan kinderen te besteden (Markus 9:42).

Kinderen in de Vroeg-Christelijke kerk

Joodse teksten waarin een kind als voorbeeld genoemd wordt zijn niet bekend. Jezus’ uitspraak over kinderen zal voor Joodse oren wel schokkend geweest zijn. Tegenover de Joodse normen en de verachting van nederigheid door de Grieken stelt Jezus de status van een kind: gering, de minste, onderworpen.²⁰ De nieuwtestamentische schrijvers verwijzen nergens naar de onschuld van kinderen hoewel dat in de cultuur van die dagen een geliefd thema was. Het Nieuwe Testament idealiseert de morele status van kinderen nergens. Kinderen staan niet dicht bij God vanwege bijv. hun onschuld, maar omdat ze geliefd zijn en gezegend worden door de Vader en de Zoon. Kinderen stonden onder gezag van ouders. Ze waren voorbeelden van onvolwassenheid en potentiële groei. Dit waren de algemeen geaccepteerde opvattingen over kinderen.

Men neemt aan dat in de samenkomsten van de gelovigen in de eerste eeuw kinderen aanwezig waren. In Handelingen 20:7-12 lezen we over Eutychus die uit het raam valt. Lucas noemt hem een

¹⁷ W.A. Strange, *Kinderen in de vroeg-christelijke kerk*, pag. 65-84.

¹⁸ G. van den Brink, *Want een Kind is ons geboren.....*, in Studiebijbelmagazine, jaargang 5, december 2011

¹⁹ W.A. Strange, *Kinderen in de vroeg-christelijke kerk*, pag. 65-84.

²⁰ G. van den Brink, *Want een Kind is ons geboren.....*, in Studiebijbelmagazine, jaargang 5, december 2011

jongen/jongeman. Dat valt voor ons meer in de categorie van 'jongere'. Paulus spreekt in 1 Korinthe 7:14 over kinderen uit gezinnen waar de ene ouder wel christen is en de andere niet. De kinderen zijn 'heilig in de Here'. Paulus sluit hiermee de kinderen in, in de geloofsgemeenschap.

De eerste Christenen kwamen vaak samen bij iemand thuis (Rom. 16:5). Het is aannemelijk dat wanneer er kinderen in dat huis woonden, zij ook de samenkomsten bijwoonden. Er zijn twee opvallende passages waarin kinderen worden aangesproken:

Efeze 6:1-4

Kinderen wees uw ouders gehoorzaam (in de Here) want dat is recht. Eer uw vader en uw moeder – dit is immers het eerste gebod, met een belofte – opdat het u welga en u lang leeft op aarde. En gij vaders verbitter uw kinderen niet, maar voedt hen op in de tucht en in de terechtwijzing van de Here.

Kolossenzen 3:21

Kinderen, gehoorzaam uw ouders in alles, want dit is welbehaaglijk in de Here.

Deze teksten onderstrepen de normale sociale positie van kinderen. Het opvallende is dat in deze brieven de kinderen genoemd worden in combinatie met anderen (mannen, vrouwen, kinderen, slaven). De brieven waren niet gericht aan individuen, maar aan de gemeente als geheel, ze moesten ook worden voorgelezen in de samenkomsten. Dat kinderen genoemd worden is een erkenning dat ze in de samenkomst aanwezig waren én dat ze ook werden onderwezen, samen met de volwassenen. Tweede punt wat opvalt is dat ouders worden opgeroepen rekening te houden met hun kinderen. Dat was behoorlijk radicaal in de toenmalige cultuur. De relatie ouders-kinderen was er meer één van eenrichtingsverkeer. Die wederzijdse betrokkenheid vat Paulus in de Efezebrief kernachtig samen door te zeggen: *'wees elkaar onderdanig in de vreze van Christus'*.²¹

Verder noemt Paulus dat kinderen geboren uit een gemengd huwelijk (gelovige en ongelovige) geheiligd zijn door het geloof van de ouder. Kennelijk is het zijn overtuiging dat kinderen van een gelovige, ook al hebben ze nog geen persoonlijk geloof, toch bij de gemeente horen. Ze zijn 'apart' gezet. Geheiligd, maar wel onderscheiden van volwassen gelovigen. Voor de vroegchristelijke gemeente was het kennelijk ondenkbaar dat het kind uitgesloten zou zijn van het heil.

In Handelingen 2 haalt Petrus in zijn Pinksterpreek de profetie van Joël aan. De werkingen van de Geest; profeteren, zien van gezichten, dromen dromen, zijn voor iedereen en niet voor een bepaalde leeftijdscategorie. Ze worden gegeven aan iedereen zonder onderscheid van geslacht, leeftijd of status (2 vers 18). De positie van de kinderen heeft de status van al wel – nog niet realiteit van het Koninkrijk. Er is verschil tussen kinderen en volwassen gelovigen. Kleine kinderen horen bij de nieuwtestamentische geloofsgemeenschap. Een gemeenschap van Joden en heidenen die geloven dat Jezus de Messias is. Men behoort hiertoe door een persoonlijke geloofskeuze. Kinderen zijn zeker geen tweederangsburgers van dit koninkrijk, maar voorbeelden van een nieuwe schepping. De Heer wil ons allemaal opvoeden tot mensen die met lege handen staan en volledig afhankelijk zijn van Hem.²²

3. Bijbelse visie op geloofsopvoeding en de rol van ouders hierbij

Kerntekst in de Bijbel als het gaat om geloofsopvoeding zijn de woorden uit Deuteronomium 6 : 4-7:

'Hoor Israël: de Here is onze God; de Here is één! U zult de Here uw God, liefhebben met geheel uw hart en met geheel uw ziel en met geheel uw kracht. Wat Ik u heden gebied, zal in uw hart zijn. U zult

²¹ W.A. Strange, *Kinderen in de vroeg-christelijke kerk*; Heerenveen: Uitgeverij Barnabas (1999) pag. 86-103.

²² Van den Brink, G., *Want een Kind is ons geboren.....*, in Studiebijbelmagazine, jaargang 5, december 2011

het uw kinderen inprenten en daarover spreken, wanneer u in uw huis zit, wanneer u onderweg bent, wanneer u neerligt en wanneer u opstaat'.

Deze tekst wordt voorafgegaan door de centrale geloofsbelijdenis in het Jodendom – *Sjema*. Hier klinkt de oproep tot horen en dus ook gehoorzamen. Joodse kinderen leren dit van buiten zodra ze kunnen spreken. Zo worden Joden onderwezen de naam van God op hun lippen te hebben van hun vroegste jeugd tot aan hun sterven. De oproep om God lief te hebben heeft te maken met loyaliteit en gehoorzaamheid en eerbied. Liefde van de Jood voor zijn God is wederliefde om de door God betoonde liefde. God vraagt radicale toewijding. De Israëlieten worden hier door Mozes opgeroepen de wet ter harte te nemen en die hun kinderen door herhaling in te prenten. Dat betekent: ingrijpen, een onuitwisbare indruk bijbrengen. Ze krijgen de opdracht er binnenshuis en buitenshuis over te spreken. Dat betekent niet dat er over niets anders gesproken mag worden, maar dat het hele leven doortrokken zal zijn van de geboden; geen enkel terrein van het leven blijft buiten beschouwing (vgl. Spreuken 6:20-22). De woorden van God hebben heerschappij in de nacht en overdag. Handel en wandel, activiteiten en waarneming worden gestempeld door de wil van God.²³

'Moses gives them a plan to guard their heritage and transfer their faith to the next generation. The reason this text (Deut. 6) is so important is that it's his final challenge. ... His words are deliberate and strategic for anyone interested in leaving a legacy. ... In this pivotal moment in Israel's history, Moses is speaking to the entire nation and calling everyone to be responsible for how the next generation is raised. ... Although we shouldn't assume that the context of the family then was anything close to the family concept now, there are some critical principles contained in this passage that transcend every culture.'²⁴

Deze benadering is wel even anders dan de hedendaagse manier van leren. Van inprenten is niet meer zoveel sprake. Discussie, bespreking en ervaring zijn belangrijker. Dat zien we ook enigszins terug in wat Bert Reinds zegt over de tekst uit Deuteronomium: *Inprenten heeft veel meer te maken met het plaatje of voorbeeld dat jij als ouder bent. Jij mag 24 uur per dag, 7 dagen in de week een plaatje of 'prent' zijn voor je kind. natuurlijk mag je zo áf en toe' ook wat zeggen, maar dat zal dan wel overeen moeten komen met hoe je leven eruit ziet.*²⁵

In dit verband willen we ook Ter Horst te noemen. Zijn opmerking over gehoorzaamheid stemt tot nadenken: *Opvoeden tot gehoorzaamheid past niet meer in onze cultuur, we moeten opvoeden tot verantwoordelijkheid.*²⁶

Ter Horst stelt dat de geordende gehoorzaamheidscultuur achterhaald is. Hij spreekt liever van een overlegcultuur. Met van bovenaf verleend gezag kun je nu nog nauwelijks iets beginnen. Ouders moeten zich gezag verwerven door hart te hebben voor hun kinderen. *Gehoorzaamheid afdwingen zonder verworven gezag, geeft alleen maar schijnresultaten en als dat ook nog in de naam van de Heer gebeurt, hoort het thuis bij anti-opvoeding.*²⁷

Een behoorlijk scherpe uitspraak! Zou het niet zo kunnen zijn dat ouders gehoorzaamheid van hun kinderen mogen vragen omdat ze gezag gekregen hebben eenvoudig omdat ze ouder zijn. Het is een grote verantwoordelijkheid dat gezag niet te misbruiken. Een ouder heeft verplichtingen t.o.v. het kind omdat het kind 'geleend' is. Het is niet hun eigendom, maar eigendom van God. Dat houdt in dat het kind aan hun zorg en liefde is toevertrouwd. God als onze hemelse Vader heeft gezag over ons, zijn kinderen. Dat hoeft Hij zich niet eerst te verwerven.

²³ M.J. Paul, M.J., Van den Brink, G., Bette, J.C., *Studiebijbel OT deel 2 Leviticus, Numeri, Deuteronomium*, Centrum voor Bijbelonderzoek, Veenendaal (2005) pag. 851-853 en 857.

²⁴ Joiner, R. *Think orange: Imagine the impact when church and family collide*, Colorado Springs: David C. Cook. (2009) pag. 53.

²⁵ Reinds, B, *We hebben allemaal wat*. Barneveld: Uitgeverij Plateau, 2009, pag. 126.

²⁶ Ter Horst, W., *Christelijke geloofsopvoeding, een handreiking*, Kampen: Kok (1989) pag. 101.

²⁷ Ter Horst, W. *Christelijke geloofsopvoeding*, pag. 102.

De auteurs van *'Kinderwerk, Meesterwerk'* zijn van mening dat grenzen stellen en gehoorzaamheid leren essentieel zijn in de opvoeding.

Van Jezus wordt gezegd dat hij gehoorzaamheid heeft geleerd uit hetgeen Hij heeft geleden.²⁸ Gehoorzaamheid hoort bij discipelschap en dat is een leven waarin Christus wordt geëerd en gediend.

Aan Israël maakte God als duidelijk dat zij Hem met hun hele hart moesten liefhebben. Hij was de eerste en de belangrijkste. Die waarheid werd van generatie op generatie doorgegeven. Het hele leven was erbij betrokken: inprenten, erover spreken, bij je dragen, opschrijven....

Voorbeeld uit het Nieuwe Testament is 2 Timotheüs 3: 14-15. Daar wijst Paulus op het geloof van Timotheüs wat zijn moeder en grootmoeder hem hebben overgedragen. Zij hebben hem onderwezen in de Heilige Schrift. Tegelijk zijn zij een voorbeeld geweest. Woord en daad gingen samen op. Dat is fundament voor het geloofsleven. Denken en doen vormen onmisbare schakels.

Kinderen die gezond en sterk waren werden op 5 jarige leeftijd al onderwezen in het lezen van de Bijbel. Tegelijk werden kinderen van 3 jaar al eenvoudige gebedjes en gedeelten van de Schrift geleerd. Op 6/7 jarige leeftijd was de ouder wettelijk verplicht het onderwijs van een zoon te waarborgen. Vaders hadden de plicht de wet van God te onderwijzen die rabbijnen voorgeschreven hadden. In de Joodse orthodoxie – ook het Oude Testament – wordt planmatig gewerkt aan godsdienstige opvoeding. Vooral de eerste 12 jaar van een kind zijn van cruciaal belang. Hoogtepunt is voor jongens de Bar-mitswa en voor meisjes de Bat-mitswa. Ook na deze leeftijd gaat het leren door. Deze leeftijden mogen hedendaagse christelijke opvoeders tot nadenken stemmen²⁹

Het doel van het Joodse onderwijs was: het onderhouden van de Thora. Het bestuderen en uit het hoofd leren van de Schriften waren middelen daartoe. Tegen de eerste eeuw werden Thorascholen gesticht en werden vaders ontlast in hun taak van onderwijzen. Scholen waren alleen voor jongens. Een Rabbijns gezegde luidt: 'Hij die zijn dochter onderwijst in de Thora, spoort haar aan tot verkwisting'. Meisjes hadden eenvoudigweg een andere taak/bestemming.³⁰

Bijzonder is dat, voor een kind maar kon spreken of iets begrijpen van de feesten en rituelen, het steeds gewezen werd op de Mezoelah.³¹ Ouders tilden het kind bij het in en uitgaan van het huis op om de Mezoelah aan te raken. Waarom? De Mezoelah was verbonden met de bescherming van God (vgl. psalm 8). Die herinnerde aan de engel van het verderf bij de uittocht uit Egypte.

Vooral de feesten waren indrukwekkend voor kinderen. Met name Pesach waar een grote rol voor de kinderen was weggelegd door vraag en antwoord. Er was veel te zien en te beleven door allerlei rituelen en symbolen. Ook een bezoek aan de tempel in Jeruzalem tijdens een van de grote feesten moet voor een kind onvergetelijk zijn geweest. Het kind hoorde daar bekende woorden in de liederen van de Levieten. Ouders vertelden hun kinderen over de heerlijkheid van God die aanwezig was in de tempel.

In de Bijbel zien we steeds weer dat alle zintuigen van de mens worden ingeschakeld om de boodschap van God duidelijk te maken. Niet alleen woorden, maar ook beelden worden gebruikt zodat mensen niet alleen horen, maar ook zien, ruiken en voelen. Denk daarbij aan de zondebok op

²⁸ Hebreeën 5:8

²⁹ De Baat, R. en Nijburg, A., *Kinderwerk, meesterwerk*, Internationale Bijbelbond, Amerongen (2007) hoofdstuk 1.

³⁰ Strange, W.A., *Kinderen in de vroegchristelijke kerk*, pag. 21-30.

³¹ In Joodse huizen vind je bij de ingang van het huis aan de rechterdeurpost een mezoela (מֵזוּלָה), een kokertje met daarin een beschreven rolletje perkament. Zo'n mezoela vind je ook bij de deur naar de vertrekken, waarin geleefd wordt. Daarmee wordt op een bepaalde manier voldaan aan wat er staat in Deut. 6:6-9: *Wat ik u heden gebied, zal in uw hart zijn, gij zult het uw kinderen inprenten (...). Gij zult het ook tot een teken op uw hand binden en het zal u een voorhoofdsband tussen uw ogen zijn, en gij zult ze schrijven op de deurposten (mezoelah) van uw huis en aan uw poorten*. Op het stukje perkament dat in het kokertje zit staan de woorden van [Deut. 6:4-9](#) en [11:13-21](#). We vinden beide gedeelten ook in de [tefillin](#), de 'gebedsriemen'

wiens kop de priester de hand legde en die vervolgens met de zonden van het volk de woestijn in gestuurd werd. Op deze wijze leren mensen de daden van God steeds opnieuw zelf te verwoorden.³² Al vanaf het Oude Testament is duidelijk dat de opvoeding van kinderen binnen het Joodse volk met grote zorgvuldigheid ter hand werd genomen (Genesis 18:19). Het meest diepe inzicht in opvoeding geeft het boek Spreuken (let op 7:6) Opvallend in Spreuken is de aandacht voor de rol van de moeder bij de geloofsopvoeding. In de laatste twee hoofdstukken wordt de koningin-moeder van Massa (niet Joods gebied waarschijnlijk in Noord-Arabië) genoemd die haar zonen Agur en Lemuël onderwijst in de kennis en de vreze van God. Op een wijze een moeder van Israël waardig. In het Nieuwe Testament valt een nieuw en helder licht op de moeders als het gaat om geloofsopvoeding. Als belangrijkste voorbeeld wordt de moeder van Timotheüs genoemd.³³

De auteurs van *'Kinderwerk, Meesterwerk'* zien een doorlopende lijn in de geschiedenis. In het Oude Testament werden de kinderen gezien als de toekomst van het volk. Jezus geeft in het Nieuwe Testament aan dat kinderen voorbeelden zijn in afhankelijkheid. De lijst met geloofsgetuigen in Hebreeën noemt veel personen die van jongsaf aan zijn onderwezen in het geloof en die later op belangrijke plaatsen in de geschiedenis van Gods volk gebruikt zijn.

In de geloofsopvoeding is sprake van opzettelijke (sluit aan bij het inprenten) en onopzettelijke (gaat uit van mens en zijn omgeving) invloed. Als voorbeelden worden de Tefillien³⁴ en de Mezoëza genoemd. Hulpmiddelen in het Joodse leven om Gods Woord niet te vergeten, maar het een plaats te geven in alle aspecten van het leven. In het Oude Testament wordt duidelijk dat het leren kennen en onderhouden van het Woord van God de basis is voor het leven vanuit het geloof. Een basis die m.n. door ouders gelegd wordt. De wet neemt hierin een belangrijke plaats in. De samenvatting van Jezus in het Nieuwe Testament is hiervan de vervulling. Het is de taak van ouders hun kinderen te leren God te dienen, liefhebben en eren in het leven van elke dag. Ouders, opvoeders en kinderwerkers mogen kinderen helpen zich deze dingen steeds meer eigen te gaan maken. Geloven en liefhebben gaan hierbij hand in hand.

Gedenken (anamnese) is in het Jodendom een rode draad. Het is opvallend hoe vaak dit voorkomt in samenhang met kinderen in het Oude en Nieuwe Testament. In 2 Samuël 18 richt Absalom een steen op en zegt: *'Ik heb geen zoon om de nagedachtenis van mijn naam te bewaren'*. Uit de Bijbel blijkt dat kinderen bij feesten een bijzondere plaats innemen. Dat geldt ook voor de wekelijkse viering van Sjabbat. Bij de instelling van de feesten zegt God nadrukkelijk dat zijn bevrijdende daden moeten worden 'gedacht' en niet mogen worden vergeten. Juist niet door de komende generaties. Een goed voorbeeld hiervan is ook Psalm 78. Te denken valt ook aan Jozua 4: 'Wanneer uw kinderen later vragen: wat hebben deze stenen voor u te betekenen?' Vaders zijn geroepen om hun kinderen te verwijzen naar de grote heilsdaden van God, met als doel dat ook hun kinderen zouden leren hun vertrouwen op God te stellen. Anamnese is veel meer dan het herinneren van het verleden alleen. Verleden, heden en toekomst vallen erin samen. De grote Heilsdaden van God worden herdacht, zij

³² HGJB serie *'Instructief'*, deel 10, *'kind in de eredienst'*.

³³ Rev. Dr. Edersheim, *Sketches of Jewish social life in the days of Christ*, The Gresham Press, Londen .pag.103-113.

³⁴ De tefillien (תפילין, vgl. tefillá = gebed) worden gedragen bij het ochtend- en evt. bij het middaggebed, maar niet op sabbat en feestdagen. Het gaat om twee kleine, zwartgelakte doosjes of 'huisjes' van leer, met daaraan lange leren riemen. Eén doosje wordt daarmee op het voorhoofd, het andere op een arm gebonden. Daarmee wordt heel letterlijk gedaan aan wat geboden is in de [tora](#) (Deut. 11:18): Gij zult deze mijn woorden in uw hart en in uw ziel leggen; gij zult ze tot een teken op uw hand binden en zij zullen een voorhoofdsband tussen uw ogen zijn. Dergelijke woorden staan in vier gedeelten: [Ex. 13:1-10](#), [Ex. 13:11-16](#), [Deut. 6:4-9](#) en [Deut. 11:13-21](#). Deze perikopen worden op strookjes perkament geschreven. In de tefillien voor op de arm (de tefillien sjël jad) staan de vier gedeelten op één rolletje perkament. Het ene stukje perkament correspondeert met het ene zintuig van de hand: de tastzin. In het doosje voor op het hoofd (de tefillien sjël roosj) staan de gedeelten op vier aparte strookjes, die elk in een eigen vakje zitten. Het viertal verwijst naar de vier zintuigen van het hoofd: zien, horen, ruiken en proeven. De tefillien worden omgebonden nadat men zich in de [talliet](#), de gebedsmantel, heeft gehuld. Men staat bij het om- en afdoen. Eerst wordt die voor de arm op de linkerbovenarm gebonden - dicht bij het hart, en zo, dat het doosje naar het hart is toegewend. De riem wordt tussen elleboog en pols zeven keer rond de arm gewonden, en dan rond de vingers, die dan het uiteinde vasthouden. Daarna komt de tefillien op het hoofd.

worden present gesteld in het heden: welke betekenis hebben deze daden voor mij nu? Vervolgens kunnen we daardoor moed vatten voor de toekomst.³⁵

In de Joodse wereld waren kinderen de garantie voor de toekomst (kinderloosheid was een groot verdriet voor echt)paren. Niet zelden een reden voor minachting door ouders mét kinderen). Kinderen waren de garantie voor het immer bedreigde voortbestaan van het Joodse volk. Het nageslacht moest nauwgezet worden opgevoed in de traditie van de voorouders: het onderhouden van de Thora, de Mozaïsche wet. Overleven van de Joodse gemeenschap, buiten het eigen land, vroeg om een eigen Joodse identiteit. Om die te waarborgen was opvoeding bij de leer van het verbond van levensbelang. Op een dergelijke nauwgezette opvoeding beroemt Paulus zich in zijn brief aan de gemeente van Filippi (3:5) Zelfs in de gemeenschap van de Essenen, die het celibaat voorstonden, werden kinderen opgenomen om hen op te voeden overeenkomstig hun levenswijze. Zo groot achtten zij het belang van opvoeding in de zuivere leer.

Drs. N.C. van Velzen³⁶ vindt het opmerkelijk dat in literatuur over de geschiedenis van de pedagogiek er nauwelijks aandacht is voor de Joodse opvoeding zoals die beschrijven wordt in het Oude Testament. De christen-pedagoog Prof. J.H.Gunning Wzn. heeft als enige een enkel woordje gewijd aan Salomo. Bij bestudering van Spreuken en Prediker zal men als christen-pedagoog ontdekken dat er heel wat pedagogische wijsheid uit opgedaan kan worden en dat Salomo's pedagogiek hoogst actueel is. Spreuken is geen pedagogisch handboek, maar zorgt voor een juiste oriëntering en fundering voor de christelijk opvoeding. Steeds terugkerend motief is: Kennen van God is het vrezen van God, met kinderlijk ontzag, respect en liefde opzien naar Hem. Dit zien we door heel het Oude Testament. Kennen van God is de diepste zin van het leven: de ontmoeting met de Allerhoogste. Het gaat in ons leven niet primair van veel te weten over God, maar veel liefhebben van God. Ook nieuwtestamentische schrijvers wisten Spreuken op waarde te schatten; meer dan 30 keer, indirect of indirect, citeren zij eruit.

Bijbelse wijsheidsliteratuur onderscheidt zich van andere wijsheidsliteratuur doordat zij spreekt over de wijsheid die van boven is (zie Jakobus 3:17). Het gaat om goddelijk onderwijs vanuit de Thora, over de relatie van Jahweh tot zijn verbondsvolk. Geen algemene levenswijsheid, maar de vreze des Heren.³⁷ Deze vreze is het centrale uitgangspunt in Spreuken (maar liefst 14 keer genoemd). Hier wordt geen angst bedoeld, maar eerbied en kinderlijk vertrouwen. Eerbied voor God en voor de bronnen van zijn wijsheid. Echte wijsheid in de opvoeding begint met nederigheid tegenover God en zijn scheppingsorde. Pas door de vreze krijgt men goed zicht op de werkelijkheid. Ten diepste zijn er in het leven maar twee mogelijkheden: wandelen in de vreze des Heren, of wandelen naar eigen goeddunken. Dat is de keuze waar elk mens voor staat (vergelijk psalm 1 en Jezus die spreekt over de brede en de smalle weg). Spreukendichters houden ons voor: houd in alles rekening met de Heer, de God van het verbond, Jahweh, die schuld vergeeft, bevrijdt, roept in zijn dienst, de weg wijst naar de toekomst.

Kennis in Spreuken is existentiële kennis gericht op het hart. Kennen omvat in de Bijbel ook gevoelskennis, ervaring en relatie. Kennen van God is Hem ontmoeten, luisteren naar zijn Woord, letten op zijn daden. In het volgen van Jezus wordt die wijsheid in praktijk gebracht.³⁸

Hoe tegendraads het ons moderne opvoeders ook in de oren klinkt: onze opvoeding moet bepaald worden door de normen van de Heilige Schrift en niet door autonomie van opvoeder en het kind. Richting en koers in de opvoeding worden bepaald door eerbiedig luisteren naar het Woord. Opvoeders mogen instrumenten zijn in de hand van de Heilige Geest. In de pedagogiek van Salomo

³⁵ HGJB serie 'Instructief', deel 10, 'kind in de eredienst'.

³⁶ Van Velzen, N.C., *Salomo, de beste leermeester voor de jeugd*, in Studiebijbelmagazine, jaargang 5, december 2011

³⁷ Van Velzen, N.C., *Salomo, de beste leermeester voor de jeugd*, in Studiebijbelmagazine, jaargang 5, december 2011

³⁸ Van Velzen, N.C., *Opvoeding volgens Spreuken*, in Studiebijbelmagazine, jaargang 5, maart 2012

blijft de mens schepsel dat aan God verantwoording schuldig is en antwoord moet geven op de roepstem van God. God en de opvoeder trekken het kind op de weg van het leven. Dit wordt omschreven als tucht. Het woord tucht komt veel in Spreuken voor. Heeft bij ons een negatieve gevoelswaarde; straf. De oorsprong van het woord komt van 'trekken', op de goede weg brengen'. Dat is positief! Motief hierachter is liefde.

De rol van ouders in de geloofsopvoeding

*'Een belangrijke antropologische vooronderstelling van het christelijk geloof is dat de mens een religieus wezen is, en niet een seculier wezen zoals bijvoorbeeld het humanisme betoogt. Elk menselijk wezen, opvoeder en kind, hoe klein of groot, jong of oud ook, is in wezen religieus, omdat hij door God geschapen is naar zijn evenbeeld. 'A child does not develop into a person, he is a person from the start, he is a religious being', schrijft De Graaff (1966). Consequentie hiervan is dat een opvoeder fundamenteel respect dient te hebben voor degene die hij opvoedt. Het kind kan in de opvoeding onmogelijk worden gezien als een object, omdat in dat geval voorbijgegaan wordt aan de eigenheid en de religieuze natuur van de mens. Het kind dat opgevoed wordt dient daarentegen te worden gezien als een subject dat in waarde gelijk is aan de opvoeder.'*³⁹

Ouders zijn de eerstverantwoordelijken als het gaat om de geloofsopvoeding van hun kinderen. Zij hebben die verantwoordelijkheid van God gekregen. Zij zullen hun kinderen opvoeden tot eer van God en Hem dienen in alles wat ze doen. Opvoeden is doorgeven van een belangrijke erfenis en ouders zijn daarbij van fundamentele betekenis. Echter, ouders kunnen hun kind het geloof niet geven. *Geloofsoverdracht is eigenlijk een onmogelijkheid. We kunnen het geloof niet 'overgieten' van de ene generatie naar de andere. Je hebt geen enkele garantie dat jouw kind geraakt zal worden door het evangelie. Dat is en blijft het werk van de Geest. Daarom is gebed essentieel: 'Kom, Schepper Geest.' Bij ons, als ouders die wijsheid en inzicht nodig hebben. En bij onze kinderen, opdat zij ook – zo hopen en verlangen wij vurig – geraakt zullen worden door de liefde van Jezus.'*⁴⁰

Dat het gezin de belangrijkste plaats is voor de geloofsopvoeding is een breed gedragen opvatting. *Het gezin is bij uitstek de plaats waar mensen met elkaar leren leven. Kinderen leren hier hun identiteit kennen en normen en waarden worden ontwikkeld en overgedragen'*⁴¹

Het is de plek waar het kind zichthuis voelt, waar liefde niet in het geding is en waar veiligheid heerst. Ter Horst⁴² wil het woord thuis gebruiken voor: geborgenheid, aanvaarding, plek waar je altijd terug kunt komen zonder voorwaarden. Echte geborgenheid geeft rugdekking, is brandstof voor openheid en moed. Opvoeders is breder dan ouders. Het zijn zij die liefde hebben voor het kind. Echte geloofsopvoeders hebben er wat voor over om kinderen *opzettelijk* en *systematisch* te helpen met hun toenemende verantwoordelijkheid tegenover God. Dat kost tijd, aandacht en energie.

Een belangrijk begrip wat Ter Horst graag gebruikt, is de term *richting*. Richting geeft aan dat je onderweg bent ergens naar toe. Opvoeders zijn met kinderen onderweg naar het voltooide Koninkrijk van God. Dat toekomstperspectief is wat we als geloofsopvoeders te bieden hebben.

In het verlengde hiervan stellen de auteurs van *Handboek voor kinderwerkers*⁴³ dat opvoeders en kinderen samen onderweg zijn naar God. Tijdens die reis mogen beiden groeien in geloof. Opvoeders mogen gidsen zijn die kinderen wegwijzen maken in de Bijbel en het leven met God.

Een belangrijk item in de literatuur voor wat betreft de rol van de ouders in de geloofsopvoeding van hun kinderen is het rolmodel. Volwassenen hebben een voorbeeldfunctie voor kinderen als het gaat

³⁹ Laar-Jochimsen, T., Praamsma, J.M., Gerkema-Mudde, J., *Geloofwaardig opvoeden; Op zoek naar richting en ruimte*, Barneveld: Uitgeverij de Vuurbaak. (2006) pag.27.

⁴⁰ Laar-Jochimsen, T., Praamsma, J.M., Gerkema-Mudde, J. *Geloofwaardig opvoeden; Op zoek naar richting en ruimte*. pag. 64.

⁴¹ De Baat, R. en Nijburg, A., *Kinderwerk, Meesterwerk*, pag. 42.

⁴² Ter Horst, W., *Christelijke geloofsopvoeding*, pag. 74-86.

⁴³ J. Burger-Niemeijer, n. van Eijk, R. Sanders, *Handboek voor kinderwerkers*, Amsterdam: Buijten en Schipperheijn, (2011) pag. 31-33.

om geloven. Kinderen imiteren volwassenen uit hun omgeving. De rol van de ouders is cruciaal. Ze voorzien het kind van rolmodellen.

Ze zien waar hun ouders staan in het geloof, hoe ze problemen en moeilijkheden verwerken, hoe blijven ze in alle omstandigheden zich aan God vasthouden. Omzien naar elkaar en zorgen voor anderen wordt door kinderen het best opgemerkt in de kleine kring van het gezin. In het gezin kunnen ouders in het klein laten zien wat later in een groter geheel, zoals bijv. de gemeente terugkomt. Kinderen voelen haarscherp aan of dingen echt zijn. Hoe jonger de kinderen, hoe groter de verantwoordelijkheid van de ouders. Wanneer kinderen groter worden kan de verantwoordelijkheid meer met anderen gedeeld worden. Hoe stabiel jonge mensen in hun geloofsleven komen te staan heeft veel te maken met het beeld dat zij als kind van God krijgen. Dat beeld ontvangen ze allereerst thuis.⁴⁴

*'Wees authentiek. Wees als ouders zo veel mogelijk oprecht en betrouwbaar, ook in je geloofsleven. Dat betekent dat geloven echt een levensstijl voor je is en dat je kinderen inderdaad ervaren dat het geloof belangrijk voor je is, niet alleen in je woorden, maar ook in je daden (en andersom).'*⁴⁵

Opvoeden is voorleven. Niet wat je zegt, maar wie je bent, toetsen ze.⁴⁶ Wanneer dat wat ouders tegen hun kinderen zeggen, klopt met wat ze doen, neemt hun geloofwaardigheid toe. Kort gezegd: *Ouders hebben niet alleen een boodschap naar hun kinderen, maar ze zijn vooral een boodschap.*⁴⁷

Parents have a role that is as critical as the church's role when it comes to influencing the next generation. Their role is to love and demonstrate God's character through an unconditional relationship. The relationship between family members should be a reflection of an authentic relationship with God.⁴⁸

Hoe ontwikkelen onze kinderen een religieuze identiteit? Een vraag die altijd veel aandacht heeft gekregen binnen de godsdienstpsychologie. Hier raken theologie en psychologie elkaar. H.A. Alma heeft in haar proefschrift onderzoek gedaan naar identificatie en het christelijk geloof.⁴⁹ Belangrijke vraag in dit onderzoek was: onder welke voorwaarden wordt het zingevend functioneren van het christelijk geloof binnen identificatierelaties bevorderd, dan wel, belemmerd. Hoewel de materie complex is, zijn er een aantal interpersoonlijke factoren aan te wijzen die bevorderend werken op religieuze 'zinvinding'. *Eén van die factoren is de aanwezigheid van het zogenaamde 'basic trust', het vertrouwen dat een kind in de eerste levensperiode ontwikkelt in de omgang met de ouders. Acceptatie door de ouders, toewending, is van essentieel belang wil er sprake zijn van een geloofsrelatie met God. Naast deze factor van basisvertrouwen is het van belang dat het kind een vroege, vertrouwensvolle ervaring van Gods aanwezigheid op doet via de religieuze praktijken van de ouders.*

De afwezigheid van een vroeg vertrouwensvolle relatie van Gods aanwezigheid omdat het geloof van de ouders geen of een onduidelijke betekenis had of omdat de (geloofs)opvoeding angst opriep voor een vijandige God daarentegen werkt belemmerend op de ontwikkeling van een religieuze identiteit.

Uit bovenstaande citaten blijkt dat het goede voorbeeld geven aan kinderen nogal wat consequenties heeft voor de geloofsopvoeding. Wanneer ouders hun kinderen willen laten zien we God is en hoe ze Jezus kunnen liefhebben, dienen en volgen, impliceert dat zij als opvoeders allereerst een levende relatie met God zullen hebben. Zijn ze zelf geraakt door het evangelie, hebben ze zich het geloof in Jezus eigen gemaakt?

⁴⁴ R. de Baat en A. Nijburg, *Kinderwerk, Meesterwerk*, pag. 40-42.

⁴⁵ Laar-Jochimsen, T., Praamsma, J.M., Gerkema-Mudde, J., *Geloofwaardig opvoeden; Op zoek naar richting en ruimte*, pag. 61.

⁴⁶ Vlug, E., *Weid mijn lammeren: Geestelijke begeleiding en pastoraat aan kinderen*; Hoornaar: Gideon. (2000) pag.23.

⁴⁷ Reinds, B., *We hebben allemaal wat*, Barneveld: Uitgeverij Plateau.2009 pag.19.

⁴⁸ Joiner, R., *Think orange: Imagine the impact when church and family collide.....* Colorado Springs: David C. (2009) Cook. pag. 49.

⁴⁹ Van Saane, J., *Identiteit door verbondenheid*, H.A. Alma, Wapenveld, over geloof en cultuur, jaargang 50,nr. 6 (december,2000) pag. 42-43.

Immers, hoe zouden ouders uitdelen van wat ze zelf niet bezitten? Ouders hebben de roeping niet alleen hun kinderen te helpen God te leren kennen, maar ook voortdurend te zoeken naar mogelijkheden om persoonlijk te groeien in geloof, hoop en liefde.

4. De rol van de kerk bij de geloofsopvoeding

Tegenover wat mensen allemaal verstaan onder of doen als het gaat om liefde zet God zijn grote liefde die zichtbaar is geworden in Jezus Christus. Liefde die bereid was zijn leven te geven voor de ander. De Bijbel maakt onderscheid tussen liefde tussen mensen onderling en de liefde in relatie tot God. Verticaal en horizontaal. De onvoorwaardelijke liefde die God voor de mens heeft, is het fundament voor alle liefdesrelaties. Ouders en opvoeders geven moeten hun kinderen onvoorwaardelijke liefde laten zien. De behoefte aan deze soort liefde is een basisbehoefte van kinderen. Van levensbelang voor een gezonde emotionele ontwikkeling. Gezinnen mogen deze liefde ook ervaren binnen de christelijke gemeente.

God heeft een verbond met gelovige mensen en hun kinderen. Dat lezen we al in het Oude Testament en in het Nieuwe Testament zet God dit op een nieuwe manier voort. *Christus is het hart van dat nieuwe verbond. Wij als gemeente uit de niet-joden mogen bij dat nieuwe verbond gerekend worden.*⁵⁰ Daarom horen kinderen bij de gemeente en hebben zij in die gemeente recht op aandacht en zorg. Uitspraak van Jezus: *‘Wie in mijn naam één zo’n kind opneemt, neemt Mij op en wie Mij opneemt, neemt niet Mij op, maar hem die Mij gezonden heeft’.*⁵¹ Elke gemeente die deze uitspraak serieus neemt zal zich ernstig bezinnen op geloofsopvoeding.

Reggie Joiner heeft een duidelijke mening over de rol van de kerk.

‘The church is uniquely and strategically placed on this planet to display God’s glory to the world. The role of the church is simply to turn on a light. The church exists to show the world who Jesus is. When John writes in the opening chapter of Revelation (1:20) that Jesus compares the church to a lampstand, we are given a strong reminder of the church’s responsibility. One of the most intriguing details about the lampstand is that it was positioned strategically to do one thing: cast its light on the table and on the bread that represented God’s provision and presence. The lampstand highlighted the bread, many centuries later object used by Jesus to symbolize His own body. If we put the lampstand where it is supposed to be, we can capture the imaginations of our children in a way where they will never lose the wonder of their Creator.’⁵²

Primaire taak van de kerk is te laten zien wie Jezus is. God present stellen in het leven van kinderen. Deze taak is een enorme uitdaging voor kerken en gemeenten. In de huidige tijd een hoogst actueel onderwerp wat in veel gemeenten hoog op de agenda staat. De wil om als gemeente kinderen de aandacht te geven die zij nodig hebben, is aanwezig, maar de realiteit soms weerbarstig. Als motivatie wordt vaak genoemd dat kinderen de gemeente van de toekomst zijn. Lang niet iedereen onderschrijft dit: *‘Maar kinderen zijn niet de gemeente van de toekomst, zij zijn een deel van de gemeente van nu. Zij moeten niet in de eerste plaats klaargemaakt worden om later te passen binnen de gemeentevorm van dit moment, maar het bestaande geheel van de gemeente moet ook passend zijn voor de kinderen nu.’*⁵³

Veel gemeenten bevinden zich in het spanningsveld tussen ideaal en realiteit. Wat kan de kerk doen als het gaat om geloofsopvoeding? Hoe kan zij een structurele bijdragen leveren aan het doorgeven van het geloofsgoed? Hoe geven we kinderen en volwaardige plaats binnen het geheel van de gemeente?

⁵⁰ Bos-Meeuwsen, M, Dam van, H, *Met kinderen onderweg: Wegwijzer voor geloofsopvoeding in het gezin*, pag.199.

⁵¹ Markus 9:37

⁵² Joiner, R. *Think orange: Imagine the impact when church and family collide....*, pag. 29-33.

⁵³ Bos-Meeuwsen, M, Dam van H., *Met kinderen onderweg: Wegwijzer voor geloofsopvoeding in het gezin*, pag. 198.

Meer dan eens verwijst de Bijbel naar de verantwoordelijkheid die broeders en zusters voor elkaar hebben. De gemeente is daarom medeverantwoordelijk voor geloofsopvoeding van de kinderen binnen haar.

Ze heeft verder als taak de ouders bij die opvoeding te bemoedigen, te helpen en aan te vullen. Het is van groot belang dat een gezin lid is van een gemeente waar dezelfde bijbelvisie, dezelfde waarden en normen leidraad zijn als thuis. Zo kan een gemeente een bevestigende rol vervullen in de geloofsopvoeding en daarmee een enorme steun zijn voor ouders. Voor kinderen die opgroeien in een geseculariseerde maatschappij biedt de geloofsbevestiging vanuit de gemeente houvast. Ook de beleving van gevoelens als blijdschap, verdriet en bewogenheid die kinderen zien in het geloofsleven van anderen zijn belangrijk om geraakt te worden. Dat geeft bevestiging. Het is een Bijbels uitgangspunt dat gemeenteleden elkaar liefhebben en oog hebben voor elkaar. Meeleven, troosten, bemoedigen en terechtwijzen zijn daar onderdeel van. Hoewel ouders als eersten verantwoordelijk zijn voor de opvoeding is ook de gemeente verantwoordelijk voor het wel en wee van de kinderen. Het is de taak van de gemeente ouders te helpen, bemoedigen, te ondersteunen en aan te vullen. Een prachtig voorbeeld hiervan kan zijn wanneer de gemeente als geheel ook nog antwoordt op de doopvragen. Hierin komt nadrukkelijk naar voren dat de kinderen, kinderen zijn van de gemeente.

Juist in de huidige tijd van snelle veranderingen is het noodzaak dat ouders zich gezamenlijk aan de hand van de Bijbel bezinnen op hun houding ten aanzien van allerlei nieuwe ontwikkelingen en de consequenties daarvan in de omgang met hun kinderen. Hulp en wijsheid van andere gemeenteleden is hierbij zeer welkom.⁵⁴

Plaatselijke gemeenten moeten vertrouwde en waardevolle partners zijn in het opvoeden van de volgende generatie volgelingen van Christus en kerkelijk leiders. Zij hebben de taak de gezinnen van de gemeente toe te rusten. Toegeruste ouders worden vervolgens terug gestuurd naar het zendingsveld – hun gezin – zodat zij op hun beurt hun kinderen kunnen toerusten.⁵⁵

Helaas, zo concluderen de auteurs van *'Geloven in opvoeden'* is de kerk nog weinig kindvriendelijk. De inrichting van het gebouw en de invulling van de diensten zijn vaak behoorlijk gericht op volwassenen. Gemeenten kunnen ouders helpen door bijv. de erediensten kindvriendelijker te maken. Ze kunnen om te beginnen profiteren van didactische en pedagogische regels uit onderwijs: Kinderen denken concreet, ze missen realiteits-, ruimte-, en tijdsbesef. Pas laat ontwikkelt zich besef van zonde en schuldgevoel, ze kunnen zich maar een korte periode concentreren, zijn visueel ingesteld en hebben veel behoefte aan beweging.

De kloof tussen ouderen en kinderen/jongeren in de gemeente is behoorlijk. Kan deze overbrugd worden? Wie moet zich aanpassen aan wie? Advies van de auteurs: Ga met elkaar in gesprek! Ze spreken daarbij de hoop uit dat ouderen zullen ontdekken dat jongeren gevaar lopen af te haken omdat de dienst hen niets zeggen. Ter illustratie noemen ze het verhaal van het verloren schaap. De 99 zijn de ouderen, zij voelden zich vast niet prettig toen de herder dat ene schaap ging zoeken, maar ja.....Ouders ondersteunen noemen de auteurs indirecte zorg voor kinderen van de gemeente. Ze zien dat als een vorm van pastoraat. Ze noemen gesprekskringen, cursussen over geloofsopvoeding, voorlichting, opvoedingslectuur, praktische ondersteuning en plaatsen waar ouders terecht kunnen met opvoedingsvragen. Ze zien hier een taak voor ouderlingen: oog hebben voor opvoedingsproblemen en gemeenteleden stimuleren en bemoedigen bij hun opvoedingstaak.⁵⁶

Juist omdat kinderen de kinderen zijn van de gemeente benadrukt Ter Horst dat elk kind gekend moet zijn in de gemeente. dat wil zeggen: bij de naam genoemd. Net als de volwassenen zullen ze een taak moeten hebben in de gemeente. Daardoor zullen ze ervaren dat ze gemist worden. Hij

⁵⁴ Vrijmoeth-de Jong, M., Karssen-Engelsman, I., Lenstra-Vrijmoeth, C., *Geloven in opvoeden*, pag. 160-163.

⁵⁵ Holmen, M., *Geloven begint thuis*, Amsterdam: Ark Media. (2009) pag. 71.

⁵⁶ Vrijmoeth-de Jong, M., Karssen-Engelsman, I., Lenstra-Vrijmoeth, C., *Geloven in opvoeden*, pag. 163-167.

voegt daarbij de uitspraak *‘dat de gewone (protestantse) kerkdienst is volkomen ongeschikt voor kinderen en jong volwassenen’*.⁵⁷ Dat betekent dat de kindernevendienst en zondagsschool en andere vormen van kinderwerk dus van groot belang zijn en aan goede kwaliteitsnormen moeten voldoen.

Ter Horst gaat zelfs zover dat bovenstaande activiteiten alleen zullen worden toevertrouwd aan de mensen die daarvoor het meest begaafd zijn en ook nog eens speciaal geïnstrueerd, getraind en toegerust. Zoals we bij Ter Horst al eerder zagen, is hij behoorlijk uitgesproken in zijn mening. Ten eerste kunnen we niet alle protestantse kerkdiensten over één kam scheren en ten tweede kunnen we ons (in het licht van Deuteronomium 6) de vraag stellen in hoeverre kinderen tijdens de kerkdienst worden meegenomen in de verhalen die door de geslachten heen verteld zijn. In hoeverre is de ervaring van eerbied en het heilige wat gebeurt in de kerkdienst van positieve invloed op de geloofsontwikkeling van kinderen?

Ook Alma heeft in haar proefschrift aangetoond dat de traditie als geheel van verhalen en de geloofsgemeenschap als referentiegroep een bevorderende rol spelen bij de ontwikkeling van religieuze ‘zinvinding’.⁵⁸

Waarom zouden we aandacht voor kinderen hebben tijdens de eredienst? Een theologische motivatie hiervoor vinden we in *‘Alle aandacht, preken voor kinderen en jongeren’*.⁵⁹

Aandacht voor kinderen moet echt prioriteit hebben omdat het opkomt uit het hart van het christelijk geloof. Vanuit het fundamentele belijden van God als de Drie-enige is er de eerste aanleiding om aandacht te hebben voor kinderen en jongeren.

- Om wie God is:

God de Vader

Hij is de Schepper. In alles wat Hij geschapen heeft herkennen en bewonderen we zijn oneindige creativiteit. Er is een enorme verscheidenheid aan mensen, mensen in verschillende ontwikkelingsfasen. Er is geen sprake van één ongedifferentieerde massa, elk individu is uniek maatwerk. God houdt zich intensief bezig met elk mensenkind. In zijn liefdevolle aandacht zoekt Hij zich persoonlijk bekend te maken en zoekt Hij de relatie van hart tot hart.

God de Zoon

God is ook Verzoener. Mens geworden om wie bij God is weggelopen weer terug te brengen. Als mens was Hij kind, jongere en volwassene. Hij kroop in de huid van mensen, kwam onze leefwereld binnen. heel nadrukkelijk ook die van de kinderen die door de theologen en kerkleiders van die tijd totaal niet gezien werden. Jezus stelt kinderen ten voorbeeld, verdiept zich in hun kinderspelletjes. (Matt. 18:2-5, 11:17 Luk. 7:32) Vragen die opkomen: Hoe zou Jezus de kinderen in mijn gemeente aanspreken. Hoe zou Hij hen roepen de weg van zijn koninkrijk te gaan? Laten we kijken door zijn ogen, horen met zijn oren en zijn taal spreken.

God de Geest

De Geest is de grote communicator. Hij respecteert de eigen mogelijkheden en gaven van de bringers van de boodschap, maar is ook gericht op de eigen vragen en behoeften van de ontvangers van de boodschap. Menselijke predikers zijn instrumenten in de hand van de Geest en van hen wordt uiterste inzet gevraagd. De Geest leert kinderen op kinderlijke wijze geloven. De Geest weet het specifieke van elke context en cultuur te heiligen en een plek te geven in de geloofsbeleving van elk uniek mensenkind. Vgl. Handelingen 2:11 waar ieder in zijn eigen taal werd aangesproken. In de taligheid van de Geest worden mensen in al hun verscheidenheid aangesproken, dus ook kinderen. Voorgangers zullen eerst en voor alles de lammetjes van de kudde liefhebben. De unieke missie van de kerk met het oog op jong en oud is relevante evangelieverkondiging.

⁵⁷ Ter Horst, W., *Christelijke geloofsopvoeding*, pag. 50.

⁵⁸ Van Saane, J., *Identiteit door verbondenheid*, H.A. Alma, Wapenveld, over geloof en cultuur, jaargang 50, nr. 6 (december, 2000) pag. 42-43.

⁵⁹ Schaap-Jonker, H., Van Wijnen, H., *Alle aandacht! Preken voor kinderen en jongeren*, Zoetermeer: Boekencentrum (2011) pag. 103-118.

- Om wat prediking is:

Narratief

Wij zijn vertellers van het grote Verhaal van God. Dat verhaal dient prioriteit te krijgen en voor zichzelf te spreken. Vertellers zijn geroepen het zó te vertellen dat het wéér gebeurt.

Het verhalende element in de prediking biedt veel instapmogelijkheden voor kinderen en identificatiemogelijkheden zijn er te over. Dat kinderen zich herkennen in de preek moet geen extraatje zijn! Het vloeit voort uit het wezen van de prediking zelf.

Concreet

Preek wordt op een bepaalde plaats en tijd gehouden en dat doet er wel degelijk toe. De gemeente heeft het Woord van God nodig op hun reis door het leven. Daarbij zal aandacht zijn voor vragen van kinderen.

Persoonlijk

Geloven dat de Geest ieder mens uiterst nabij wil komen, vraagt om een benadering op de man, vrouw én op het kind af. Zo bezien hebben voorgangers de taak het Woord van God óók bij het kind thuis te brengen.

- Om wat de gemeente is:

De gemeente is verbondsgemeente. Ze omvat de gelovigen met hun kinderen. De kinderen horen er voluit bij ook al zijn zij nog niet tot bewust persoonlijk geloof gekomen. Hoek noemt hier ook het doopformulier. (komt voort uit de achtergrond van dit boekje)Voorbeeld is ook de tekst uit Jesaja 59:21 *Dit verbond sluit ik met hen – zegt de HEER: mijn geest, die op jou rust, en de woorden die ik je in de mond heb gelegd, zullen uit jouw mond niet wijken, noch uit de mond van je kinderen, noch uit de mond van je kindskinderen, van nu tot in eeuwigheid – zegt de HEER. (NBV)*

Omdat het kind bij de gemeente hoort, hoort de gemeente ook kinder-gemeente te zijn. Dat beperkt zich niet tot de kerkdienst (voor aanbevelingen pag. 112), maar de gemeente moet een klimaat van warmte en geborgenheid creëren waarin een kind zich geaccepteerd en gewaardeerd voelt.

In de christelijke gemeente gaat het om het geheel. De goede Herder gaat op weg met de hele kudde en niet met één schaap! Veel ouders binnen de gereformeerde traditie nemen hun kinderen al vroeg mee naar de kerk. Dus: de prediking moet ook op de kinderen van de gemeente worden afgestemd. dat niet doen, getuigt van inconsequentie en inconsistentie als je tegelijk vasthoudt aan kinderdoop en de daarmee samenhangende verbondsleer.

- Om wie kinderen en jongeren zijn:

Hier gaat Hoek ook weer uit van het doopformulier. Hij noemt 4 manieren waarop kinderen in beeld komen:

- kinderen van de toorn: geboren zondaars die de genade van God en wedergeboorte nodig hebben.
- kinderen van het verbond: God heeft hen vanaf hun prille begin apart gezet. 'Jij hoort bij Mij', heeft Hij gezegd.
- kinderen van de gehoorzaamheid: kinderen zijn geroepen God te antwoorden. God steekt zijn hand liefdevol naar hen uit; pakken ze die?
- kinderen van de belofte: Gods liefde en ontferming geldt hen. Er is een prachtig toekomstperspectief (vgl. psalm 22:31).

5. Samenwerking tussen ouders en kerk

Zowel in gezin als in gemeente moet bewust worden gewerkt aan geloofsopvoeding. Reden: de tijd dat geloven vanzelfsprekend was is voorbij. Tot voor kort kon er gesproken worden van een nauwe band tussen het gezin, school en kerk. In elk van die instituten golden dezelfde waarden en normen en ging men uit van dezelfde Bijbelbeschouwing.

Eendrachtig werd gewerkt aan de opvoeding en vorming van de jeugd. De denkbelden van de ouders werden bevestigd door het onderwijs en het voorbeeld op school en in de kerk.

*Tegenwoordig constateert men dat gezin en school steeds minder kerkvolgend zijn, wat vanouds nu juist bepalend was in de triangelgedachte.*⁶⁰

Vos concludeert dat terugvallen op de oude structuren; denken vanuit de triangel, met de daarbij behorende aanpak, geen realiteit meer is. Tussen gezinnen, plaatselijke kerken, tussen leraren zijn aanzienlijke verschillen in opvattingen ontstaan. De vanzelfsprekendheid is voorbij. Geloofsopvoeders moeten opnieuw uitvinden hoe ze handen en voeten zullen geven aan de geloofsontwikkeling van de jeugd. Vos richt zich in zijn artikel vooral op jongeren, maar veel van wat hij zegt, geldt ook voor kinderen.

Hij pleit ervoor radicaal te gaan denken vanuit het kind/de jongere. Betekent dat dat het kind/de jongere maatgevend is? Zeker niet! Waar moeten we dan wel aan denken? Twee dingen: De jeugd heeft behoefte aan volwassenen die hen richting en perspectief wijzen. Het is de taak van de oudere generatie een wereld voor hen te openen die groter is dan hun eigen zelfwereld. Ten tweede zullen opvoeders de zelfwereld waarin de jeugd een eigen identiteit construeert serieus nemen. Willen zij invloed hebben op de geloofsontwikkeling dan is het van belang aan te sluiten bij die wereld.

'Een dubbele focus' noemt Vos dit en hij ontleent die aan de Duitse pedagoog Thomas Ziehe⁶¹ in een beschouwing over het oude versus het nieuwe leren. Het nieuwe leren geeft kinderen enorm veel keuzevrijheid terwijl zij eigenlijk vragen: geef me structuur. Toch wil Ziehe daarmee niet zeggen dat we dan maar terug moeten naar louter kennisoverdracht en de didaktiek van het oude leren. Veel vakken is voor leerlingen niet meer toegankelijk omdat het niet meer aansluit bij hun leefwereld. Aan leraren de taak deze kennis aan te bieden in een goede verpakking en te laten aansluiten bij de leefwereld van kinderen. Kinderen moeten worden meegenomen op reis naar het nieuwe en vreemde. Dit principe wil Vos ook toepassen waar het de geloofsopvoeding/ontwikkeling betreft.

Hoe verpakt de kerk haar boodschap? Worden kinderen/jongeren aangesproken in hun eigen leefwereld? Vinden ze er iets wat hen helpt in hun identiteitsontwikkeling? Beleven ze er wat en ervaren ze dat wat er in de kerk gebeurt ook echt en authentiek is? Het christelijk geloof heeft zoveel te bieden, maar de kerk bereikt de jonge generatie niet als zij niet komt tot actualisering van de klassiek gereformeerde begrippen als zonde, genade, jezelf verliezen en deelnemen aan het lijden van Christus. De kerk mag kinderen en jongeren helpen om stapje voor stapje, te gaan beseffen wat de diepe betekenis is van zonde, genade en het koninkrijk van God.

'Ze kunnen leren hoe bevrijdend en helend het geloof is in een meervoudig en gefragmenteerd bestaan. Ook moeten ze leren wat het betekent om deel uit te maken van een gemeenschap, die bestaat uit mensen die je niet zelf hebt uitgezocht'.

Bovenstaande bevestigt de idee dat ouders en kerk samen verantwoordelijkheid dragen. Kinderen komen immers niet vanzelf binnen de gemeenschap van gelovigen die de kerk is. Zij worden, in de meeste gevallen, meegenomen door hun ouders.

Het gezin is de meest geëigende en doeltreffende plaats om het Evangelie door te geven aan de volgende generatie. In het gezin wordt de basis gelegd door:

- liefde- wanneer kinderen de liefde tussen hun ouders zien en ervaren, hebben ze weinig uitleg nodig over het karakter van Gods liefde. In een sfeer waarin Jezus Christus centraal staat krijgen woorden als respect, discipline en gehoorzaamheid op natuurlijke wijze inhoud.
- tradities- elk gezin heeft zijn eigen waardevolle tradities en kenmerken. De wijze waarop de christelijke feesten gevierd worden kan een belangrijke plaats innemen in de geloofsopvoeding.
- moraal- binnen het gezin geven ouders normen en waarden door. Hoe brengen ze liefde, trouw, respect en rechtvaardigheid in praktijk.

Op een goede manier bouwstenen leggen, vormt sterke gezinnen die samen een sterke gemeente kunnen vormen. Instabiliteit in gezinnen zorgt omgekeerd voor wankel evenwicht in de gemeente.

⁶⁰ Vos, P., *De vanzelfsprekendheid voorbij: Geloofsopvoeding na de triangel*, Reformatie, 2007

⁶¹ Ziehe, T., *Jongeren willen dat de school anders is dan hun zelfwereld*, NRC 9, januari 2007

Gezin en gemeente dienen elkaar te versterken. Ze hebben elkaar nodig. Wanneer gemeente gezinnen voorzien van onderwijs, oefening en gemeenschap wordt de relatie met elkaar en met God versterkt. Dat heeft gevolgen voor betrokkenheid bij kinderwerk en evangelisatie. Een sterke gemeente geeft in toerusting en onderwijs een centrale plek aan het huwelijk.

Vanuit het gezin wordt de gemeente opgebouwd. Dat heeft tot gevolg dat er in de gemeente oog moet zijn voor gezinnen waar het spaak loopt. Hier moet hulp geboden worden om op een goede en Bijbelse manier om te gaan met pijn, gebrokenheid en verdriet. De auteurs van 'Kinderwerk, Meesterwerk' pleiten in deze context voor opvoedkringen waar ouders elkaar kunnen bemoedigen en ondersteunen in het opvoedproces wen waarin ze tegelijk ook zelf groeien in geloof. Hierbij kan de hulp van deskundigen worden ingeroepen. Juist omdat de maatschappij zo complex is geworden, is het nodig als gemeente en gezin de krachten te bundelen om kinderen krachtig te helpen.⁶²

Kinderen mogen in het groeiproces naar volwassenheid dingen aanleren en afleren. Ouders, leerkrachten en kinderwerkers nemen een belangrijke plaats in als het gaat om gewoontevorming en het geven van richting. Naoorvolgen van goede voorbeelden maakt langzaam plaats voor intrinsieke motivatie. In de Bijbel is sprake van voortdurende spanning tussen afleggen en aandoen. Kindergeloof maakt plaats voor volwassengeloof.⁶³ Ouders vertrouwen hun kinderen toe aan kinderwerkers, dragen daarmee tijdelijk en gedeeltelijk gezag en het onderwijs aan hun kinderen over aan hen. Daarom moet er contact zijn tussen ouders, kinderwerkers en de leiding van de gemeente. Samenwerking is onontbeerlijk om de door God gegeven opdracht gestalte te geven. Voor kinderwerkers (en ook voor opvoeders) is het van belang de ontwikkelingsfasen van kinderen op geestelijk en lichamelijk niveau te kennen. Tegelijk dienen zij te beseffen dat de wereld waarin de kinderen opgroeien een andere is dan de wereld waarin ze zelf opgroeiden. Kinderwerkers en ouders doen er goed aan die veranderingen serieus mee te nemen en de kansen en mogelijkheden die ze óók bieden mee te nemen. Zo niet dan raken kinderen uit balans omdat ze leven tussen twee werelden.

Kerkelijke gemeenten dienen ouders een platform te bieden voor ontmoeting en bezinning. Ter Horst pleit in dit verband voor kleine opvoedingsgemeenschappen binnen de gemeente.

Opvoeders die elkaar opzoeken en hun verantwoordelijkheid nemen en die niet afschuiven op de predikant of toerusters en consultants. Wat kunnen ze doen?

- ervaringen uitwisselen (hoe doe jij dat, bevalt dat en waarom doe je dat).
- beraadslagen (hierbij kan inbreng van buiten komen; lectuur, ervaringsdeskundige).
- plannen maken, uitvoeren (hierbij worden de kinderen betrokken).

M.a.w. geloofsopvoeders hebben andere geloofsopvoeders nodig.⁶⁴

Een kerkelijke gemeente kan gemeenteleden motiveren voor ouders en kinderen van de gemeente te bidden. Jezus geeft in het hogepriesterlijk gebed het voorbeeld: bidden voor mensen die heel dichtbij zijn. Ouders mogen van voor de geboorte hun kinderen in het gebed bij God brengen. Het dagelijks met en voor kinderen bidden lijkt vanzelfsprekend, maar is het niet altijd. Kinderen hebben voortdurend gebed van ouders en de gemeente nodig. Niet alleen incidenteel bij doop en opdragen of als ze naar de kindernevendienst gaan. Het vereist volharding en creativiteit om niet vervallen in sleur. Bidden kan hand in hand gaan met zegenen. In de relatie met God worden mensen gezegend en zijn mogen de zegen weer doorgeven aan anderen. Hier kunnen we leren van het Jodendom. In de Joodse traditie is het zegenen vanzelfsprekend. Moeders zegenen hun kinderen aan het begin van elke Sabbat.

⁶² De Baat, R. en Nijburg, A., *Kinderwerk, Meesterwerk*, pag. 250-255.

⁶³ De Baat, R. en Nijburg, A., *Kinderwerk, Meesterwerk*, pag. 173-174.

⁶⁴ Ter Horst, W., *Christelijke geloofsopvoeding*, pag. 45.

We kunnen daarvan leren meer vrijmoedigheid te krijgen, als ouders en kinderwerkers om de kinderen te zegenen. Zegenen doet groeien. Het maakt ons mensen open naar God en anderen (voor meer praktische info: zie de bijlage bij hoofdstuk 6).⁶⁵

De samenwerking tussen ouders en kerk als het gaat om geloofsopvoeding is de kern waar het om draait binnen het gedachtegoed van 'Think Orange'. In de ontmoeting tussen de kerk (geel) en het gezin (rood) schuilt de kracht. In het oranje gebied wordt het meest effectief gewerkt aan de geloofsopvoeding van kinderen.

The best way to partner with the family is to establish an integrated strategy where parents and leaders lead with the same end in mind. One of the most important things you can do if you hope to combine influences is to agree with parents on what you should say.⁶⁶

The rhythm of Sabbath was designed so God's people could refuel and reactivate an everyday faith. In the same way, the church has the potential to help families nurture an everyday faith in the hearts and lives of their children. 'Reactivate the family. Enlist parents to act as partners in the spiritual formation of their own children.

When parents and leaders work together to teach the same principles, it gives a child a better chance to make wise decisions in the middle of challenging situations. ... The 'Five Faith Skills' allow leaders and parent to use common language to help children learn to navigate the Bible, personalize Scripture, dialogue with God, articulate their faith, and worship with their lives.'⁶⁷

Not only will elevating community change the way you lead strategically, it will change your families. As a parent, I believe that one of the greatest gifts the church can give me is community for my children. I want them to know that the church is a place where they can show up and be safe, a place where they can have meaningful dialogue with another trusted adult, and a place where they can ask difficult questions.'⁶⁸

'Leverage influence. Create consistent opportunities for students to experience personal ministry. ... It's important to understand how closely spiritual formation is connected to the act of serving. If we fail to help kids make a practical investment of their time and energy in serving others, their hearts will never mature to care for others.'⁶⁹

'As leaders and parents, our primary calling is not to keep our children in the church, but to lead them to be the church.'⁷⁰

'These are the primary principles we have established as the basis for our approach to family ministry:

- Nothing is more important than someone's relationship with God.
- No one has more potential to influence a child's relationship with God than a parent.
- No one has more potential to influence the parent than the church.
- The church's potential to influence a child dramatically increases when it partners with a parent.
- The parent's potential to influence a child dramatically increases when that parent partners with the church.'⁷¹

⁶⁵ De Baat, R. en Nijburg, A., *Kinderwerk, Meesterwerk*, pag. 129-149.

⁶⁶ Joiner, R., *Think orange*, pag. 137,173, 159 e.v.

⁶⁷ Joiner, R., *Think orange*, pag. 200.

⁶⁸ Joiner, R., *Think orange*, pag. 128.

⁶⁹ Joiner, R., *Think orange*, pag. 205-206.

⁷⁰ Joiner, R., *Think orange*, pag. 217.

⁷¹ Joiner, R., *Think orange*, pag. 82.

'Family ministry is an effort to synchronize church leaders and parents around a master plan to build faith and character in their sons and daughters.'⁷²

'Kids need parents who will help them advance in their relationship with God. ... Parents need churches that will help them know how to be spiritual leaders. ... **Churches need leaders to do less for kids and more for families.**'⁷³

Met klem roept Joiner in zijn boek 'Think Orange' kerkleiders op hun focus te verleggen van kinderen naar ouders teneinde de kinderen te bereiken. De auteurs van 'Geloven in opvoeden' poneren daartegenover de stelling: *Het is de hoogste tijd dat in deze tijd van grootschalige kerkverlating prioriteit wordt gegeven aan het kinderwerk in de gemeente.*⁷⁴

Zij vragen zich af of deze stelling te verdedigen is. Dat is een terechte vraag temeer omdat deze aanpak in de praktijk meer regel dan uitzondering is. Focussen op kinderwerk heeft eenzijdigheid in zich. Ouders blijven op deze wijze buiten beeld. Joiner heeft met zijn aanpak duidelijk de gezinnen als geheel op het oog. Ook Van der Heijden heeft aandacht voor dit concept. Zij beschrijft dit als *kerk 3.0* in haar boek 'Kerk voor een nieuwe generatie'.

Kerk 3.0 kijkt heel anders naar het gezin. Zij ziet ondersteuning in de (geloofs)opvoeding niet als één van de vele extra activiteiten die de kerk kan aanbieden, maar als een centraal onderdeel van haar taak. In deze visie staat het gezin centraal en biedt de kerk een netwerk dat erop gericht is het gezin op allerlei manieren te ondersteunen. Deze ondersteuning begint al vóórdat het gezin gevormd wordt, namelijk als jongeren serieuze verkering hebben. Ze worden dan persoonlijk benaderd om mee te doen aan de pre-marriage course, waar ze ontdekken of ze echt bij elkaar passen en wat er nodig is om hun voorgenomen huwelijk tot een succes te maken. Na hun huwelijk krijgen ze om de zoveel jaar een uitnodiging voor een 'APK-beurt' in de Marriage Course en losse vervolgvonden daarvan. Hiermee probeert de gemeente veel ellende in relaties te voorkomen en daarmee ook een gezonde basis te bieden voor kinderen om op te groeien.

Wanneer een stel in verwachting is, krijgen de ouders een uitnodiging voor een eerste 'Geloven Begint Thuis' bijeenkomst over (geloofs)opvoeding en de ondersteuning die de kerk hen hierin biedt: ze krijgen hierover een paar artikelen mee en drie vragen om met elkaar over in gesprek te gaan:

** Beschrijf hoe je hoopt dat je kind over 18 jaar is.*

** Wat zien jouw kinderen thuis waardoor ze van Jezus gaan houden?*

** En: hoe ga jij je eigen geloof levend houden, zodat je het aan je kind kunt doorgeven?*

Bij het dopen of opdragen van hun baby, krijgen de ouders niet alleen een gesprek over het verloop van de dienst, maar ook de vraag wie hen gaat ondersteunen bij hun geloofsopvoeding. Dat kan bijvoorbeeld een stel uit de gemeente zijn dat al meer ervaring heeft met opvoeden. Zo komt de oude traditie van een peter en meter in een modern jasje weer terug. Deze peter en meter kunnen bij de doop beloven dat ze de ouders zullen bijstaan. Ook krijgen de kersverse ouders een 'gereedschapskist' waarin ze de komende jaren allerlei materialen gaan verzamelen die hen zullen helpen bij de geloofsopvoeding, zoals cd's, kinderbijbels, boekjes over geloofsopvoeding, etc. Een deel van die materialen zullen ze in de loop van de jaren van de kerk krijgen. Vervolgens worden ze eenmaal per jaar uitgenodigd voor een 'Geloven Begint Thuis bijeenkomst'.

Deze bijeenkomsten zijn niet op aparte avonden, omdat veel ouders dan vanwege drukte en andere prioriteiten niet zullen komen. De gemeente die gezinnen centraal stelt, vindt deze bijeenkomsten zo belangrijk, dat zij ze houdt tijdens de kerkdienst. Ouders gaan dan samen met hun kind naar de crèche, de kinder(neven)dienst of de tienerkerk om daar met elkaar een programma te volgen over een specifiek aspect van 'Geloven Begint Thuis' dat aansluit bij de leeftijd van hun kind. Zo leren de ouders van kleine kinderen om hun kind elke avond bij het naar bed gaan te zegenen, ouders van

⁷² Joiner, R., *Think orange*, pag.83.

⁷³ Joiner, R., *Think orange*, pag. 84, 86, 91.

⁷⁴ Vrijmoeth-de Jong, M., Karssen-Engelsman, I., Lenstra-Vrijmoeth, C., *Geloven in opvoeden*, pag.44.

oudere kinderen leren hoe ze samen kunnen zingen, bidden, Bijbellezen, getuigen van de liefde van Jezus, geld geven (bijvoorbeeld door een kindje in een arm land te sponsoren), etc.

Een deel van dit Geloven Begint Thuis programma is voor ouders en kinderen gezamenlijk, een deel is apart en ze krijgen altijd iets mee voor in hun 'geloofsopvoeding gereedschapskist'. Veel gezinnen blijken het geleerde inderdaad mee naar huis te nemen en in hun gezinsleven te integreren, zodat 'samen geloven' een goed geïntegreerd onderdeel van het gezinsleven wordt.

Tijdens de middelbare school periode komen thema's aan bod als omgaan met internet, alcohol en drugs, seksualiteit, communicatie en keuzes maken. Bijvoorbeeld tijdens een kampweekend, waarbij de ouders de laatste paar uur van het kamp bijwonen en het programma dat hun kinderen gevolgd hebben in een notendop krijgen aangeboden. In plaats van eenmaal per jaar een programma te bieden aan de ouders van elke leeftijdsgroep, kan de gemeente ook één maand per jaar uitroepen tot 'gezinsmaand'. Tijdens deze maand volgen ouders en kinderen samen een programma in de tijd die ze anders apart zouden doorbrengen. Door deze (geloof)opvoedingsprogramma's te integreren met momenten dat mensen toch al in de kerk zijn, worden veel meer mensen bereikt en wordt aandacht voor relaties en gezinnen een structureel onderdeel van het kerkzijn.

Een andere vorm van kerkzijn 3.0 is om vanuit de gemeente gezinsnetwerken te vormen van christelijke en niet christelijke gezinnen die elkaar ondersteunen. Dat kan zowel met gerichte aandacht voor 'goed gezin zijn' als met allerlei praktische dingen zoals op elkaars kinderen passen en samen leuke dingen ondernemen. Een gezinsnetwerk nodigt haar deelnemers uit voor workshops over thema's als 'wat voor ouder ben jij?', 'welke talenten heeft je kind?', 'financiën', 'duurzaamheid in je gezin', etc. Ook kunnen leden van het gezinsnetwerk de cursus De Tijd van je Leven doen. Daarin gaan ouders in vijf bijeenkomsten met elkaar in gesprek over thema's als gezinswaarden, timemanagement, communicatie en opvoedtools en wisselen ze met elkaar allerlei tips uit. Zo'n gezinsnetwerk richt zich op een bepaalde wijk, plaats of school. Door het vormen van een gezinsnetwerk, oefent een kerk een positieve invloed uit in haar omgeving en brengt ze christenen en niet-christenen met elkaar in contact.

Ouder-kind activiteiten

Ook kan een kerk ouders en kinderen stimuleren samen iets te ondernemen. Zoals een kampweekend, bijvoorbeeld vlak voor de zomervakantie een kamp voor de kinderen van groep 8 met één van hun ouders. Zo'n kamp is een geweldige gelegenheid om elkaar beter te leren kennen, maar ook om vast met elkaar na te denken over hoe het zal zijn als je zoon of dochter in de puberteit zit. Een andere mogelijkheid is een voetbalkamp of outdoorsport-weekend voor vaders en zonen, of een 'inner and outer beauty weekend' voor moeders en dochters. Diaconale en missionaire projecten, bieden unieke gelegenheden om als gezin te ervaren wat het betekent om christen te zijn. Bijvoorbeeld met je gezin een dag(deel) mensen helpen via Stichting Present of samen een sporttoernooi of een feest voor de buurt organiseren. Nog groter, en indrukwekkender, is het om met een aantal gezinnen met oudere tieners een diaconale reis te doen en zo samen verschil te maken voor mensen in armoede.⁷⁵

6. Geloofsontwikkeling per leeftijdsfase

De auteurs van 'Geloven in opvoeden' besteden veel aandacht aan de fasen van sociale en emotionele ontwikkeling bij kinderen.

Ze geven daarmee aan dat ze het van belang vinden dat ouders bij de geloofsopvoeding aansluiten bij deze ontwikkelingsfasen. Wat moeten ouders weten van geloofsbeleving, gewetensvorming, Godskennis, besef van bijbelse regels etc. bij hun kinderen.⁷⁶

⁷⁵ Van der Heijden, S., *Kerk voor een nieuwe generatie*, Heerenveen: Medema. 2012

⁷⁶ Vrijmoeth-de Jong, M., Karssen-Engelsman, I., Lenstra-Vrijmoeth, C., *Geloven in opvoeden*, pag. 149-157

Geloofsontwikkeling per leeftijd

0 – 3 jaar

Een baby kan positieve en negatieve gevoelens opdoen door de verzorging die hij ondervindt. De ontwikkeling van een basisgevoel van vertrouwen en veiligheid kan basis zijn voor geloof in God.

Voor peuters geldt dat ze eerbied kunnen ervaren door bijv. gebed van ouders en oudere kinderen. Zingen van liedjes of een avondgebedje geven het kind een prettig gevoel. Tussen 2^e en 3^e jaar ontstaat meer begrip. Ouders kunnen d.m.v. een kleuterbijbel het kind al wat over God vertellen. Kind imiteert volwassenen en leert daardoor veel godsdienstige gewoonten; handen vouwen, bidden.

4 – 6 jaar

Gevoel speelt een grote rol. Weinig kennis en ervaring en niet in staat tot leggen van verbanden of trekken van conclusies. In het geloof is het gevoel belangrijk. Ervaren van de aanwezigheid van God. Bijv. doordat voor het kind gebeden wordt als het angstig is.

Zingen is waardevol. Kind leert zingend eigenschappen van God en uiten van gevoelens. Hoewel kinderen nog een beperkte woordenschat hebben kunnen ze toch al zelf een eenvoudig gebedje uitspreken. Er is geen zondebesef. Kind heeft nog geen besef van wetten en regels

Kinderen hebben ook nu nog steeds behoefte aan veiligheid en verlangen naar verhalen over een liefhebbende God

6 -8 jaar

Kind denkt concreet en abstracte begrippen uit de Bijbel zijn te moeilijk. Vertellen en voorlezen van verhalen vergroot de kennis over God en Jezus.

Kinderen kunnen een eenvoudig dagboekje lezen.

Rol van de ouders

Werken aan basisgevoel van vertrouwen, veiligheid en geborgenheid.

Stimuleren van eigen wil, maar ook leren dat niet alles wat het kind wil goed is.

Kind laten merken dat God er is door hardop te bidden, te zingen, met hem te leven en over Hem te praten.

Over God vertellen als liefdevolle Vader om zo te zorgen dat het kind leert dat God van hem houdt en voor hem zorgt.

Zo kan het kind de grote wereld langzaamaan tegemoet treden.

Ouders kunnen kinderen stimuleren door cd's met liedjes te verzamelen en samen te zingen.

Bij het bidden gebruiken ouders eenvoudige taal waardoor kinderen aangemoedigd worden zelf hardop te bidden.

Ouders kunnen het kind uitleggen dat het niet fijn is als het bijv. een ander kind pijn doet.

Vertel eenvoudige verhalen. Herhaal die steeds weer, kinderen hebben die herhaling nodig.

Kinderen hebben geen begrip van tijd dus doe geen moeite de chronologische volgorde aan te leren.

Samen met het kind uit de kinderbijbel lezen en samen uit een dagboekje lezen en bidden voor het slapen gaan.

Gezin, school en kerk zijn op deze leeftijd

Op deze leeftijd breekt langzaam besef van goed en kwaad door. Kind kan de regels van God leren kennen en toepassen. Kind kan nu ook gevoelens van schuld gaan ervaren en nu kan ook de betekenis van de dood en opstanding van Jezus uitgelegd worden. Verhalen over schuld, berouw vergeving sluiten aan bij de belevingswereld van kinderen.

Boodschap van Gods liefde en vergeving kan vaak en veel aan hen worden doorgegeven.

Gevoel is ook nu nog belangrijk in de geloofsbeleving. Samen bidden, zingen, feestvieren, naar diensten gaan, zijn middelen waardoor het geloof beleefd kan worden.

9 – 12 jaar

Abstract denken is nog moeilijk. Kind heeft wel besef van tijd en afstand en kan de Bijbelse lijn van schepping tot wederkomst vatten.

Kind is leergierig en het geheugen is sterk ontwikkeld. Prima moment om kinderen feiten/ Bijbelteksten aan te leren.

Kind neemt voorgeschreven regels letterlijk; is daardoor erg wettisch. Heeft veel moeite met onrechtvaardigheid. Kind kan geleerd worden welke dingen God wel en niet wil. Is taak van de ouders. Spannend omdat buitenshuis andere normen en waarden geleerd worden.

Groepsgevoel wordt belangrijk.

Fasen in het geloof van kinderen.

0 – 2 jaar: een kind in de eerste twee levensjaren heeft nog geen besef van God. Toch is deze tijd voor de geloofsontwikkeling erg belangrijk, omdat de basis voor het godsbesef in deze tijd al wordt gelegd. De sfeer die ouders nu aanbrengen, is bepalend voor de manier waarop een kind later God zal ervaren. Het neemt deze sfeer in zich op zoals een spons water opzuigt. Sommigen spreken van de 'nestgeur' of het 'gezinsklimaat'.

3 – 6 jaar: bewust geloven is mogelijk vanaf de tijd dat een kind gaat spreken, zijn gedachten gaat omzetten in taal. Het valt op dat een kind met veel fantasie omgaat met de dingen die het aangereikt krijgt. Het is heel beïnvloedbaar door verhalen, beelden en sfeer. Hoewel een kind langzaam onderscheid gaat maken tussen zijn ouders en God, bepaalt het beeld dat het van zijn ouders heeft nog vrij sterk zijn godsbeeld. ... Ouders kunnen kinderen in deze periode eenvoudige Bijbelverhalen vertellen. Het telkens maar weer herhalen van eenzelfde verhaal vinden kleuters prachtig. Een kind kan ook zelf leren bidden. Zeker in de kleuterleeftijd, vier tot zes jaar, kan de gewoontevorming op gang komen van gebed, zingen en vieren. Gewoonten zijn belangrijk omdat ze overzicht en duidelijkheid en een gevoel van veiligheid geven.'

7 – 12 jaar: voor een kind in deze leeftijd zijn verhalen belangrijk. Daarmee probeert het orde en samenhang in zijn denken en leven te brengen. Zijn denken wordt concreter. Het kind let nu meer op oorzaak en gevolg. ...

belangrijk bij de geloofsopvoeding. Gezin is plaats van intimiteit om te praten over geloof en vertrouwen op God. Hier kan ook veilig over verkeerd gedaan hebben, berouw tonen en vergeving gesproken worden.

School en kerk beïnvloeden geloofsgroei en geloofsvorming.

Kinderen willen graag bij de groep horen. Belangrijk dat de school de normen en waarden van thuis bevestigt en dat daar ook geloofd wordt wat men thuis gelooft.

Ook meedoen aan allerlei activiteiten binnen de gemeente is belangrijk voor de bevestiging van het geloof van het kind.

Ouders geven voorbeeld in participatie.

Kinderen ontdekken samenhang tussen geloven en doen.

Een kind staat in deze periode open voor veel informatie en het kan veel in zich opnemen en onthouden. Abstracte begrippen en gedachten zijn nog moeilijk. ... Vanaf ongeveer negen jaar wil een kind ook meer de argumenten horen bij kritische vragen die het stelt. Die argumenten heeft het ook nodig om een eigen houding te vinden het omgaan met de levensvragen. Gezag weegt nog zwaar. Het kind kan nog niet zomaar de kern uit een verhaal halen. Ook is het moeilijk om de samenhang tussen de losse verhalen te zien.’⁷⁷

Psycholoog James Fowler⁷⁸ onderscheidt fasen in de geloofsontwikkeling:

0. Basisgeloof 0-4 jaar
1. Ongeordend geloof 4-7 jaar
2. Geordend geloof 7-12 jaar
3. Aanpassend geloof 12-18 jaar
4. Kiezend geloof jong volwassenen en 30-ers en 40-ers.
5. Evenwichtig geloof geen specifieke leeftijd
6. Onbaatzuchtig geloof

Fowler gaat uit van 6 fasen die universeel zijn. De overgang tussen de fasen verloopt geleidelijk. Uit onderzoek is gebleken dat weinig mensen het ontwikkelingspatroon tot het einde toe volgen. In het proces wordt niet gekeken naar de inhoud van het geloof. Het proces is iets dat iedereen doormaakt omdat het hoort bij het mens-zijn. De ontwikkeling van het geloof heeft duidelijk te maken met afleggen en aandoen en doorgroeien naar een volgende fase. Goede interactie tussen kinderen en volwassenen is in dit proces heel belangrijk en de gemeente speelt hierbij zeker een rol.

Zowel voor ouders als voor kinderwerkers is het goed te weten wat kinderen in een bepaalde fase van hun ontwikkeling ervaren en kunnen verwerken. Daarmee kan voorkomen worden dat we kinderen of opzadelen met zaken die te groot, te moeilijk of te bedreigend voor hen zijn of dat zij ondergewaardeerd worden en daardoor niet uitgedaagd of geprikkeld tot nadenken. Aansluiten bij een bepaalde fase bevordert het landen van wat we over willen brengen.

⁷⁷ Bos-Meeuwsen, M, Dam van H., *Met kinderen onderweg: Wegwijzer voor geloofsopvoeding in het gezin*, pag. 98-101 .

⁷⁸ De Baat, R. en Nijburg, A., *Kinderwerk, Meesterwerk*, pag.178-181.